This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

John Seton Karr
of Kippilaw.

M. TULLII CICERONIS

DE

FINIBUS

BONORUM & MALORUM

AD

BRUTUM

LIBRI QUINQUE.

Juxta Editionem GRONOVII correctiſſimam ſumma cura emendati.

In Uſum Juventutis Academicae.

GLASGUAE,

TYPIS Academicis, Impenſis ANDREAE STALKER Bibliopolae.

MD. CC. XXXII.

8 2 1915

M. TULLII CICERONIS

DE FINIBUS

Bonorum & Malorum

AD

BRUTUM

LIBER PRIMUS.

I. NON eram neſcius, Brute, cum, quae ſummis ingeniis exquiſitaque doctrina philoſophi Graeco ſermone tractaviſſent, ea Latinis litteris mandaremus, fore, ut hic noſter labor in varias reprehenſiones incurreret. Nam quibuſdam, & iis quidem non admodum indoctis, totum hoc diſplicet, Philoſophari. Quidam autem non id tum reprehendunt, ſi remiſſius agatur: ſed tantum ſtudium, tamque multam operam in

eo ponendam non arbitrantur. Erunt etiam, & hi quidem eruditi Graecis litteris, contemnentes Latinas, qui ſe dicant in Graecis legendis operam malle conſumere. Poſtremo aliquos futuros ſuſpicor, qui me ad alias litteras vocent: genus hoc ſcribendi, etſi ſit elegans, perſonae tamen & dignitatis eſſe negent. Contra quos omnes dicendum breviter exiſtumo: quamquam Philoſophiae quidem vituperatoribus ſatis reſponſum eſt eo libro, quo a nobis Philoſophia defenſa & conlaudata eſt, cum eſſet accuſata & vituperata ab Hortenſio. Qui liber cum & tibi probatus videretur & iis quos ego poſſe judicare arbitrarer; plura ſuſcepi, veritus ne movere hominum ſtudia viderer, retinere non poſſe. Qui autem, ſi maxume hoc placeat, moderatius tamen id volunt fieri, difficilem quandam temperantiam poſtulant in eo, quod ſemel admiſſum coerceri reprimique non poteſt: ut propemodum juſtioribus utamur illis qui omnino avocent a philoſophia, quam iis qui rebus infinitis modum conſtituant; in reque eo meliore, quo major ſit, mediocritatem deſiderent. Sive enim ad Sapientiam perveniri poteſt; non paranda nobis ſolum ea, ſed fruenda etiam eſt: ſive hoc difficile eſt; tamen nec modus eſt ullus inveſtigandi veri, niſi inveneris; & quaerendi defatigatio turpis eſt, cum id quod quaeritur ſit pulcherrimum. Etenim ſi delectamur cum ſcribimus; quis eſt tam invidus, qui ab eo nos abducat? ſin laboramus; quis eſt qui alienae modum ſtatuat induſtriae? Nam, ut Terentianus Chremes non inhumanus, qui novum vicinum non volt

Fodere, aut arare, aut aliquid ferre denique; non enim illum ab induſtria, ſed ab inliberali labore deterret: ſic iſti curioſi, quos offendit noſter minime nobis injucundus labor.

II. His igitur eſt difficilius ſatisfacere, qui ſe Latina ſcripta dicunt contemnere. In quibus hoc primum eſt, in quo admirer; cur in graviſſimis rebus non delectet eos patrius ſermo, cum iidem fabellas Latinas ad verbum de Graecis expreſſas non inviti legant. Quis enim tam inimicus pene nomini Romano eſt, qui Ennii Medeam, aut Antiopam Pacuvii ſpernat aut rejiciat? qui ſe iiſdem Euripidis fabulis delectari dicat, [Latinas litteras oderit?] Synephebos ego, inquit, potius Caecilii, aut Andriam Terentii, quam utramque Menandri legam? A quibus tantum diſſentio, ut, cum Sophocles vel optime ſcripſerit Electram, tamen male converſam Attilii mihi legendam putem. De quo Licinius,

Ferreum ſcriptorem: verum opinor: ſcriptorem tamen,
Ut legendus ſit. -----

Rudem enim eſſe omnino in noſtris Poetis, aut inertiſſimae ſegnitiae eſt, aut faſtidii delicatiſſimi. Mihi quidem nulli ſatis eruditi videntur, quibus noſtra ignota ſunt. An,

Utinam ne in nemore ----

nihilo minus legimus, quam hoc idem Graecum: quae autem de bene beateque vivendo a Platone diſputata ſunt, haec explicari non placebit Latine? Quod ſi nos non interpretum fungimur munere, ſed tuemur ea, quae dicta ſunt ab iis quos probamus, eiſque noſtrum judicium & noſtrum ſcribendi ordinem adjungimus; quid habent, cur

Graeca anteponant his, quae & ſplendide dicta ſint, neque ſint converſa de Graecis? Nam ſi dicent, ab illis has res eſſe tractatas; ne ipſos quidem Graecos eſt cur tam multos legant, quam legendi ſunt. Quid enim eſt a Chryſippo praetermiſſum in Stoicis? legimus tamen Diogenem, Antipatrum, Mneſarchum, Panaetium, multos alios, in primiſque familiarem noſtrum Poſidonium? Quid? Theophraſtus mediocriterne delectat, cum tractat locos ab Ariſtotele ante tractatos? quid? Epicurei num deſiſtunt de iiſdem, de quibus & ab Epicuro ſcriptum eſt & ab antiquis, ad arbitrium ſuum ſcribere? Quod ſi Graeci leguntur a Graecis [iiſdem de rebus alia ratione compoſitis;] quid eſt cur noſtri a noſtris non legantur?

III. Quamquam ſi plane ſic verterem Platonem aut Ariſtotelem, ut verterunt noſtri Poetae fabulas; male, credo, mererer de meis civibus, ſi ad eorum cognitionem divina illa ingenia transferrem! Sed id neque feci adhuc, nec mihi tamen, ne faciam, interdictum puto. Locos quidem quoſdam, ſi videbitur, transferam, & maxume ab his quos modo nominavi; cum inciderit, ut id apte fieri poſſit: ut ab Homero Ennius, Afranius a Menandro ſolet. Nec vero, ut noſter Lucilius, recuſabo, quo minus omnes mea legant. Utinam eſſet ille Perſius! Scipio vero & Rutilius multo etiam magis: quorum ille judicium reformidans, Tarentinis ait ſe, & Conſentinis, & Siculis ſcribere. Facete is quidem, ſicut alias: ſed neque tam docti tum erant, ad quorum judicium elaboraret; & ſunt illius ſcripta leviora, ut urbanitas ſumma adpareat, doctrina mediocris. Ego autem quem timeam lectorem

ctorem, cum ad te, ne Graecis quidem cedentem in philoſophia, audeam ſcribere? Quamquam a te ipſo, id quidem facio, provocatus gratiſſimo mihi libro, quem ad me *De virtute* miſiſti. Sed ex eo credo quibuſdam uſu venire, ut abhorreant a Latinis, quod inciderint in occulta quaedam & horrida, de malis Graecis Latine ſcripta deterius. Quibus ego adſentior, dummodo de iiſdem rebus ne Graecos quidem legendos putent. Res vero bonas verbis electis graviter ornateque dictas quis non legat? niſi qui ſe plane Graecum dici velit. Ut a Scaevola eſt Praetore ſalutatus Athenis Albucius: quem quidem locum cum multa venuſtate & omni ſale idem Lucilius: apud quem praeclare Scaevola,

Graecum te, Albuci, quam Romanum atque Sabinum,
Municipem Ponti, Tritanni, centurionum,
Praeclarorum hominum ac primorum, ſigniferumque,
Maluiſti dici. Graece ergo Praetor Athenis,
Id quod maluiſti, te, cum ad me accedis, ſaluto,
Χαῖρε, inquam, Tite: lictores, turma omnis cohorſque,
Χαῖρε Tite: hinc hoſtis mi Albucius, hinc inimicus.

Sed jure Mucius. Ego autem ſatis mirari non queo, unde hoc ſit tam inſolens domeſticarum rerum faſtidium. Non eſt omnino hic docendi locus: ſed ita ſentio, & ſaepe diſſerui, Latinam linguam non modo non inopem, ut vulgo putant, ſed locupletiorem etiam eſſe, quam Graecam. Quando enim, ne nobis dicam, aut Oratoribus

bonis, aut Poetis, poſtea quidem quam fuit quem imitarentur, ullus orationis vel copioſae vel elegantis ornatus defuit? Ego vero, cum forenſibus operis, laboribus, periculis, non deſeruiſſe mihi videor praeſidium, in quo a populo Romano locatus ſum; debeo profecto quamtumcunque poſſim, in eo quoque elaborare, ut ſint opera, ſtudio, labore meo doctiores cives mei, nec cum iſtis tanto opere pugnare, qui Graeca legere malint; (modo legant illa ipſa nec ſimulent) & iis ſervire, qui vel utriſque litteris uti velint, vel, ſi ſuas habent, illas non magno opere deſiderent.

IV. Qui autem alia malunt ſcribi a nobis, aequi eſſe debent, quod & ſcripta multa ſunt, ſic ut plura nemini e noſtris, & ſcribentur fortaſſe plura, ſi vita ſuppetet: & tamen qui diligenter haec quae de Philoſophia litteris mandamus legere adſueverit, judicabit nulla ad legendum his eſſe potiora. Quid eſt enim in vita tanto opere quaerendum, quam cum omnia in Philoſophia, tum id, quod his libris quaeritur, quid ſit finis, quid extremum, quid ultimum, quo ſint omnia bene vivendi recteque faciendi conſilia referenda? quid ſequatur natura, ut ſummum ex rebus expetendis? quid fugiat, ut extremum malorum? Qua de re cum ſit inter doctiſſimos ſumma diſſenſio; quis alienum putet ejus eſſe dignitatis, quam mihi quiſque tribuit, quod in omni munere vitae optumum & veriſſimum ſit, exquirere? An, *Partus ancillae ſitne in fructu habendus*, diſſeretur inter principes civitatis, P. Scaevolam, M. Manilium? ab hiſque M. Brutus diſſentiet? quod & acutum genus eſt, & ad uſus civium non inutile: noſque ea ſcripta, reliquaque ejuſdem generis & legimus libenter & legemus; haec, quae vitam continent

continent omnem, negligentur? Nam, ut ſint illa vendibiliora, haec uberiora certe ſunt: quamquam id quidem licebit iis exiſtumare, qui legerint. Nos autem hanc omnem quaeſtionem *de finibus bonorum & malorum*, fere a nobis explicatam eſſe his litteris arbitramur: in quibus, quantum potuimus, non modo quid nobis probaretur, ſed etiam quid a ſingulis philoſophiae diſciplinis diceretur, perſecuti ſumus.

V. UT autem a facillimis ordiamur, prima veniat in medium Epicuri ratio, quae pleriſque notiſſima eſt; quam a nobis ſic intelliges expoſitam, ut ab ipſis, qui eam diſciplinam probant, non ſoleat adcuratius explicari: verum enim invenire volumus, non tamquam adverſarium aliquem convincere. Adcurate autem quondam a L. Torquato, homine omni doctrina erudito, defenſa eſt Epicuri ſententia de Voluptate; a meque ei reſponſum, cum C. Triarius, in primis gravis & doctus adoleſcens, ei diſputationi intereſſet. Nam cum ad me in Cumanum ſalutandi cauſſa uterque veniſſet; pauca primo inter nos de litteris, quarum ſummum erat in utroque ſtudium: deinde Torquatus, Quoniam nacti te, inquit, ſumus aliquando otioſum, certe audiam, quid ſit quod Epicurum noſtrum non tu quidem oderis, ut fere faciunt qui ab eo diſſentiunt, ſed certe non probes, eum, quem ego arbitror unum vidiſſe verum, maxumiſque erroribus animos hominum liberaviſſe, & omnia tradidiſſe, quae pertinent ad bene beateque vivendum. Sed exiſtumo, te, ſicut noſtrum Triarium, minus eo delectari, quod iſta Platonis, Ariſtotelis, Theophraſti orationis ornamenta neglexerit: nam illuc quidem adduci vix poſſum, ut ea, quae ſenſerit

ille, tibi non vera videantur. Vide quantum, inquam fallare, Torquate: oratio me iſtius philoſophi non offendit; nam & complectitur verbis quod volt, & dicit plane quod intelligam; & tamen a philoſopho, ſi adferat eloquentiam, non aſperner; ſi non habeat, non admodum flagitem: re mihi non aeque ſatisfacit, & quidem locis pluribus: ſed quot homines tot ſententiae; falli igitur poſſumus. Quamobrem tandem, inquit, non ſatisfacit? te enim judicem aequum puto; modo quae dicat ille bene noris. Niſi tu Phaedrum, inquam, mentitum aut Zenonem putas, (quorum utrumque audivi, cum mihi nihil ſane praeter ſedulitatem probarent) omnes mihi Epicuri ſententiae ſatis notae ſunt: atque eos, quos nominavi, cum Attico noſtro frequenter audivi; cum miraretur ille quidem utrumque, Phaedrum autem etiam amaret: quotidieque inter nos ea, quae audiebamus, conferebamus: neque erat umquam controverſia quid ego intelligerem, ſed quid probarem. Quid igitur eſt, inquit? audire enim cupio quid non probes.

VI. Principio, inquam, in Phyſicis, quibus maxume gloriatur, primum totus eſt alienus. Democrito adjicit, perpauca mutans, ſed ita, ut ea, quae corrigere volt, mihi quidem depravare videatur. Ille atomos, quas adpellat, id eſt, corpora individua propter ſoliditatem, cenſet in infinito inani, in quo nihil nec ſummum, nec infimum, nec medium, nec ultimum, nec extremum ſit, ita ferri, ut concurſionibus inter ſe cohaereſcant: ex quo efficiantur ea, quae ſint, quaeque cernantur, omnia: eumque motum atomorum nullo a principio, ſed ex aeterno tempo-

re intelligi convenire. Epicurus autem, in quibus ſequitur Democritum, non fere labitur: quamquam utriuſque cum multa non probo, tum illud in primis, quod cum in rerum natura duo quaerenda ſint, unum, quae materia ſit ex qua quaeque res efficiatur; alterum, quae vis ſit quae quidque efficiat: de materia diſſeruerunt; vim & cauſſam efficiendi reliquerunt. Sed hoc commune vitium: illae Epicuri propriae ruinae. Cenſet enim, eadem illa individua & ſolida corpora ferri ſuo deorſum pondere ad lineam: hunc naturalem eſſe omnium corporum motum. Deinde ibidem homo acutus, cum illud occurreret, ſi omnia deorſus e regione ferrentur, &, ut dixi, ad lineam, numquam fore, ut atomus altera alteram poſſet adtingere; itaque adtulit rem commenticiam: declinare dixit atomum perpaullum, quo nihil poſſet fieri minus: ita effici complexiones, & copulationes, & adhaeſitationes atomorum inter ſe: ex quo efficeretur mundus, omneſque partes mundi, quaeque in eo eſſent. Quae cum res tota ficta ſit pueriliter, tum ne efficit quidem quod volt: nam & ipſa declinatio ad libidinem fingitur (ait enim declinare atomum ſine cauſſa: quo nihil turpius phyſico, quam fieri ſine cauſſa quicquam dicere) & illum motum naturalem omnium ponderum, ut ipſe conſtituit, e regione inferiorem locum petentium, ſine cauſſa eripuit atomis: nec tamen id, cujus cauſſa hoc finxerat, adſecutus eſt. Nam ſi omnes atomi declinabunt, nullae umquam cohaereſcent: ſive aliae declinabunt, aliae ſuo nutu recte ferentur; primum erit hoc quaſi provincias atomis dare, quae recte, quae oblique ferantur: deinde eadem illa atomorum, in quo etiam Democritus haeret, turbulenta con-

curſio

curſio hunc mundi ornatum efficere non poterit. Ne illud quidem Phyſici, credere aliquid eſſe minimum: quod profecto numquam putaviſſet, ſi a Polyaeno, familiari ſuo, Geometriam diſcere maluiſſet, quam illam etiam ipſum dedocere. Sol Democrito magnus videtur, quippe homini erudito, in Geometriaque perfecto: huic bipedalis fortaſſe: tantum enim eſſe cenſet, quantus videtur, vel paullo aut majorem, aut minorem. Ita quae mutat, ea corrumpit: quae ſequitur, ſunt tota Democriti; atomi, inane, imagines, quae idola nominant, quorum incurſione non ſolum videamus, ſed etiam cogitemus; infinitio ipſa, quam ἀπειρίαν vocant, tota ab illo eſt; tum innumerabiles mundi, qui & oriantur & intereant quotidie: quae etſi mihi nullo modo probantur; tamen Democritum laudatum a ceteris, ab hoc, qui eum unum ſecutus eſt, nollem vituperatum.

VII. Jam in altera philoſophiae parte, quae eſt quaerendi ac diſſerendi, quae λογικὴ dicitur, iſte veſter, plane, ut mihi quidem videtur, inermis ac nudus eſt. Tollit definitiones: nihil de dividendo ac partiendo docet: non, quomodo efficiatur concludaturque ratio, tradit: non, qua via captioſa ſolvantur, ambigua diſtinguantur, oſtendit: judicia rerum in ſenſibus ponit; quibus ſi ſemel aliquid falſi pro vero probatum ſit, ſublatum eſſe omne judicium & veri & falſi putat. * * * * * * *

‡ Deeſt nonnihil. * * *

Confirmat autem illud vel maxume, quod ipſa natura, ut ait ille, adſciſcat & reprobet, id eſt, voluptatem & dolorem: ad haec, & quae ſequamur & quae fugiamus, refert omnia: quod

quamquam

quamquam Ariſtippi eſt, a Cyrenaiciſque melius liberiuſque defenditur; tamen ejuſmodi eſſe judico, ut nihil homine videatur indignius. Ad majora enim quaedam nos natura genuit & conformavit, ut mihi quidem videtur: ac fieri poteſt, ut errem; ſed ita prorſus exiſtumo, neque eum Torquatum, qui hoc primus cognomen invenerit, aut torquem illum hoſti detraxiſſe, ut aliquam ex eo perciperet corpore voluptatem, aut cum Latinis tertio conſulatu conflixiſſe apud Veſerim propter voluptatem. Quod vero ſecuri percuſſerit filium, privaviſſe ſe etiam videtur multis voluptatibus, cum ipſi naturae patrioque amori praetulerit jus majeſtatis atque imperii. Quid? L. Torquatus, is, qui conſul cum Cn. Octavio fuit, cum illam ſeveritatem in eo filio adhibuit, quem in adoptionem D. Silano emancipaverat, ut eum, Macedonum legatis adcuſantibus, quod pecunias praetorem in provincia cepiſſe arguerent, cauſſam apud ſe dicere juberet, reque ex utraque parte audita, pronuntiaret, eum non talem videri fuiſſe in imperio, quales ejus majores fuiſſent; & in conſpectum ſuum venire vetuit; numquid videtur tibi de voluptatibus ſuis cogitaviſſe? Sed ut omittam pericula, labores, dolorem etiam, quem optumus quiſque pro patria & pro ſuis ſuſcipit, ut non modo nullam captet, ſed etiam praetereat omnes voluptates; [dolores denique quoſvis ſuſcipere malit, quam deſerere ullam officii partem:] ad ea, quae hoc non minus declarant, ſed videntur leviora, veniamus. Quid tibi, Torquate? quid huic Triario litterae, quid hiſtoriae cognitioque rerum, quid Poetarum evolutio, quid tanta tot verſuum memoria voluptatis adfert? Nec mihi illud dixeris: Haec enim ipſa

mihi

mihi ſunt voluptati; & erant illa Torquatis. Numquam hoc ita defendit Epicurus: neque vero tu, aut quiſquam eorum, qui aut ſaperet aliquid, aut iſta didiciſſet. Et, quod quaeritur ſaepe, cur tam multi ſint Epicurei; ſunt aliae quoque cauſſae, ſed multitudinem hoc maxume adlicit, quod ita putat dici ab illo, recta & honeſta quae ſint, ea facere ipſa per ſe laetitiam, id eſt, voluptatem. Homines optumi non intelligunt totam rationem everti, ſi ita ſe res habeat: nam ſi concederetur, etiam ſi ad corpus nihil referatur, iſta ſua ſponte & per ſe eſſe jucunda; per ſe eſſet & virtus & cognitio rerum, quod minime ille volt, expetenda. Haec igitur Epicuri non probo, inquam. De cetero, vellem equidem aut ipſe doctrinis fuiſſet inſtructior (eſt enim, quod ita tibi videri neceſſe eſt, non ſatis politus his artibus, quas qui tenent Eruditi adpellantur) aut ne deterruiſſet alios a ſtudiis: quamquam te quidem video minime eſſe deterritum.

VIII. Quae cum dixiſſem, magis ut illum provocarem quam ut ipſe loquerer; tum Triarius leniter arridens, Tu quidem, inquit, totum Epicurum paene e philoſophorum choro ſuſtuliſti. Quid ei reliquiſti, niſi te, quoquo modo loqueretur, intelligere quid diceret? Aliena dixit in phyſicis, nec ea ipſa, quae tibi probarentur: ſi qua in his corrigere voluit, deteriora fecit: diſſerendi artem nullam habuit: voluptatem cum ſummum bonum diceret, primum in eo ipſo parum vidit: deinde hoc quoque alienum: nam ante Ariſtippus, & ille melius: addidiſti ad extremum, etiam indoctum fuiſſe. Fieri, inquam, Triari, nullo pacto poteſt, ut non dicas, quid non probes ejus, a quo diſſentias: quid enim me

prohiberet

prohiberet Epicureum eſſe, ſi probarem quae ille diceret? cum praeſertim illa perdiſcere, ludus eſſet. Quamobrem diſſentientium inter ſe reprehenſiones non ſunt vituperandae: maledicta, contumeliae, tum iracundae contentiones, concertationeſque [in diſputando] pertinaces, indignae mihi philoſophia videri ſolent. Tunc Torquatus, Prorſus, inquit, adſentior: neque enim diſputari ſine reprehenſione, nec cum iracundia aut pertinacia recte diſputari poteſt. Sed ad haec, niſi moleſtum eſt, habeo quae velim. An me, inquam, niſi te audire vellem, cenſes haec dicturum fuiſſe? Utrum igitur, inquit, percurri omnem Epicuri diſciplinam placet, an de una voluptate quaeri, de qua omne certamen eſt? Tuo vero id quidem, inquam, arbitratu. Sic faciam igitur, inquit: unam rem explicabo, eamque maxumam: de Phyſicis alias, & quidem tibi & declinationem iſtam atomorum, & magnitudinem ſolis probabo, & Democriti errata, ab Epicuro reprehenſa & correcta permulta: nunc dicam de voluptate; nihil ſcilicet novi, ea tamen, quae te ipſum probaturum eſſe confidam. Certe, inquam, pertinax non ero; tibique, ſi mihi probabis ea quae dices, libenter adſentiar. Probabo, inquit, modo iſta ſis aequitate quam oſtendis: ſed uti oratione perpetua malo, quam interrogare aut interrogari. Ut placet, inquam. Tum dicere exorſus eſt.

IX. PRIMUM igitur, inquit, ſic agam, ut ipſi auctori hujus diſciplinae placet: conſtituam, quid & quale ſit id de quo quaerimus: non quo ignorare vos arbitrer, ſed ut ratione & via procedat oratio. Quaerimus igitur, quid ſit extremum & ultimum bonorum: quod omnium Philoſophorum

loſophorum ſententia tale debet eſſe, ut ad id omnia referri oporteat; ipſum autem nuſquam. Hoc Epicurus in Voluptate ponit, [quod ſummum bonum eſſe volt] ſummumque malum in Dolore. Idque inſtituit docere ſic: Omne animal, ſimulatque natum ſit, voluptatem adpetere, eaque gaudere, ut ſummo bono; dolorem adſpernari, ut ſummum malum, &, quantum poſſit, a ſe repellere: idque facere nondum depravatum, ipſa natura incorrupte atque integre judicante. Itaque negat opus eſſe ratione, neque diſputatione, quam ob rem voluptas expetenda, fugiendus dolor ſit: ſentiri hoc putat, ut, calere ignem, nivem eſſe albam, dulce mel; quorum nihil oportere exquiſitis rationibus confirmare, tantum ſatis eſſe admonere: intereſſe enim inter argumentum concluſionemque rationis, & inter mediocrem animadverſionem atque admonitionem: altera, occulta quaedam & quaſi involuta aperiri; altera, prompta & aperta judicari: etenim quoniam, detractis de homine ſenſibus, reliqui nihil eſt; neceſſe eſt, quid aut ad naturam aut contra ſit, a natura ipſa judicari. Ea quid percipit aut quid judicat, quo aut petat aut fugiat aliquid, praeter voluptatem & dolorem? Sunt autem quidam e noſtris, qui haec ſubtilius velint tradere, & negent ſatis eſſe, quid bonum ſit aut quid malum, ſenſu judicari: ſed animo etiam ac ratione intelligi poſſe, & voluptatem ipſam per ſe eſſe expetendam, & dolorem ipſum per ſe eſſe fugiendum: itaque aiunt hanc quaſi naturalem atque inſitam in animis noſtris ineſſe notionem, ut alterum eſſe adpetendum, alterum adſpernandum ſentiamus. Alii autem (quibus ego adſentior) cum a Philoſophis compluribus permulta dicantur, cur nec

nec voluptas in bonis ſit numeranda nec in malis dolor; non exiſtumant oportere nimium nos cauſſae confidere, ſed & argumentandum, & adcurate diſſerendum, & rationibus conquiſitis, de voluptate & dolore diſputandum putant.

X. SED ut perſpiciatis, unde omnis iſte natus ſit error voluptatem adcuſantium doloremque laudantium, totam rem aperiam; eaque ipſa, quae ab illo Inventore veritatis & quaſi Architecto beatae vitae dicta ſunt, explicabo. Nemo enim ipſam voluptatem, quia voluptas ſit, adſpernatur, aut odit, aut fugit; ſed quia conſequuntur magni dolores eos qui ratione voluptatem ſequi neſciunt: neque porro quiſquam eſt qui dolorem ipſum, quia dolor ſit, amet, conſectetur, adipiſci velit; ſed quia nonnumquam ejuſmodi tempora incidunt, ut labore & dolore magnam aliquam quaerat voluptatem. Ut enim ad minima veniam, quis noſtrum exercitationem ullam corporis ſuſcipit laborioſam, niſi ut aliquid ex ea commodi conſequatur? quis autem vel eum jure reprehenderit, qui in ea voluptate velit eſſe, quam nihil moleſtiae conſequatur, vel illum, qui dolorem eum fugiat, quo voluptas nulla pariatur? At vero eos & adcuſamus & juſto odio digniſſimos ducimus, qui blanditiis praeſentium voluptatum deliniti atque corrupti, quos dolores & quas moleſtias excepturi ſint, occaecati cupiditate non provident: ſimilique ſunt in culpa, qui officia deſerunt mollitia animi, id eſt, laborum & dolorum fuga. Et harum quidem rerum facilis eſt & expedita diſtinctio; nam libero tempore, cum ſoluta nobis eſt eligendi optio, cumque nihil inpedit, quo minus id, quod maxume placeat, facere poſſimus; omnis voluptas

adſumenda

adſumenda eſt, omnis dolor depellendus: temporibus autem quibuſdam, & aut officiis debitis aut rerum neceſſitatibus, ſaepe eveniet, ut & voluptates repudiandae ſint & moleſtiae non recuſandae. Itaque earum rerum hic tenetur a ſapiente delectus, ut aut rejiciendis voluptatibus majores alias conſequatur, aut perferendis doloribus aſperiores repellat. Hanc ego cum teneam ſententiam; quid eſt cur verear, ne ad eam non poſſim adcommodare Torquatos noſtros? quos tu paullo ante cum memoriter, tum etiam erga nos amice & benevole conlegiſti. Nec me tamen laudandis majoribus meis corrupiſti, nec ſegniorem ad reſpondendum reddidiſti: quorum facta quemadmodum, quaeſo, interpretaris? Siccine eos cenſes aut in armatum hoſtem inpetum feciſſe, aut in liberos & in ſanguinem ſuum tam crudeles fuiſſe, nihil ut de utilitatibus, nihil ut de commodis ſuis cogitarent? At id ne ferae quidem faciunt, ut ita ruant itaque turbent, ut earum motus & inpetus quo pertineant non intelligamus. Tu tam egregios viros cenſes tantas res geſſiſſe ſine cauſſa? Quae fuerit cauſſa mox videro: interea hoc tenebo; ſi ob aliquam cauſſam iſta, quae ſine dubio praeclara ſunt, fecerint; virtutem his ipſam per ſe cauſſam non fuiſſe. Torquem detraxit hoſti: & quidem ſe texit ne interiret. At magnum periculum adiit: in oculis quidem exercitus. Quid ex eo conſecutus eſt? Laudem & caritatem; quae ſunt vitae ſine metu degendae praeſidia firmiſſima. Filium morte multavit: ſi ſine cauſſa, nollem me ab eo ortum tam inportuno tamque crudeli: ſin ut dolore ſuo ſanciret militaris imperii diſciplinam, exercitumque in graviſſimo bello animadverſionis metu

con-

contineret; ſaluti proſpexit civium, qua intelligebat contineri ſuam. Atque haec ratio late patet. in quo enim maxime conſuevit jactare veſtra ſe oratio, tua praeſertim, qui ſtudioſe antiqua perſequeris, claris & fortibus viris commemorandis, eorumque factis non emolumento aliquo, ſed ipſius honeſtatis decore, laudandis, id totum evertitur eo delectu rerum, quem modo dixi, conſtituto, ut aut voluptates omittantur, majorum voluptatum adipiſcendarum cauſſa, aut dolores ſuſcipiantur, majorum dolorum effugiendorum gratia.

XI. Sed de clarorum hominum factis illuſtribus & glorioſis ſatis hoc loco dictum ſit: erit enim jam de omnium virtutum curſu ad voluptatem proprius diſſerendi locus. nunc autem explicabo, voluptas ipſa quae qualiſque ſit, ut tollatur error omnis imperitorum; intelligaturque ea, quae voluptaria, delicata, mollis habeatur diſciplina, quam gravis, quam continens, quam ſevera ſit: non enim hanc ſolam ſequimur, quae ſuavitate aliqua naturam ipſam movet & cum jucunditate quadam percipitur ſenſibus, ſed maximam illam voluptatem habemus, quae percipitur omni dolore detracto. nam quoniam, cum privamur dolore, ipſa liberatione & vacuitate omnis moleſtiae gaudemus: omne autem id, quo gaudemus, voluptas eſt, ut omne id, quo offendimur, dolor: doloris omnis privatio recte nominata eſt voluptas. Ut enim cum cibo & potione fames ſitiſque depulſa eſt, ipſa detractio moleſtiae conſecutionem affert voluptatis, ſic in omni re doloris amotio ſucceſſionem efficit voluptatis. Itaque non placuit Epicuro medium eſſe quiddam inter dolorem & voluptatem. Illud enim i-

ipſum, quod quibuſdam medium videtur, cum omni dolore caret, omni non modo voluptatem eſſe, verum etiam ſummam voluptatem. quiſquis enim ſentit, quemadmodum ſit affectus, cum neceſſe eſt aut in voluptate eſſe, aut in dolore. omni autem privatione doloris putat Epicurus terminari ſummam voluptatem: ut poſtea variari voluptas diſtinguique poſſit; augeri amplificarique non poſſit. At etiam Athenis, ut a patre audiebam, facete & urbane Stoicos irridente, ſtatua eſt in Ceramico Chryſippi, ſedentis porrecta manu: quae manus ſignificet illum in hac eſſe rogatiuncula delectatum. Num quidnam manus tua ſic affecta, quemadmodum affecta nunc eſt, deſiderat? Nihil ſane. At, ſi voluptas eſſet bonum, deſideraret. Ita credo. Non eſt igitur voluptas bonum. Hoc ne ſtatuam quidem dicturam pater aiebat, ſi loqui poſſet: concluſum eſt enim contra Cyrenaicos ſatis acute: nihil ad Epicurum. nam ſi ea ſola voluptas eſſet, quae quaſi titillaret ſenſus, ut ita dicam, & ad eos cum ſuavitate afflueret & illaberetur; nec manus eſſe contenta poſſet ulla vacuitate doloris ſine jucundo motu voluptatis. ſin autem ſumma voluptas eſt, ut Epicuro placet, nihil dolere: primum tibi recte, Chryſippe, conceſſum eſt, nihil deſiderare manum, cum ita eſſet affecta: ſecundum non recte, ſi voluptas eſſet bonum, fuiſſe deſideraturam. idcirco enim non deſideraret, quia, quod dolore caret, id in voluptate eſt.

XII. Extremum autem eſſe bonorum voluptatem ex hoc facile perſpici poteſt. conſtituamus aliquem magnis, multis, perpetuis fruentem & animo & corpore voluptatibus, nullo

dolore

dolore nec impediente, nec impendente: quem tandem hoc ſtatu praeſtabiliorem aut magis expetendum poſſumus dicere? ineſſe enim neceſſe eſt in eo, qui ita ſit affectus, & firmitatem animi, nec mortem, nec dolorem timentis, quod mors ſenſu careat: dolor in longinquitate levis: in gravitate brevis ſoleat eſſe: ut ejus magnitudinem celeritas, diuturnitatem allevatio conſoletur. Ad ea cum accedit, ut neque divinum numen horreat, nec praeteritas voluptates effluere patiatur, earumque aſſidua recordatione laetetur: quid eſt, quod huc poſſit, quod melius ſit, accedere? Statue contra aliquem confectum tantis animi corporiſque doloribus, quanti in hominem maximi cadere poſſunt, nulla ſpe propoſita, fore levius aliquando, nulla praeterea nec praeſenti, nec exſpectata voluptate: quid eo miſerius dici aut fingi poteſt? Quod ſi vita doloribus referta maxime fugienda eſt, ſummum profecto malum eſt vivere cum dolore. cui ſententiae conſentaneum eſt, ultimum eſſe bonorum cum voluptate vivere. nec enim habet noſtra mens quidquam, ubi conſiſtat, tamquam in extremo: omneſque & metus, & aegritudines ad dolorem referuntur: nec praeterea eſt res ulla, quae ſua natura aut ſollicitare poſſit, aut angere. Praeterea & appetendi & refugiendi & omnino rerum gerendarum initia proficiſcuntur aut a voluptate, aut a dolore; quod cum ita ſit, perſpicuum eſt omnes rectas res atque laudabiles eo referri, ut cum voluptate vivatur. quoniam autem id eſt vel ſummum bonorum, vel ultimum, vel extremum, quod Graeci τέλος nominant, quod ipſum nullam ad aliam rem, ad id autem res re-

feruntur omnes: fatendum eſt, ſummum eſſe bonum jucunde vivere.

XIII. Id qui in una virtute ponunt, & ſplendore nominis capti, quod natura poſtulet non intelligunt; errore maximo, ſi Epicurum audire voluerint, liberabuntur. iſtae enim veſtrae eximiae pulchraeque virtutes niſi voluptatem efficerent, quis eas aut laudabiles, aut expetendas arbitraretur? Ut enim medicorum ſcientiam non ipſius artis, ſed bonae valitudinis cauſa probamus: & gubernatoris ars, quia bene navigandi rationem habet, utilitate, non arte laudatur: ſic ſapientia, quae ars vivendi putanda eſt, non expeteretur, ſi nihil efficeret; nunc expetitur, quod eſt tamquam artifex conquirendae & comparandae voluptatis. Quam autem dicam voluptatem jam videtis, ne invidia verbi labefactetur oratio mea. nam cum ignoratione rerum bonarum & malarum maxime hominum vita vexetur, ob eumque errorem & voluptatibus maximis ſaepe priventur, & graviſſimis animi doloribus torqueantur; ſapientia eſt adhibenda, quae & terroribus cupiditatibuſque detractis, & omnium falſarum opinionum temeritate derepta, certiſſimam ſe nobis ducem praebeat ad voluptatem. ſapientia enim eſt una, quae maeſtitiam pellat ex animis, quae nos exhorreſcere metu non ſinat: qua praeceptrice, in tranquillitate vivi poteſt, omnium cupiditatum ardore reſtincto. Cupiditates enim ſunt inſatiabiles: quae non modo ſingulos homines, ſed univerſas familias evertunt; totam etiam labefactant ſaepe rempublicam. Ex cupiditatibus odia, diſſidia, diſcordiae, ſeditiones, bella naſcuntur. nec hae ſeſe foris ſolum jactant, nec tantum in alios caeco impetu incurrunt, ſed intus

intus etiam in animis incluſae inter ſe diſſident atque diſcordant. ex quo vitam amariſſimam neceſſe eſt effici: ut ſapiens ſolum, amputata circumciſaque inanitate omni & errore, naturae finibus contentus, ſine aegritudine poſſit & ſine metu vivere. Quae eſt enim aut utilior, aut ad bene vivendum aptior partitio quam illa, qua eſt uſus Epicurus? qui unum genus poſuit earum cupiditatum, quae eſſent & naturales & neceſſariae: alterum, quae naturales eſſent, nec tamen neceſſariae; tertium, quae nec naturales, nec neceſſariae. quarum ea ratio eſt, ut neceſſariae nec opera multa nec impenſa expleantur. Ne naturales quidem multa deſiderant, propterea quod ipſa natura divitias, quibus contenta ſit, & parabiles, & terminatas habet. inanium autem cupiditatum nec modus ullus nec finis inveniri poteſt.

XIV. Quod ſi vitam omnem perturbari videmus errore & inſcientia: ſapientiamque eſſe ſolam, quae nos a libidinum impetu & formidinum terrore vindicet, & ipſius fortunae modice ferre doceat injurias, & omnes monſtret vias, quae ad quietem & tranquillitatem ferant, quid eſt, cur dubitemus dicere, & ſapientiam propter voluptatem expetendam, & inſipientiam propter moleſtias eſſe fugiendam? Eademque ratione ne temperantiam quidem propter ſe expetendam eſſe dicemus, ſed quia pacem animis afferat, & eos quaſi concordia quadam placet ac leniat. Temperantia eſt enim, quae in rebus aut expetendis, aut fugiendis, rationem ut ſequamur monet: nec enim ſatis eſt judicare, quid faciendum, non faciendumve ſit: ſed ſtare etiam oportet in eo, quod ſit judicatum. plerique autem, quod

tenere atque ſervare id, quod ſtatuerunt, non ſunt, victi & debilitati, objecta ſpecie vol tis, tradunt ſe libidinibus conſtringendos, quid eventurum ſit, provident, ob eamque ſam propter voluptatem & parvam & non r ſariam, & quae vel aliter pararetur, & qua carere poſſent ſine dolore, tum in morbos ves, tum in damna, tum in dedecora incur ſaepe etiam legum judiciorumque poenis obl tur. Qui autem ita frui volunt volupta ut nulli propter eas dolores conſequantur : ſuum judicium retinent, ne voluptate victi ant id, quod ſentiunt non eſſe faciendum voluptatem maximam adipiſcuntur, praete tenda voluptate. Iidem etiam dolorem perpetiuntur, ne, ſi id non faciant, incida majorem. Ex quo intelligitur, nec intemp tiam propter ſe fugiendam eſſe: temperant que expetendam, non quia voluptates fugiat quia majores conſequatur.

XV. Eadem fortitudinis ratio reperi nam neque laborum perfunctio, neque per dolorum, per ſe ipſa allicit: nec patientia, aſſiduitates, nec vigiliae, nec ea ipſa, quae la tur, induſtria, ne fortitudo quidem : ſed iſt quimur, ut ſine cura metuque vivamus : anim que & corpus, quantum efficere poſſimus, leſtia liberemus. Ut enim mortis metu o quietae vitae ſtatus perturbatur : & ut, ſucc bere doloribus, eoſque humili animo imbecill ferre, miſerum eſt ; ob eamque debilitatem mi multi parentes, multi amicos, nonnulli triam, plerique autem ſe ipſos penitus per runt, ſic robuſtus animus & excelſus omn liber cura & angore, cum & mortem conten

qua qui affecti ſunt, in eadem cauſa ſunt, qua antequam nati: & ad dolores ita paratus eſt, ut meminerit, maximos morte finiri, parvos multa habere intervalla requietis, mediocrium nos eſſe dominos: ut, ſi tolerabiles ſint, feramus: ſin minus, aequo animo e vita, cum ea non placeat, tamquam e theatro, exeamus. Quibus rebus intelligitur, nec timiditatem ignaviamque vituperari, nec fortitudinem patientiamque laudari ſuo nomine: ſed illas rejici, quia dolorem pariant: has optari, quia voluptatem.

XVI. JUSTITIA reſtat, ut de omni virtute ſit dictum, ſed ſimilia fere dici poſſunt. ut enim ſapientiam, temperantiam, fortitudinem, copulatas eſſe docui cum voluptate, ut ab ea nullo modo nec divelli, nec diſtrahi poſſint, ſic de juſtitia judicandum eſt, quae non modo numquam nocet cuiquam, ſed contra ſemper alit aliquid tum vi ſua atque natura, quod tranquillet animos: tum ſpe, nihil earum rerum defuturum, quas natura non depravata deſideret. quemadmodum temeritas, & libido, & ignavia ſemper animum excruciant, & ſemper ſollicitant turbulentaeque ſunt: ſic * * * cujus in mente conſedit, hoc ipſo, quod adeſt, turbulenta non poteſt fieri, & ſi vero molita quippiam eſt, quamvis occulte fecerit, numquam tamen confidet id fore ſemper occultum. Plerumque improborum facta primo ſuſpicio inſequitur: deinde ſermo atque fama, tum accuſator, tum judex: multi etiam, ut te conſule, ipſi ſe indicaverunt. Quod ſi qui ſatis ſibi contra hominum conſcientiam ſepti eſſe & muniti videntur, deorum tamen numina horrent, eaſque ipſas ſollicitudines, quibus eorum animi no-

ctes atque dies exeduntur, a diis immortalibus ſupplicii cauſa importari putant. Quae autem tanta ex improbis factis ad minuendas vitae moleſtias acceſſio fieri poteſt, quanta ad augendas, cum conſcientia factorum, tum poena legum odioque civium? Et tamen in quibuſdam neque pecuniae modus eſt, neque honoris, neque imperii, nec libidinum, nec epularum, nec reliquarum cupiditatum: quas nulla praeda umquam improbe parta minuit; potius inflammat: ut coercendi magis quam dedocendi eſſe videantur. Invitat igitur vera ratio bene ſanos ad juſtitiam, aequitatem, fidem: neque homini infanti atque impotenti injuſte facta conducunt: qui nec facile efficere poſſit, quod conetur, nec obtinere, ſi effecerit: & opes vel fortunae, vel ingenii, liberalitati magis conveniunt; qua qui utuntur, benivolentiam ſibi conciliant, &, quod aptiſſimum eſt ad quiete vivendum, caritatem; praeſertim cum omnino nulla ſit cauſa peccandi. Quae enim cupiditates a natura proficiſcuntur, facile explentur ſine ulla injuria: quae autem inanes ſunt, his parendum non eſt. nihil enim deſiderabile concupiſcunt, pluſque in ipſa injuria detrimenti eſt quam in iis rebus emolumenti, quae pariuntur injuria. Itaque ne juſtitiam quidem recte quis dixerit per ſe ipſam optabilem, ſed quia jucunditatis vel plurimum afferat. nam diligi & carum eſſe jucundum eſt, propterea quia tutiorem vitam & voluptatem efficit pleniorem. itaque non ob ea ſolum incommoda, quae eveniunt improbis, fugiendam improbitatem putamus, ſed multo etiam magis, quod cujus in animo verſatur, numquam ſinit eum reſpirare, numquam acquieſcere. Quod ſi ne ipſarum quidem virtutum

laus,

laus, in qua maxime ceterorum philoſophorum exſultat oratio, reperire poteſt exitum, niſi dirigatur ad voluptatem, voluptas autem eſt ſola, quae nos vocet ad ſe & alliciat ſuapte natura; non poteſt eſſe dubium, quin id ſit ſummum atque extremum bonorum omnium: beateque vivere nihil aliud ſit, niſi cum voluptate vivere.

XVII. Huic certae ſtabilique ſententiae quae ſint conjuncta explicabo brevi. Nullus in ipſis error eſt finibus bonorum & malorum, id eſt, in voluptate, aut in dolore: ſed in his rebus peccant, cum, e quibus haec efficiantur, ignorant. animi autem voluptates & dolores naſci fatemur e corporis voluptatibus & doloribus. Itaque concedo quod modo dicebas, cadere cauſa, ſi qui e noſtris aliter exiſtimant: quos quidem video eſſe multos, ſed imperitos. Quamquam autem & laetitiam nobis voluptas animi, & moleſtiam dolor afferat: eorum tamen utrumque & ortum eſſe e corpore & ad corpus referri: nec ob eam cauſam non multo majores eſſe & voluptates, & dolores animi quam corporis. nam corpore nihil, niſi praeſens & quod adeſt, ſentire poſſumus: animo autem & praeterita, & futura. ut enim aeque doleamus animo, cum corpore dolemus: fieri tamen permagna acceſſio poteſt, ſi aliquod aeternum & infinitum impendere malorum nobis opinemur. quod idem licet transferre in voluptatem, ut ea major ſit, ſi nihil tale metuamus. Jam illud quidem perſpicuum eſt, maximam animi aut voluptatem, aut moleſtiam plus aut ad beatam, aut ad miſeram vitam afferre momenti quam eorum utrumvis, ſi aeque diu ſit in corpore. non placet autem, detracta voluptate, aegritudinem ſtatim conſequi, niſi in voluptatis locum dolor

forte

forte ſucceſſerit: at contra, gaudere noſmet omittendis doloribus, etiam ſi voluptas ea, quae ſenſum moveat, nulla ſucceſſerit. eoque intelligi poteſt, quanta voluptas ſit non dolere. Sed ut iis bonis erigimur, quae exſpectamus: ſic laetamur iis, quae recordamur. Stulti autem malorum memoria torquentur: ſapientes bona praeterita grata recordatione renovata delectant. eſt autem ſitum in nobis, ut & adverſa quaſi perpetua oblivione obruamus, & ſecunda jucunde ac ſuaviter meminerimus. Sed cum ea, quae praeterierunt, acri animo & attento intuemur, tunc fit, ut aegritudo ſequatur, ſi illa mala ſint; laetitia, ſi bona.

XVIII. O Praeclaram beate vivendi, & apertam, & ſimplicem, & directam vitam! cum enim certe nihil homini poſſit melius eſſe quam vacare omni dolore & moleſtia, perfruique maximis & animi & corporis voluptatibus: videtiſne, quam nihil praetermittatur, quod vitam adjuvet, quo facilius id, quod propoſitum eſt, ſummum bonum conſequamur? clamat Epicurus, is, quem vos nimis voluptatibus eſſe deditum dicitis, non poſſe jucunde vivi, niſi ſapienter, honeſte juſteque vivatur: nec ſapienter, honeſte, juſte, niſi jucunde. Neque enim civitas in ſeditione beata eſſe poteſt, nec in diſcordia dominorum domus: quo minus animus, a ſe ipſe diſſidens ſecumque diſcordans, guſtare partem ullam liquidae voluptatis & liberae poteſt. atqui pugnantibus & contrariis ſtudiis conſiliiſque ſemper utens, nihil quieti videre, nihil tranquilli poteſt. Quod ſi corporis gravioribus morbis vitae jucunditas impeditur: quanto magis animi morbis impediri neceſſe eſt? animi autem morbi ſunt cupiditates immenſae

ſae & inanes, divitiarum, gloriae, dominationis, libidinoſarum etiam voluptatum. accedunt aegritudines, moleſtiae, maerores, qui animos exedunt conficiuntque curis, hominum non intelligentium, nihil dolendum eſſe animo, quod ſit a dolore corporis praeſenti futurove ſejunctum. Nec vero quiſquam ſtultus non horum morborum aliquo laborat. nemo igitur eſt non miſer. Accedit etiam mors, quae, quaſi ſaxum Tantalo, ſemper impendet: tum ſuperſtitio, qua qui eſt imbutus, quietus eſſe numquam poteſt. Praeterea bona praeterita non meminerunt, praeſentibus non fruuntur, futura modo exſpectant: quae quia certa eſſe non poſſunt, conficiuntur & angore, & metu: maximeque cruciantur, cum ſero ſentiunt, fruſtra ſe aut pecuniae ſtuduiſſe, aut imperiis, aut opibus, aut gloriae. nullas enim conſequuntur voluptates, quarum potiendi ſpe inflammati, multos labores magnoſque ſuſceperant. Ecce autem alii minuti & anguſti, aut omnia ſemper deſperantes, aut malevoli, invidi, difficiles, lucifugi, maledici, monſtroſi: alii autem etiam amatoriis levitatibus dediti, alii petulantes, alii audaces, protervi, iidem intemperantes & ignavi, numquam in ſententia permanentes. quas ob cauſas in eorum vita nulla eſt intercapedo moleſtiae. Igitur neque ſtultorum quiſquam beatus, neque ſapientum non beatus. multoque hoc melius nos veriuſque quam Stoici. Illi enim negant bonum quidquam eſſe, niſi neſcio quam illam umbram, quod appellant honeſtum, non tam ſolido quam ſplendido nomine: virtutem autem, nixam hoc honeſto, nullam requirere voluptatem, atque ad beate vivendum ſeipſa eſſe contentam.

XIX. Sed

XIX. Sed poſſunt haec quadam ratione dici, non modo non repugnantibus, verum etiam approbantibus nobis. ſic enim ab Epicuro ſapiens ſemper beatus inducitur. finitas habet cupiditates; negligit mortem; de diis immortalibus ſine ullo metu vera ſentit; non dubitat, ſi ita melius ſit, migrare de vita. his rebus inſtructus ſemper eſt in voluptate. neque enim tempus eſt ullum, quo non plus habeat voluptatum quam dolorum. nam & praeterita grate meminit, & praeſentibus ita potitur, ut animadvertat, quanta ſint ea quamque jucunda: neque pendet ex futuris, ſed exſpectat illa, fruitur praeſentibus: ab iiſque vitiis, quae paullo ante collegi, abeſt plurimum: &, cum ſtultorum vitam cum ſua comparat, magna afficitur voluptate. dolores autem, ſi qui incurrunt, numquam vim tantam habent, ut non plus habeat ſapiens, quod gaudeat, quam quod angatur. Optime vero Epicurus, quod exiguam dicit fortunam intervenire ſapienti: maximaſque ab eo & graviſſimas res conſilio ipſius & ratione adminiſtrari: neque majorem voluptatem ex infinito tempore aetatis percipi poſſe, quam ex hoc percipiatur, quod videamus eſſe finitum. In dialectica autem veſtra nullam vim exiſtimavit eſſe nec ad melius vivendum, nec ad commodius diſſerendum. In phyſicis plurimum poſuit. Ea ſcientia, & verborum vis, & natura orationis, & conſequentium repugnantiumve ratio poteſt perſpici: omnium autem rerum natura cognita, levamur ſuperſtitione, liberamur mortis metu, non conturbamur ignoratione rerum, e qua ipſa horribiles exſiſtunt ſaepe formidines. denique etiam morati melius erimus, cum didicerimus, quae natura deſideret. tum vero, ſi ſtabilem ſcientiam rerum

rum

rum tenebimus, ſervata illa (quae quaſi delapſa de coelo eſt ad cognitionem omnium) regula, ad quam omnia judicia rerum dirigentur, numquam ullius oratione victi ſententia deſiſtemus. Niſi autem rerum natura perſpecta erit, nullo modo poterimus ſenſuum judicia defendere. quidquid porro animo cernimus, id omne oritur a ſenſibus. qui ſi omnes erunt veri, ut Epicuri ratio docet: tum denique poterit aliquid cognoſci & percipi. quos qui tollunt & nihil poſſe percipi dicunt, ii, remotis ſenſibus, ne id ipſum quidem expedire poſſunt, quod diſſerunt. Praeterea, ſublata cognitione & ſcientia, tollitur omnis ratio & vitae degendae, & rerum gerendarum. Sic e phyſicis & fortitudo ſumitur contra mortis timorem; & conſtantia contra metum religionis; & ſedatio animi, omnium rerum occultarum ignoratione ſublata; & moderatio, natura cupiditatum generibuſque earum explicatis; & (ut modo docui) cognitionis regula & judicio ab eadem illa conſtituto, veri a falſo diſtinctio traditur.

XX. Restat locus huic diſputationi vel maxime neceſſarius de amicitia, quam, ſi voluptas ſummum ſit bonum, affirmatis nullam omnino fore: de qua Epicurus quidem ita dicit: *omnium rerum, quas ad beate vivendum ſapientia comparaverit, nihil eſſe majus amicitia, nihil uberius, nihil jucundius.* neque vero hoc oratione ſolum, ſed multo magis vita, & factis, & moribus comprobavit. quod quam magnum ſit fictae veterum fabulae declarant: in quibus tam multis tamque variis, ab ultima antiquitate repetitis, vix tria amicorum paria reperiuntur, ut ad Oreſtem pervenias, profectus a Theſeo. At vero Epicurus una in domo, & ea quidem anguſta, quam magnos

gnos quantaque amoris conſpiratione conſentien-tes tenuit amicorum greges? quod fit etiam nunc ab Epicureis. Sed ad rem redeamus. de omnibus dici non neceſſe eſt. Tribus igitur modis video eſſe a noſtris de amicitia diſputatum. Alii, cum eas voluptates, quae ad amicos pertinerent, negarent eſſe per ſe ipſas tam expetendas quam noſtras expeteremus: quo loco videtur quibuſdam ſtabilitas amicitiae vacillare. tuentur tamen eum locum, ſeque facile, ut mihi videtur, expediunt. ut enim virtutes, de quibus ante dictum eſt, ſic amicitiam negant poſſe a voluptate diſcedere. nam cum ſolitudo & vita ſine amicis inſidiarum & metus plena ſit, ratio ipſa monet amicitias comparare: quibus partis confirmatur animus, & a ſpe pariendarum voluptatum ſejungi non poteſt. Atque ut odia, invidiae, deſpicationes, adverſantur voluptatibus: ſic amicitiae non modo fautrices fideliſſimae, ſed etiam effectrices ſunt voluptatum, tam amicis quam ſibi. quibus non ſolum praeſentibus fruuntur, ſed etiam ſpe eriguntur conſequentis ac poſteri temporis. Quod quia nullo modo ſine amicitia firmam & perpetuam jucunditatem vitae tenere poſſumus, neque vero ipſam amicitiam tueri, niſi aeque amicos & noſmet ipſos diligamus: idcirco & hoc ipſum efficitur in amicitia, & amicitia cum voluptate connectitur. nam & laetamur amicorum laetitia aeque atque noſtra: & pariter dolemus angoribus. Quocirca eodem modo ſapiens erit affectus erga amicum, quo in ſeipſum: quoſque labores propter ſuam voluptatem ſuſciperet, eoſdem ſuſcipiet propter amici voluptatem: quaeque de virtutibus dicta ſunt, quemadmodum hae ſemper voluptatibus inhaerent, eadem de amicitia dicen-

da ſunt. praeclare enim Epicurus his paene verbis: *Eadem*, inquit, *ſcientia confirmavit animum, ne quod aut ſempiternum, aut diuturnum timeret malum; quae perſpexit, in hoc ipſo vitae ſpatio amicitiae praeſidium eſſe firmiſſimum.* Sunt autem quidam Epicurei timidiores paullo contra veſtra convicia, ſed tamen ſatis acuti, qui verentur, ne, ſi amicitiam propter noſtram voluptatem expetendam putemus, tota amicitia quaſi claudicare videatur. itaque primos congreſſus copulationeſque & conſuetudinum inſtituendarum voluntates fieri propter voluptatem: cum autem uſus progrediens familiaritatem effecerit, tum amorem efloreſcere tantum, ut, etiam ſi nulla ſit utilitas ex amicitia, tamen ipſi amici propter ſe ipſos amentur. etenim ſi loca, ſi fana, ſi urbes, ſi gymnaſia, ſi campum, ſi canes, ſi equos, ſi ludicra exercendi, aut venandi conſuetudines adamare ſolemus, quanto id in hominum conſuetudine facilius fieri poterit & juſtius? Sunt autem qui dicunt foedus quoddam eſſe ſapientum, ut ne minus quidem amicos quam ſe ipſos diligant. quod & fieri poſſe intelligimus, & ſaepe id videmus, & perſpicuum eſt, nihil ad jucunde vivendum reperiri poſſe, quod conjunctione tali ſit aptius. Quibus ex omnibus judicari poteſt, non modo non impediri rationem amicitiae, ſi ſummum bonum in voluptate ponatur, ſed ſine hoc inſtitutionem omnino amicitiae non poſſe reperiri.

XXI. QUAPROPTER ſi ea, quae dixi, ſole ipſo illuſtriora & clariora ſunt: ſi omnia dixi hauſta e fonte naturae: ſi tota oratio noſtra omnem ſibi fidem ſenſibus confirmat, id eſt, incorruptis atque integris teſtibus: ſi infantes pueri, mutae etiam beſtiae, paene loquuntur, magiſtra

ac duce natura, nihil eſſe proſperum, niſi voluptatem; nihil aſperum, niſi dolorem; de quibus neque depravate judicant, neque corrupte: nonne ei maximam gratiam habere debemus, qui hac exaudita quaſi voce naturae, ſic eam firme graviterque comprehenderit, ut omnes bene ſanos in viam placatae, tranquillae, quietae, beatae vitae deduceret? qui quod tibi parum videtur eruditus, ea cauſa eſt, quod nullam eruditionem eſſe duxit, niſi quae beatae vitae diſciplinam juvaret. An ille tempus aut in poetis evolvendis, ut ego & Triarius, te hortatore, facimus, conſumeret? in quibus nulla ſolida utilitas omniſque puerilis eſt delectatio: aut ſe, ut Plato, in muſicis, geometria, numeris, aſtris contereret? quae & a falſis initiis profecta vera eſſe non poſſunt: &, ſi eſſent vera, nihil afferrent, quo jucundius, id eſt, quo melius viveremus. eas ergo artes perſequeretur, vivendi artem tantam tamque operoſam & perinde fructuoſam relinqueret? Non ergo Epicurus ineruditus, ſed ii indocti, qui, quae pueros non didiciſſe turpe eſt, ea putent uſque ad ſenectutem eſſe diſcenda. Quae cum dixiſſet, Explicavi, inquit, ſententiam meam, & eo quidem conſilio, tuum judicium ut cognoſcerem. quae mihi facultas, ut id meo arbitratu facerem, ante hoc tempus numquam eſt data.

M. TULLII

M. Tullii Ciceronis

DE FINIBUS

Bonorum & Malorum

AD

BRUTUM

Liber Secundus.

I. HIC cum uterque me intueretur, ſeſeque ad audiendum ſignificarent paratos: primum, inquam, deprecor, ne me, tamquam philoſophum, putetis ſcholam vobis aliquam explicaturum: quod ne in ipſis quidem philoſophis magnopere umquam probavi. quando enim Socrates, qui parens phi-

loſophiae jure dici poteſt, quidquam tale fecit: eorum erat iſte mos, qui tum ſophiſtae nominabantur: quorum e numero primus eſt auſus Leontinus Gorgias in conventu poſcere quaeſtionem, id eſt, jubere dicere, qua de re quis vellet audire. Audax negotium; dicerem impudens, niſi hoc inſtitutum poſtea tranſlatum ad philoſophos noſtros eſſet. Sed & illum, quem nominavi, & ceteros ſophiſtas, ut e Platone intelligi poteſt, luſos videmus a Socrate. is enim percunctando, atque interrogando elicere ſolebat eorum opiniones, quibuſcum diſſerebat, ut ad ea, quae ii reſpondiſſent, ſi quid videretur, diceret. qui mos cum a poſterioribus non eſſet retentus, Arceſilas eum revocavit: inſtituitque, ut ii, qui ſe audire vellent, non de ſe quaererent, ſed ipſi dicerent, quid ſentirent. quod cum dixiſſent, ille contra. ſed qui audiebant, quoad poterant, defendebant ſententiam ſuam. Apud ceteros autem philoſophos, qui quaeſivit aliquid, tacet. quod quidem jam fit etiam in Academia. Ubi enim is, qui audire vult, ita dixit, voluptas mihi videtur eſſe ſummum bonum: perpetua oratione contra diſputatur: ut facile intelligi poſſit, eos, qui aliquid ſibi videri dicant, non ipſos in ea ſententia eſſe, ſed audire velle contraria. Nos commodius agimus. non enim ſolum Torquatus dixit, quid ſentiret, ſed etiam cur. ego autem arbitror, quamquam admodum delectatus ſum ejus oratione perpetua, tamen commodius, cum in rebus ſingulis inſiſtas & intelligas, quid quiſque concedat, quid abnuat, ex rebus conceſſis concludi quid velis, & ad exitum perveniri. Cum enim fertur, quaſi torrens, oratio, quamvis multa cujuſquemodi rapiat: nihil tamen teneas, nihil apprehendas, nuſquam o-

rationem

rationem rapidam coerceas. omnis autem in quaerendo, quae via quadam, & ratione habetur, oratio, praeſcribere primum debet, (ut quibuſdam in formulis, ea res agetur,) ut, inter quos diſſeritur, conveniat, quid ſit, id, de quo diſſeratur.

II. Hoc poſitum in Phaedro a Platone probavit Epicurus: ſenſitque, in omni diſputatione id fieri oportere. ſed quod proximum fuit, non vidit. negat enim definiri rem placere: ſine quo fieri interdum non poteſt, ut inter eos, qui ambigunt, conveniat, quid ſit id, de quo agatur: velut in hoc ipſo, de quo nunc diſputamus. quaerimus enim finem bonorum: poſſumuſne ſcire, hoc, quale ſit, niſi contulerimus inter nos, cum finem bonorum dixerimus, quid finis, quid etiam ſit ipſum bonum? Atqui haec patefactio quaſi rerum opertarum, cum quid quidque ſit, aperitur, definitio eſt: qua tu etiam imprudens utebare nonnumquam. nam hunc ipſum ſive finem, ſive extremum, ſive ultimum definiebas, id eſſe, quo omnia, quae recte fierent, referrentur, neque id ipſum uſquam referretur. Praeclare hoc quidem. Bonum ipſum etiam quid eſſet, fortaſſe, ſi opus fuiſſet, definiſſes: aut, quod eſſet natura appetendum: aut, quod prodeſſet: aut, quod juvaret: aut, quod liberet modo. nunc idem (niſi moleſtum eſt) quoniam tibi non omnino diſplicet definire, & id facis cum vis; velim definias, quid ſit voluptas: de quo omnis haec quaeſtio eſt. Quaſi quis, inquit, ſit, qui, quid ſit voluptas, neſciat: aut qui, quo magis id intelligat, definitionem aliquam deſideret. Me ipſum eſſe dicerem, inquam, niſi mihi viderer habere bene cognitam voluptatem, & ſatis firme conceptam animo, atque comprehenſam. nunc autem dico, i-

pſum Epicurum neſcire, & in eo nutare: eumque, qui crebro dicat, diligenter oportere exprimi, quae vis ſubjecta ſit vocibus, non intelligere interdum, quid ſonet haec vox voluptatis, id eſt, quae res huic voci ſubjiciatur.

III. Tunc ille ridens, Hoc vero, inquit, optimum, ut is, qui finem rerum expetendarum, voluptatem, eſſe dicat, id extremum, id ultimum bonorum; id ipſum, quid ſit, quale ſit, neſciat. Atqui, inquam, aut Epicurus, quid ſit voluptas, aut omnes mortales, qui ubique ſunt, neſciunt. Quonam, inquit, modo? Quia voluptatem hanc eſſe ſentiunt omnes, quam ſenſus accipiens movetur, & jucunditate quadam perfunditur. Quid ergo, iſtam voluptatem, inquit, Epicurus ignorat? Non ſemper, inquam. nam interdum nimis etiam novit, quippe qui teſtificetur, ne intelligere quidem ſe poſſe, ubi ſit, aut quid ſit ullum bonum, praeter illud, quod cibo, aut potione, & aurium delectatione, & obſcaena voluptate capiatur. An haec ab eo non dicuntur? Quaſi vero me pudeat, inquit, iſtorum, aut non poſſim, quemadmodum ea dicantur, oſtendere. Ego vero non dubito, inquam, quin facile poſſis: nec eſt, quod te pudeat ſapienti aſſentiri; qui ſe unus, quod ſciam, ſapientem profiteri ſit auſus. nam Metrodorum non putant ipſum profeſſum: ſed, cum appellaretur ab Epicuro, repudiare tantum beneficium noluiſſe. Septem autem illi, non ſuo, ſed populorum ſuffragio omnium nominati ſunt. Verum hoc loco ſumo, verbis his eandem certe vim voluptatis Epicurum noſſe, quam ceteros. omnes enim jucundum motum, quo ſenſus hilaretur, Graece ἡδονὴν, Latine voluptatem vocant. Quid eſt igitur, inquit, quod requiras?

Dicam,

Dicam, inquam, & quidem diſcendi cauſa magis, quam quo te, aut Epicurum reprehenſum velim. Ego quoque, inquit, didicerim libentius, ſi quid attuleris, quam te reprehenderim. Teneſne igitur, inquam, Hieronymus Rhodius quod dicat eſſe ſummum bonum, quo putet omnia referri oportere? Teneo, inquit, finem illi videri, nihil dolere. Quid? idem iſte de voluptate quid ſentit? Negat eſſe eam, inquit, propter ſeipſam expetendam. Aliud igitur eſſe cenſet gaudere, aliud non dolere. Et quidem, inquit, vehementer errat. nam, ut paullo ante docui, augendae voluptatis finis eſt, doloris omnis amotio. Non dolere, inquam, iſtud quam vim habeat poſtea videro: aliam vero vim voluptatis eſſe, aliam nihil dolendi, niſi valde pertinax fueris, concedas neceſſe eſt. Atqui reperies, inquit, in hoc quidem pertinacem. dici enim nihil poteſt verius. Eſtne quaeſo, inquam, ſitienti in bibendo voluptas? Quis iſtud, inquit, poſſet negare. Eademne, inquam, quae reſtincta ſiti? Immo alio genere. reſtincta enim ſitis ſtabilitatem voluptatis habet, inquit: illa autem voluptas ipſius reſtinctionis, in motu eſt. Cur igitur, inquam, res tam diſſimiles eodem nomine appellas? Quid paullo ante, inquit, dixerim, nonne meminiſti, cum omnis dolor detractus eſſet, variari, non augeri voluptatem? Memini vero, inquam, ſed tu iſtuc dixti bene Latine, parum plane. varietas enim Latinum verbum eſt, idque proprie quidem in diſparibus coloribus dicitur: ſed transfertur in multa diſparia. varium poema, varia oratio, varii mores, varia fortuna. voluptas varia etiam dici ſolet, cum percipitur ex multis diſſimilibus rebus, diſſimiles efficientibus voluptates. Eam ſi varietatem diceres, intelligerem, ut, etiam non di-

cente te, intelligo. iſta varietas quae ſit, non ſatis perſpicio, quod ais, cum dolore careamus, tum in ſumma voluptate nos eſſe: cum autem veſcamur iis rebus, quae dulcem motum afferant ſenſibus, tum eſſe in motu voluptatem, quae faciat varitatem voluptatum: ſed non augeri illam non dolendi voluptatem. quam cur voluptatem appelles, neſcio.

IV. An poteſt, inquit ille, quidquam eſſe ſuavius quam nihil dolere? Immo ſit ſane nihil melius, inquam (nondum enim id quaero) num propterea idem voluptas eſt, quod (ut ita dicam) indolentia? Plane idem, inquit, & maxima quidem, qua fieri nulla major poteſt. Quid dubitas igitur, inquam, ſummo bono a te ita conſtituto, ut id totum in non dolendo ſit, id tenere unum, id tueri, id defendere? quid enim neceſſe eſt, tamquam meretricem in matronarum coetum, ſic voluptatem in virtutum concilium adducere? invidioſum nomen eſt, infame, ſuſpectum. Itaque hoc frequenter dici ſolet a vobis, non intelligere nos, quam dicat Epicurus voluptatem. Quod quidem mihi ſiquando dictum eſt: eſt autem dictum non parum ſaepe: etſi ſatis clemens ſum in diſputando, tamen interdum ſoleo ſubiraſci. egone non intelligo, quid ſit ἡδονὴ Graece; Latine voluptas? utram tandem linguam neſcio? deinde, qui fit, ut ego neſciam, ſciant omnes, quicumque Epicurei eſſe voluerunt? quod veſtri quidem vel optime diſputant, nihil opus eſſe, eum, qui philoſophus futurus ſit, ſcire litteras. Itaque, ut majores noſtri ab aratro abduxerunt Cincinnatum illum, ut dictator eſſet: ſic vos de Pelaſgis omnibus colligitis bonos illos quidem viros, ſed certe non pereruditos. Ergo

illi

illi intelligunt, quid Epicurus dicat, ego non intelligo? Ut ſcias me intelligere, primum idem eſſe voluptatem dico, quod ille ἡδονήν. & quidem ſaepe quaerimus verbum Latinum par Graeco, & quod idem valeat: hic nihil fuit, quod quaereremus. nullum inveniri poteſt, quod magis idem declaret Latine, quod Graece, quam declarat voluptas. huic verbo omnes, qui ubique ſunt, qui Latine ſciunt, duas res ſubjiciunt, laetitiam in animo, commotionem ſuavem jucunditatis in corpore. nam & ille apud Trabeam, voluptatem animi nimiam, *laetitiam* dicit, eandem, quam ille Caecilianus, qui *omnibus laetitiis laetum eſſe ſe* narrat. ſed hoc intereſt, quod voluptas dicitur etiam in animo vitioſa res, ut Stoici putant; qui eam ſic definiunt: Sublationem animi ſine ratione, opinantis ſe magno bono frui: non dicitur laetitia, nec gaudium in corpore. In eo autem voluptas, omnium Latine loquentium more, ponitur, cum percipitur ea, quae ſenſum aliquem moveat, jucunditas. hanc quoque jucunditatem, ſi vis, transfer in animum: juvare enim in utroque dicitur, ex eoque jucundum: modo intelligas, inter illum, qui dicat,

Tanta laetitia auctus ſum, ut mihi non conſtem:

& eum, qui,

Nunc demum mihi animus ardet:

quorum alter laetitia geſtiat, alter dolore crucietur: eſſe illum medium,

Quamquam haec inter nos nuper notitia admodum eſt,

qui nec laetetur, nec angatur: itemque inter eum, qui potiatur expetitis corporis voluptatibus, & eum, qui crucietur ſummis doloribus, eſſe eum, qui utroque careat.

V. Satiſne igitur videor vim verborum tenere: an ſum etiam nunc vel Graece loqui, vel Latine docendus? Et tamen vide, ne, ſi ego non intelligam, quid Epicurus loquatur, cum Graece, ut videor, luculenter ſciam; ſit aliqua culpa ejus, qui ita loquatur, ut non intelligatur. quod duobus modis ſine reprehenſione fit: ſi aut de induſtria facias, ut Heraclitus, cognomento qui σκοτεινὸς perhibetur, quia de natura nimis obſcure memoravit: aut cum rerum obſcuritas, non verborum, facit, ut non intelligatur oratio: qualis eſt in Timaeo Platonis. Epicurus autem, ut opinor, nec non vult, ſi poſſit, plane, & aperte loqui: nec de re obſcura, ut phyſici; aut artificioſa, ut mathematici, ſed de illuſtri, & facili, etiam in vulgus pervulgata, loquitur. Quamquam non negatis nos intelligere, quid ſit voluptas, ſed quid ille dicat. e quo efficitur, non ut nos non intelligamus, quae vis ſit iſtius verbi, ſed ut ille ſuo more loquatur, noſtrum negligat. Si enim idem dicit, quod Hieronymus, qui cenſet ſummum bonum eſſe, ſine ulla moleſtia vivere: cur mavult dicere voluptatem, quam vacuitatem doloris, ut ille facit, qui, quid dicat, intelligit? Sin autem voluptatem putat; dicat adjungendam eam, quae ſit in motu: (ſic enim appellat hanc dulcem, in motu, illam nihil dolentis, in ſtabilitate:) quid tendit; cum efficere non poſſit, ut cuiquam, qui ipſe notus ſibi ſit, hoc eſt, qui ſuam naturam, ſenſumque perſpexerit, vacuitas doloris, & voluptas idem eſſe videatur? hoc eſt vim afferre, Torquate, ſenſibus: extorquere ex animis cognitiones verborum, quibus imbuti ſumus. Quis enim eſt, qui non videat, haec eſſe in natura rerum tria? unum, cum in

voluptate ſumus: alterum, cum in dolore: tertium hoc in quo nunc quidem ſumus. credo idem vos nec in dolore, nec in voluptate; ut in voluptate ſit, qui epuletur; in dolore, qui torqueatur. Tu autem inter haec, tantam multitudinem hominum interjectam non vides, nec laetantium, nec dolentium? Non, prorſus, inquit. omneſque, qui ſine dolore ſint, in voluptate, & ea quidem ſumma, eſſe dico. Ergo in eadem voluptate eum, qui alteri miſceat mulſum, ipſe non ſitiens, & eum, qui illud ſitiens bibat?

VI. TUM ille, Finem, inquit, interrogandi, ſi videtur: quod quidem ego a principio ita me malle dixeram, hoc ipſum providens, dialecticas captiones. Rhetorice igitur, inquam, nos mavis, quam dialectice diſputare? Quaſi vero, inquit, perpetua oratio, rhetorum ſolum, non etiam philoſophorum ſit. Zenonis eſt, inquam, hoc Stoici. omnem vim loquendi, ut jam ante Ariſtoteles, in duas tributam eſſe partes; rhetoricam, palmae; dialecticam, pugno ſimilem eſſe dicebat, quod latius loquerentur rhetores, dialectici autem compreſſius. Obſequar igitur voluntati tuae: dicamque, ſi potero, rhetorice, ſed hac rhetorica philoſophorum, non noſtra illa forenſi: quam neceſſe eſt, cum populariter loquatur, eſſe interdum paulo hebetiorem. Sed dum dialecticam, Torquate, contemnit Epicurus, quae una continet omnem & perſpiciendi, quid in quaque re ſit, ſcientiam, & judicandi, quale quidque ſit, & ratione, ac via diſputandi: ruit in dicendo, ut mihi quidem videtur, nec ea, quae docere vult, ulla arte diſtinguit: ut haec ipſa, quae modo loquebamur. Summum a vobis bonum voluptas dicitur. aperiendum eſt igitur, quid ſit voluptas: aliter enim explicari, quod quaeritur, non poteſt. quam ſi explicaviſſet,

caviſſet, non tam haeſitaret. aut enim eam voluptatem tueretur, quam Ariſtippus, id eſt, qua ſenſus dulciter, ac jucunde movetur: quam etiam pecudes, ſi loqui poſſent, appellarent voluptatem: aut, ſi magis placeret ſuo more loqui, quam ut

Omnes Danai aut Mycenenſes, Attica pubes,

reliquique Graeci, qui hoc anapaeſto citantur: hoc non dolere ſolum voluptatis nomine appellaret, illud Ariſtippeum contemneret: aut, ſi utrumque probaret, aut probat, conjungere doloris vacuitatem cum voluptate, & duobus ultimis uteretur. Multi enim, & magni philoſophi haec ultima bonorum juncta fecerunt, ut Ariſtoteles, qui virtutis uſum cum vitae perfectae proſperitate conjunxit. Callipho adjunxit ad honeſtatem, voluptatem: Diodorus ad eandem honeſtatem addidit vacuitatem doloris. idem feciſſet Epicurus, ſi ſententiam hanc, quae nunc Hieronymi eſt, conjunxiſſet cum Ariſtippi vetere ſententia. illi enim inter ſe diſſentiunt; propterea ſingulis finibus utuntur: &, cum uterque Graece egregie loquatur; nec Ariſtippus, qui voluptatem ſummum bonum dicit, in voluptate ponit non dolere, neque Hieronymus, qui ſummum bonum ſtatuit non dolere, voluptatis nomine umquam utitur, pro illa indolentia: quippe qui ne in expetendis quidem rebus numeret voluptatem.

VII. Duae ſunt enim res quoque, ne tu verba ſolum putes. unum eſt, ſine dolore eſſe: alterum, cum voluptate. vos ex his tam diſſimilibus rebus non modo nomen unum (nam id facilius paterer) ſed etiam rem unam ex duabus facere conamini. quod fieri nullo modo poteſt, Hic, qui utramque probat, ambobus debuit uti, ſicut

ſicut facit re, neque tamen dividit verbis. cum enim eam ipſam voluptatem, quam eodem nomine omnes appellamus, laudat locis plurimis, audet dicere, ne ſuſpicari quidem ſe ullum bonum ſejunctum ab illo Ariſtippeo genere voluptatis: atque ibi hoc dicit, ubi omnis ejus eſt oratio de ſummo bono. In alio vero libro, in quo breviter comprehenſis graviſſimis ſententiis, quaſi oracula edidiſſe ſapientiae dicitur, ſcribit his verbis: quae nota tibi profecto, Torquate, ſunt. quis enim veſtrum non edidicit Epicuri κυρίας δόξας, id eſt, quaſi maxime ratas? quia graviſſimae ſint ad beate vivendum breviter enuntiatae ſententiae, animadverte igitur, rectene hanc ſententiam interpreter. „ Si ea, quae luxurioſis efficientia voluptatum liberarent eos deorum, & mortis, & doloris metu, docerentque, qui eſſent fines cupiditatum; nihil haereremus: cum undique complerentur voluptatibus, nec haberent ulla ex parte aliquid aut dolens, aut aegrum, id eſt autem malum. Hoc loco ſe tenere Triarius non potuit. Obſecro, inquit, Torquate, haec dicit Epicurus? quod mihi quidem viſus eſt, cum ſciret, velle tamen confitentem audire Torquatum. At ille non pertimuit, ſaneque fidenter, Iſtis quidem ipſis verbis, inquit: ſed quid ſentiat, non videtis. Si alia ſentit, inquam, alia loquitur; numquam intelligam, quid ſentiat: ſed plane dicit, quod intelligam. idque ſi ita dicit, non eſſe reprehendendos luxurioſos, ſi ſapientes ſint, dicit abſurde: ſimiliter & ſi dicat, non reprehendendos parricidas, ſi nec cupidi ſint, nec deos metuant, nec mortem, nec dolorem. & tamen, quid attinet luxurioſis ullam exceptionem dari, aut fingere aliquos, qui, cum luxurioſe viverent,

rent, a ſummo philoſopho non reprehenderer tur eo nomine, duntaxat cetera caverent? Se tamen nonne reprehenderes, Epicure, luxurioſc ob eam ipſam cauſam, quod ita viverent, ut per ſequerentur cujuſquemodi voluptates; cum eſſe praeſertim, ut ais tu, ſumma voluptas nihil dolere? Atqui reperiemus aſotos primum ita non religioſos, ut edant de patella: deinde ita mortem non timentes, ut illud in ore habeant ex Hymnide,

Mihi ſex menſes ſatis ſunt vitae: ſeptimum Orco
ſpondeo.

jam doloris medicamenta illa Epicurea, tamquam de narthecio promant: *ſi gravis, brevis: ſi longus, levis.* unum neſcio, quo modo poſſit, ſi luxurioſus ſit, finitas cupiditates habere.

VIII. Quid ergo attinet dicere, *nihil haberem, quod reprehenderem, ſi finitas cupiditates haberent?* hoc eſt dicere, *non reprehenderem aſotos, ſi non eſſent aſoti.* iſto modo, ne improbos quidem, ſi eſſent boni viri. Hic homo ſeverus luxuriam per ſe ipſam reprehendendam non putat. & hercule, Torquate, ut verum loquamur, ſi voluptas ſummum bonum eſt, rectiſſime non putat. nolim enim mihi fingere aſotos, ut ſoletis, qui in menſam vomant, & qui de conviviis auferantur, crudique poſtridie ſe rurſus ingurgitent qui ſolem, ut ajunt, nec occidentem umquam viderint, nec orientem: qui, conſumptis patrimoniis, egeant. nemo noſtrum iſtius generis aſotos jucunde putat vivere. mundos, elegantes optimis cocis, piſtoribus, piſcatu, aucupio, venatione, his omnibus exquiſitis, vitantes cruditatem; *quibus vinum deſuſum e pleno ſit: hir ſiphon* ut ait Lucilius, *cui nihil dempſit; jus & ſacculu*

abſtulerit

·it: *adhibentes ludos*, & quae ſequuntur; uibus detractis, clamat Epicurus ſe neſcire, t bonum: adſint etiam formoſi pueri, qui ·ent: reſpondeat his veſtis, argentum, Co- ·m, locus ipſe, aedificium. Hos ego aſo- ıe quidem vivere, ac beate numquam dixe- ·x quo efficitur, non ut voluptas ne ſit vo- ;, ſed ut voluptas non ſit ſummum bonum. lle, qui Diogenem Stoicum adoleſcens, .tem Panaetium audierat, Laelius, eo di- ſ ſapiens, quod non intelligeret, quid ſua- vimmum eſſet: (nec enim ſequitur, ut cui cor ſapiat, ei non ſapiat palatus) ſed quia parvi id duceret.

O lapathe, ut jactere neceſſe eſt, cognitu' cui ſis.
In quo Laeliu' clamores ſophos ille ſolebat
Edere, compellans gumias ex ordine noſtros.
Laeliu' praeclare, & recte ſophos, illudque vere:
O Publi, o gurges, Galloni: es homo miſer, inquit:
Cenaſti in vita numquam bene, cum omnia in iſta
Conſumis ſquilla, atque acipenſere cum decumano.

Is haec loquitur, qui in voluptate nihil ponens, negat eum bene cenare, qui omnia ponat in voluptate: & tamen non negat libenter umquam cenaſſe Gallonium: (mentiretur enim) ſed bene. Ita graviter, & ſevere voluptatem ſecernit a bono. ex quo illud efficitur, qui bene cenent, omnes libenter cenare: qui libenter non continuo bene. ſemper Laelius bene: Quid bene? dicit Lucilius, cocto, condito. ſed cedo caput cenae: ſermone bono. quid ex eo? ſi quaeri', libenter. veniebat enim ad cenam, ut animo

animo quieto ſatiaret deſideria naturae. recte ergo is negat, umquam bene cenaſſe Gallonium; re-cte, miſerum: cum praeſertim in eo omne ſtu-dium conſumeret. quem libenter cenaſſe nemo negat. Cur igitur non bene? quia quod bene, id recte, frugaliter, honeſte: ille porro male, prave, nequiter, turpiter cenabat. Non igitur nec lapathi ſuavitatem acipenſeri Gallonii Laelius anteponebat, ſed ſuavitatem ipſam neglegebat. quod non faceret, ſi in voluptate ſummum bo-num poneret.

IX. Semovenda eſt igitur voluptas, non ſolum ut recta ſequamini, ſed etiam ut loqui de-ceat frugaliter. Poſſumuſne igitur in vita ſum-mum bonum dicere, cum id ne in cena quidem poſſe videamur? Quo modo autem philoſophus loquitur tria genera cupiditatum? naturales, & neceſſarias: naturales, non neceſſarias: nec na-turales, nec neceſſarias? primum diviſit inelegan-ter. duo enim genera quae erant, fecit tria. hoc eſt non dividere, ſed frangere rem. qui ſi diceret, cupiditatum eſſe duo genera, naturales, & inanes: naturalium quoque item duo, neceſſarias, & non neceſſarias: confecta res eſſet. qui haec didice-runt quae ille contemnit, ſic ſolent. vitioſum eſt enim in dividendo, partem in genere numera-re. Sed hoc ſane concedamus. contemnit enim diſſerendi elegantiam: confuſe loquitur. geren-dus eſt mos, modo recte ſentiat. Et quidem il-lud ipſum non nimium probo (& tantum pati-or) philoſophum loqui de cupiditatibus finiendis. An poteſt cupiditas finiri? tollenda eſt, atque ex-trahenda radicitus. quis eſt enim, in quo ſit cupi-ditas, quin recte cupidus dici poſſit? Ergo & a-varus erit, ſed finite: adulter, verum habebit mo-

dum

dum: & luxurioſus eodem modo. Qualis iſta philoſophia eſt, quae non interitum afferat pravitatis, ſed ſit contenta mediocritate vitiorum? quamquam in hac diviſione rem ipſam prorſus probo: elegantiam deſidero. appellet haec deſideria naturae: cupiditatis nomen ſervet alio, ut, cum de avaritia, cum de intemperantia, cum de maximis vitiis loquetur, eam tamquam capitis accuſet. Sed haec quidem liberius ab eo dicuntur, & ſaepius. quod equidem non reprehendo. eſt enim tanti philoſophi, tamque nobilis, audacter ſua decreta defendere. ſed tamen ex eo, quod eam voluptatem (quam omnes gentes hoc nomine appellant) videtur amplexari ſaepe vehementius, in magnis interdum verſatur anguſtiis, ut, hominum conſcientia remota, nihil tam turpe ſit, quod voluptatis cauſa non videatur eſſe facturus. deinde, ubi erubuit (vis enim eſt permagna naturae) confugit illuc, ut neget accedere quidquam poſſe ad voluptatem nihil dolentis. At iſte non dolendi ſtatus non vocatur voluptas. Non laboro, inquit, de nomine. Quid, quod res alia tota eſt? Reperiam multos, vel innumerabiles potius, non tam curioſos, nec tam moleſtos, quam vos eſtis: quibus, quidquid velim, facile perſuadeam. Quid ergo dubitamus, quin, ſi non dolere voluptas ſit ſumma, non eſſe in voluptate, dolor ſit maximus? cur id non ita ſit? Quia dolori non voluptas contraria eſt, ſed doloris privatio.

X. ** Hoc vero non videre, maximo argumento, eſſe voluptatem illam; qua ſublata, neget ſe intelligere omnino, quid ſit bonum. eam autem ita perſequitur, quae palato percipiatur, quae auribus: cetera addit, quae ſi appelles, honos praefandus

praeſandus ſit. hoc igitur, quod ſolum bonum ſeverus, & gravis philoſophus novit, idem non videt ne expetendum quidem eſſe, quod eam voluptatem hoc eodem auctore non deſideremus, cum dolore careamus. quamquam haec ſunt contraria. Hic ſi definire, vel dividere didiciſſet, ſi loquendi vim, ſi denique conſuetudinem verborum, teneret, numquam in tantas ſalebras incidiſſet. nunc vides, quid faciat. quam nemo umquam voluptatem appellat, & hanc in motu voluptatem, quae duo ſunt, unum facit. ſic enim has ſuaves, & quaſi dulces voluptates appellat. interdum ita extenuat, ut M'. Curium putes loqui: interdum ita laudat, ut, quid praeterea ſit bonum, neget ſe poſſe ne ſuſpicari quidem. quae jam oratio non a philoſopho aliquo, ſed a cenſore opprimenda eſt. non eſt enim vitium in oratione ſolum, ſed etiam in moribus. luxuriam non reprehendit, modo ſit vacua infinita cupiditate, & timore. Hoc loco diſcipulos quaerere videtur, ut, qui aſoti eſſe velint, philoſophi ante fiant. A primo, ut opinor, animantium ortu petitur origo ſummi boni. Simul atque natum animal eſt, gaudet voluptate, & eam appetit, ut bonum: aſpernatur dolorem, ut malum. de malis autem, & bonis, ab iis animalibus, quae nondum depravata ſint, ait optime judicari. Haec & tu ita poſuiſti, & verba veſtra ſunt. Quam multa vitioſa? ſummum enim bonum, & malum vagiens puer utra voluptate dijudicabit, ſtante, an movente? quoniam, ſi diis placet, ab Epicuro loqui diſcimus. ſi ſtante, hoc natura videlicet vult, ſalvam eſſe ſe, quod concedimus: ſi movente, quod tamen dicitis, nulla turpis voluptas erit, quae praetermittenda ſit. & ſimul non proficiſ-

citur

citur animal illud modo natum, a ſumma voluptate: quae eſt a te poſita in non dolendo. Nec tamen argumentum hoc Epicurus a parvis petivit, aut etiam a beſtiis, quae putat eſſe ſpecula naturae: ut diceret, ab his, duce natura, hanc voluptatem expeti nihil dolendi. neque enim haec movere poteſt appetitum animi: nec illum habet ictum, quo pellat animum ſtatus hic non dolendi. itaque in hoc eodem peccat Hieronymus. At ille pellit, qui permulcet ſenſum voluptatě. Itaque Epicurus ſemper hoc utitur, ut probet, voluptatem natura expeti; quod ea voluptas, quae in motu ſit, & parvos ad ſe alliciat & beſtias; non illa ſtabilis, in qua tantum ineſt nihil dolere. Quid igitur convenit, ab alia voluptate dicere naturam proficiſci, in alia ſummum bonum ponere?

XI. BESTIARUM vero nullum judicium puto. quamvis enim depravatae non ſint; pravae tamen eſſe poſſunt. Ut bacillum aliud eſt inflexum & incurvatum de induſtria, aliud ita natum: ſic ferarum natura, non eſt illa quidem depravata mala diſciplina, ſed natura ſua. nec vero, ut voluptatem expetat, natura movet infantem: ſed tantum ut ſe ipſe diligat, ut integrum ſe, ſalvumque velit. Omne enim animal, ſimul ut ortum eſt, & ſeipſum, & omnes partes ſuas diligit: duaſque, quae maximae ſunt, in primis amplectitur; animum, & corpus: deinde utriuſque partes. nam ſunt & in animo praecipua quaedam, & in corpore: quae cum leviter agnovit, tunc diſcernere incipit, ut ea, quae prima data ſunt natura, appetat, aſperneturque contraria. In his primis naturalibus voluptas inſit, necne, magna quaeſtio eſt. nihil vero putare eſſe, praeter voluptatem,

non membra, non ſenſus, non ingenii motum, non integritatem corporis, non valitudinem, ſummae mihi videtur inſcitiae. Atque ab iſto capite fluere neceſſe eſt omnem rationem bonorum, & malorum. Polemoni, etiam ante Ariſtoteli, ea prima viſa ſunt, quae paullo ante dixi. Ergo nata eſt ſententia veterum Academicorum, & Peripateticorum, ut finem bonorum dicerent, ſecundum naturam vivere, id eſt, virtute adhibita, frui primis a natura datis. Callipho ad virtutem nihil adjunxit, niſi voluptatem: Diodorus, niſi vacuitatem doloris. His omnibus, quos dixi, conſequentes ſunt fines bonorum. Ariſtippo ſimplex voluptas: Stoicis, conſentire naturae; quod eſſe volunt e virtute, id eſt, honeſte vivere: quod ita interpretantur, vivere cum intelligentia earum rerum, quae natura evenirent, eligente ea, quae eſſent ſecundum naturam, rejicienteque contraria. Ita tres ſunt fines expertes honeſtatis, unus Ariſtippi, vel Epicuri: alter Hieronymi: Carneadis tertius: tres, in quibus honeſtas cum aliqua acceſſione, Polemonis, Calliphonis, Diodori. una ſimplex, cujus Zeno auctor, poſita in decore tota, id eſt, honeſtate. nam Pyrrho, Ariſto, Herillus jam diu abjecti. reliqui ſibi conſtiterunt, ut extrema cum initiis convenirent, ut Ariſtippo, voluptas: Hieronymo, doloris vacuitas: Carneadi, frui principiis naturalibus, eſſet extremum

XII. Epicurus autem cum in prima commendatione voluptatem dixiſſet: ſi eam, quam Ariſtippus, idem tenere debuit ultimum bonorum, quod ille: ſin eam, quam Hieronymus, feciſſet idem, ut voluptatem illam Ariſtippi in prima commendatione poneret. Nam, quod ait, ſenſibus ipſis judicari, voluptatem, bonum eſſe; dolorem,

dolorem, malum: plus tribuit ſenſibus, quam nobis leges permittunt. privatarum litium judices ſumus. Nihil enim poſſumus judicare, niſi quod eſt noſtri judicii. in quo fruſtra judices ſolent, cum ſententiam pronuntiant, addere, ſi quid mei judicii eſt. ſi enim non fuit eorum judicii, nihilo magis, hoc non addito, illud eſt judicatum. quod judicat ſenſus: dulce, amarum: lene, aſperum: prope, longe: ſtare, movere: quadratum, rotundum. Quam igitur pronuntiabit ſententiam ratio? Adhibita primum divinarum, humanarumque rerum ſcientia, quae poteſt appellari rite ſapientia: deinde adjunctis virtutibus, quas ratio rerum omnium dominas, tu voluptatum ſatellites, & miniſtras eſſe voluiſti: quarum adeo omnium ſententia pronuntiabit, primum de voluptate, nihil eſſe ei loci, non modo ut ſola ponatur in ſummi boni ſede, quam quaerimus, ſed ne illo quidem modo, ut ad honeſtatem applicetur. de vacuitate doloris eadem ſententia eſt. Rejicietur etiam Carneades: nec illa de ſummo bono ratio aut voluptatis, non dolendive particeps, aut honeſtatis expers, probabitur. ita relinquet duas, de quibus etiam atque etiam conſideret. aut enim ſtatuet, nihil eſſe bonum, niſi honeſtum: nihil malum, niſi turpe: cetera aut omnino nihil habere momenti, aut tantum, ut nec expetenda, nec fugienda, ſed eligenda modo, aut rejicienda ſint: aut anteponat eam, quam cum honeſtate ornatiſſimam, tum etiam ipſis initiis naturae, & totius perfectione vitae locupletatam videbit. quod eo liquidius faciet, ſi perſpexerit, rerum inter eas, verborumne ſit controverſia.

XIII. Hujus ego nunc auctoritatem ſequens, idem faciam. quantum enim potero minuam contentiones: omneſque ſimplices ſententias eorum, in quibus nulla ineſt virtutis adjunctio, omnino a philoſophia ſemovendas putabo: primum Ariſtippi Cyrenaicorumque omnium: quos non eſt veritum, in ea voluptate, quae maxima dulcedine ſenſum moveret, ſummum bonum ponere, contemnentes iſtam vacuitatem doloris. hi non viderunt, ut ad curſum, equum, ad arandum, bovem, ad indagandum, canem: ſic hominem ad duas res, ut ait Ariſtoteles, intelligendum, & agendum eſſe natum, quaſi mortalem deum: contraque, ut tardam aliquam, & languidam pecudem, ad paſtum, & ad procreandi voluptatem, hoc divinum animal ortum eſſe voluerunt. quo nihil mihi videtur abſurdius. Atque haec contra Ariſtippum, qui eam voluptatem non modo ſummam, ſed ſolam etiam ducit: quam omnes unam appellamus voluptatem. aliter autem vobis placet. ſed ille, ut dixi, vitioſe. nec enim figura corporis, nec ratio excellens ingenii humani ſignificat, ad hanc unam rem natum hominem, ut frueretur voluptatibus. Nec vero audiendus Hieronymus: cui ſummum bonum eſt idem, quod vos interdum, vel potius nimium ſaepe dicitis, nihil dolere. non enim, ſi malum dolor eſt, carere eo malo ſatis eſt ad bene vivendum. hoc dixerit potius Ennius,

Nimium boni eſt, cui nihil eſt mali.

Nos beatam vitam non depulſione mali, ſed adeptione boni judicemus: nec eam ceſſando, ſive gaudentem, ut Ariſtippus, ſive non dolentem, ut hic; ſed agendo aliquid, conſiderandove quaeramus. Quae poſſunt eadem contra Carneade-

um

um illud ſummum bonum dici: quod is non tam, ut probaret, protulit; quam ut Stoicis, quibuſcum bellum gerebat, opponeret. Id autem ejuſmodi eſt, ut additum ad virtutem, auctoritatem videatur habiturum, & expleturum cumulate vitam beatam: de quo omnis haec quaeſtio eſt, nam qui ad virtutem adjungunt vel voluptatem, quam unam virtus minimi facit: vel vacuitatem doloris, quae etiam ſi malo caret, tamen non eſt ſummum bonum: acceſſione utuntur non ita probabili, nec tamen, cur id tam parce, tamque reſtricte faciant, intelligo. quaſi enim emendum eis ſit, quod addant ad virtutem, primum viliſſimas res addunt: deinde ſingulas potius, quam omnia, quae prima natura approbaviſſet, ea cum voluptate conjungerent. Quae cum Ariſtoni, & Pyrrhoni omnino viſa ſunt pro nihilo, ut inter optime valere, & graviſſime aegrotare, nihil prorſus dicerent intereſſe, recte jam pridem contra eos deſitum eſt diſputari. dum enim in una virtute ſic omnia eſſe voluerunt, ut eam rerum ſelectione exſpoliarent: nec ei quidquam, aut unde oriretur, darent, aut ubi niteretur: virtutem ipſam, quam amplexabantur, ſuſtulerunt. Herillus autem ad ſcientiam omnia revocans, unum quoddam bonum vidit: ſed nec optimum, nec quo vita gubernari poſſit, itaque hic ipſe jam pridem eſt rejectus. poſt enim Chryſippum non ſane eſt diſputatum.

XIV. Restatis igitur vos. nam cum Academicis incerta luctatio eſt: qui nihil affirmant, & quaſi deſperata cognitione certi, id ſequi volunt, quodcumque veriſimile videatur. Cum Epicuro autem hoc eſt plus negotii, quod e duplici genere voluptatis conjunctus eſt: quodque & ipſe,

(his enim ipſis verbis utitur) neque intelligere, neque videre, ſub hac voce honeſtatis quae ſit ſubjicienda ſententia. ut enim conſuetudo loquitur, id ſolum dicitur honeſtum, quod eſt populari fama glorioſum. quod, inquit, quamquam voluptatibus quibuſdam eſt ſaepe jucundius, tamen expetitur propter voluptatem. Videſne quam ſit magna diſſenſio? philoſophus nobilis, a quo non ſolum Graecia, & Italia, ſed etiam omnis barbaria commota eſt, honeſtum quid ſit, ſi id non eſt in voluptate, negat ſe intelligere: niſi forte illud, quod multitudinis rumore laudetur. Ego autem hoc etiam turpe eſſe ſaepe judico: &, ſi quando turpe non ſit, tamen non eſſe non turpe, cum id a multitudine laudetur. quod ſi ſit ipſum per ſe rectum, atque laudabile, non ob eam cauſam tamen illud dici honeſtum eſſe, quia laudetur a multis, ſed quia tale ſit, ut (vel ſi ignorarent id homines, vel ſi obmutuiſſent) ſua tamen pulcritudine eſſet, ſpecieque laudabile. Itaque idem natura victus, cui obſiſti non poteſt, dicit alio loco id, quod a te etiam paullo ante dictum eſt, non poſſe jucunde vivi, niſi etiam honeſte. Quid nunc, honeſte, dicit? idemne, quod jucunde? ergo ita, non poſſe honeſte vivi, niſi honeſte vivatur. an niſi populari fama? ſine ea igitur jucunde negat poſſe vivere? Quid turpius, quam ſapientis vitam ex inſipientium ſermone pendere? quid ergo hoc loco intelligit honeſtum? certe nihil, niſi quod poſſit ipſum propter ſe jure laudari. nam ſi propter voluptatem: quae eſt iſta laus, quae poſſit e macello peti? Non is vir eſt, ut, cum honeſtatem eo loco habeat, ut ſine ea jucunde neget poſſe vivi, illud honeſtum, quod populare ſit, ſentiat, & ſine eo jucunde neget

get vivi poſſe: aut quidquam aliud honeſtum intelligat: niſi quod ſit rectum, ipſumque per ſe, ſua vi, ſua ſponte, ſua natura laudabile.

XVI. Itaque, Torquate, cum diceres, clamare Epicurum, non poſſe jucunde vivi, niſi honeſte, & ſapienter, & juſte viveretur, tu ipſe mihi gloriari videbare. tanta vis inerat in verbis, propter earum rerum, quae ſignificabantur his verbis, dignitatem, ut altior fieres, ut interdum inſiſteres, ut nos intuens, quaſi teſtificarere, laudari honeſtatem, & juſtitiam aliquando ab Epicuro. Quam te decebat iis verbis uti, quibus ſi philoſophi non uterentur, philoſophia omnino non egeremus? iſtorum enim verborum amore, quae perraro appellantur ab Epicuro, ſapientiae, fortitudinis, juſtitiae, temperantiae, praeſtantiſſimis ingeniis homines ſe ad philoſophiae ſtudium contulerunt. Oculorum, inquit Plato, eſt in nobis ſenſus acerrimus: quibus ſapientiam non cernimus. quam illa ardentes amores excitaret ſui, ſi videretur. cur tandem? an quod ita callida eſt, ut optime poſſit architectari voluptates? cur juſtitia laudatur? aut unde eſt hoc contritum vetuſtate proverbium? Quicum in tenebris. Hoc dictum in una re, latiſſime patet: ut in omnibus factis, re, non teſte moveamur. Sunt enim levia, & perinfirma, quae dicebantur a te, cum animi conſcientia improbos excruciari, tum etiam poenae timore; qua aut afficiuntur, aut ſemper ſunt in metu, ne afficiantur aliquando. Non oportet timidum, aut imbecillo animo fingi; non bonum illum virum, qui, quidquid fecerit, ipſe ſe cruciet, omniaque formidet: ſed omnia callide referentem ad utilitatem, acutum, verſutum, veteratorem

rem, facile ut excogitet, quo modo occulte, ſine teſte, ſine ullo conſcio fallat. An tu me de L. Tubulo putas dicere? qui, cum praetor quaeſtionem inter ſicarios exercuiſſet, ita aperte cepit pecunias ob rem judicandam, ut anno proximo P. Scaevola, tribunus plebis, ferret ad plebem, vellentne de ea re quaeri. quo plebiſcito decreta a ſenatu eſt conſuli quaeſtio Cn. Caepioni. profectus in exſilium Tubulus ſtatim, nec reſpondere auſus. erat enim res aperta.

XVII. Non igitur de improbo, ſed callido improbo quaerimus: qualis Q. Pompejus in foedere Numantino infitiando fuit. nec vero omnia timentem: primum qui animi conſcientiam non curet; quam ſcilicet comprimere nihil eſt negotii. Is enim, qui occultus, & tectus dicitur, tantum abeſt, ut ſe indicet, perficiet etiam, ut dolere alterius improbe facto videatur: quid eſt enim aliud, eſſe verſutum? Memini me adeſſe P. Sextilio Rufo, cum is ad amicos rem ita deferret, ſe eſſe heredem Q. Fadio Gallo: cujus in teſtamento ſcriptum eſſet, ſe ab eo rogatum, ut omnis hereditas ad filiam perveniret. id Sextilius factum negabat. poterat autem impune. quis enim redargueret? nemo noſtrum negabat: eratque veriſimilius, hunc mentiri, cujus intereſſet, quam illum, qui id ſe rogaſſe ſcripſiſſet, quod debuiſſet rogare. addebat etiam, ſe in legem Voconiam juratum contra eam facere non audere, niſi aliter amicis videretur. Aderamus nos quidem adoleſcentes, ſed & multi ampliſſimi viri: quorum nemo cenſuit plus Fadiae dandum, quam poſſet ad eam lege Voconia pervenire. Tenuit permagnam Sextilius hereditatem. unde, ſi ſecutus eſſet

eorum

eorum ſententiam, qui honeſta & recta emolumentis omnibus & commodis anteponerent, ne nummum quidem unum attigiſſet. Num igitur eum poſtea cenſes anxio animo, aut ſollicito fuiſſe? nihil minus, contraque, illa hereditate dives; ob eamque rem laetus. magni enim aeſtimabat pecuniam, non modo non contra leges, ſed etiam legibus partam. quae quidem vel cum periculo eſt quaerenda vobis. eſt enim effectrix multarum, & magnarum voluptatum. Ut igitur illis, qui, recta & honeſta quae ſunt, ea ſtatuunt per ſe expetenda, adeunda ſunt quaevis pericula, decoris, honeſtatiſque cauſa: ſic veſtris, qui omnia voluptate metiuntur, pericula adeunda ſunt, ut adipiſcantur magnas voluptates; ſi magna res, magna hereditas agetur, cum pecunia voluptates pariantur plurimae. idemque erit Epicuro veſtro faciendum, ſi ſuum finem bonorum ſequi volet, quod Scipioni magna gloria propoſita, ſi Annibalem in Africam retraxiſſet. itaque quantum adiit periculum? ad honeſtatem enim illum omnem conatum ſuum referebat, non ad voluptatem. ſic veſter ſapiens magno aliquo emolumento commotus, animi cauſa, ſi opus fuerit, dimicabit. Occultum facinus eſſe potuerit: gaudebit. deprehenſus, omnem poenam contemnet. erit enim inſtructus ad mortem contemnendam, ad exſilium, ad ipſum etiam dolorem. quem quidem vos, cum improbis poenam proponitis, impatibilem facitis: cum ſapientem ſemper boni plus habere vultis, tolerabilem.

XVIII. SED finge non ſolum callidum eum, qui aliquid improbe faciat, verum etiam praepotentem: ut M. Craſſus fuit; qui tamen ſolebat uti ſuo bono: ut hodie eſt noſter Pompejus, cui recte facienti gratia eſt habenda: eſſe enim quam-

vis

vis vellet juſtus, iniquus poterat impune. Quam multa vero injuſte fieri poſſunt, quae nemo poſſit reprehendere? Si te amicus tuus moriens rogaverit, ut hereditatem reddas ſuae filiae, nec uſquam id ſcripſerit, ut ſcripſit Fadius, nec cuiquam dixerit: quid facies? Tu quidem reddes; ipſe Epicurus fortaſſe redderet: ut Sex. Peducaeus, Sex. F. is, qui hunc noſtrum reliquit, effigiem & humanitatis, & probitatis ſuae filium, tum doctus, tum omnium vir optimus, & juſtiſſimus, cum ſciret nemo, eum rogatum a C. Plotio, equite Romano ſplendido, Nurſino, ultro ad mulierem venit, eique nihil opinanti viri mandatum expoſuit, hereditatemque reddidit. Sed ego ex te quaero, (quoniam idem tu certe feciſſes) nonne intelligas, eo majorem vim eſſe naturae, quod ipſi vos, qui omnia ad veſtrum commodum &, ut ipſi dicitis, ad voluptatem referatis, tamen ea faciatis, e quibus appareat, non voluptatem vos ſed officium ſequi? pluſque rectam naturam, quam rationem pravam valere? Si ſcieris, inquit Carneades, aſpidem occulte latere uſpiam & velle aliquem imprudentem ſuper eam aſſidere, cujus mors tibi emolumentum futura ſit: improbe feceris, niſi monueris, ne aſſideat: ſed impune tamen, ſciſſe enim te quis coarguere poſſit? Sed nimis multa. Perſpicuum eſt enim, niſi aequitas, fides, juſtitia proficiſcantur a natura, & ſi omnia haec ad utilitatem referantur, virum bonum non poſſe reperiri. Deque his rebus ſatis multa in noſtris de Republica libris ſunt dicta a Laelio.

XIX. Transfer idem ad modeſtiam, vel temperantiam, quae eſt moderatio cupiditatum, rationi obediens. ſatiſne ergo pudori conſulat,

ſulat, ſi quis ſine teſte libidini pareat? an eſt aliquid per ſe ipſum flagitioſum, etiam ſi nulla comitetur infamia? Quid fortes viri? voluptatumne calculis ſubductis, proelium ineunt, ſanguinem pro patria profundunt: an quodam animi ardore, atque impetu concitati? utrum tandem cenſes, Torquate, Imperioſum illum, ſi noſtra verba audiret, tuamne de ſe orationem libentius auditurum fuiſſe, an meam; cum ego dicerem, nihil eum feciſſe ſua cauſa, omniaque reipublicae, tu contra nihil, niſi ſua? ſi vero id etiam explanare velles, apertiuſque diceres, nihil eum feciſſe, niſi voluptatis cauſa, quo modo eum tandem laturum fuiſſe exiſtimes? Eſto: fecerit, ſi ita vis, Torquatus propter ſuas utilitates. malo enim dicere, quam voluptates, in tanto praeſertim viro: num etiam ejus collega P. Decius, princeps in ea familia conſulatus, cum ſe devoveret, & equo admiſſo in mediam aciem Latinorum irruebat, aliquid de voluptatibus ſuis cogitabat? nam ubi eam caperet, aut quando, cum ſciret confeſtim eſſe moriendum, eamque mortem ardentiore ſtudio peteret, quam Epicurus voluptatem petendam putat? quod quidem ejus factum niſi eſſet jure laudatum, non eſſet imitatus quarto conſulatu ſuo filius: neque porro ex eo natus, cum Pyrrho bellum gerens, conſul cecidiſſet in proelio, ſeque e continenti genere tertiam victimam reipublicae praebuiſſet. Contineo me ab exemplis. Graecis hoc modicum eſt: Leonidas, Epaminondas, tres aliqui, aut quattuor. ego, ſi noſtros colligere coepero, perficiam illud quidem, ut ſe virtuti tradat conſtringendam voluptas. ſed dies me deficiet: &, ut A. Varius, qui eſt habitus judex durior, dicere conſeſſori ſolebat, cum, da-
tis

tis teſtibus, alii tamen citarentur. Aut hoc teſtium ſatis eſt, aut neſcio, quid ſatis ſit: ſic a me ſatis datum eſt teſtium. quid enim? te ipſum, digniſſimum majoribus tuis, voluptaſne induxit, ut adoleſcentulus eriperes P. Sullae conſulatum? quem cum ad patrem tuum retuliſſes, fortiſſimum virum, qualis ille vel conſul, vel civis cum ſemper, tum poſt conſulatum fuit? quo quidem auctore nos ipſi ea geſſimus, ut omnibus potius quam ipſis nobis conſuluerimus. At quam pulchre dicere videbare, cum ex altera parte ponebas cumulatum aliquem plurimis, & maximis voluptatibus, nullo nec praeſenti, nec futuro dolore: ex altera autem, cruciatibus maximis: toto corpore, nulla nec adjuncta, nec ſperata voluptate: & quaerebas, quis aut hoc miſerior, aut ſuperiore illo beatior foret? deinde concludebas, ſummum malum eſſe dolorem, ſummum bonum voluptatem?

XX. L. Thorius Balbus fuit, Lanuvinus; quem meminiſſe tu non potes. is ita vivebat, ut nulla tam exquiſita poſſet inveniri voluptas, qua non abundaret. erat & cupidus voluptatum, & cujuſvis generis ejus intelligens, & copioſus: ita non ſuperſtitioſus, ut illa plurima in ſua patria ſacrificia, & fana contemneret: ita non timidus ad mortem, ut in acie ſit ob rempublicam interfectus. Cupiditates non Epicuri diviſione finiebat, ſed ſua ſatietate. habebat tamen rationem valitudinis: utebatur iis exercitationibus, ut ad cenam & eſuriens, & ſitiens veniret: eo cibo, qui & ſuaviſſimus eſſet, & idem facillimus ad concoquendum: vino, & ad voluptatem, & ne noceret. cetera illa adhibebat, quibus demptis negat ſe Epicurus intelligere,

quid

quid ſit bonum. aberat omnis dolor: qui ſi adeſſet, nec molliter ferret; & tamen medicis plus, quam philoſophis uteretur. color egregius, integra valitudo, ſumma gratia, vita denique conferta voluptatum omnium varietate. Hunc vero beatum oratio quidem veſtra ſic cogitat. Ego, huic quem anteponam non audeo dicere: dicit pro me ipſa virtus; nec dubitabit iſti veſtro beato M. Regulum anteponere. quem quidem, cum ſua voluntate, nulla vi coactus, praeter fidem, quam dederat hoſti, ex patria Karthaginem revertiſſet, tum ipſum, cum vigiliis & fame cruciaretur, clamat virtus beatiorem fuiſſe, quam potantem in roſa Thorium. Bella magna geſſerat; bis conſul fuerat; triumpharat: nec tamen ſua illa ſuperiora, tam magna, neque tam praeclara ducebat, quam illum ultimum caſum, quem propter fidem, conſtantiamque ſuſceperat: qui nobis miſerabilis videtur audientibus, illi perpetienti erat voluntarius. non enim hilaritate, nec laſcivia, nec riſu, aut joco, comite levitatis, ſed ſaepe etiam triſtes firmitate, & conſtantia ſunt beati. Stuprata per vim Lucretia a regis filio, teſtata cives, ſeipſa interemit. hic dolor populi Romani duce & auctore Bruto, cauſa civitati libertatis fuit: ob ejuſque mulieris memoriam primo anno & vir, & pater ejus conſul eſt factus. Tenuis L. Virginius, unuſque de multis, ſexageſimo anno poſt libertatem receptam, virginem filiam, ſua manu occidit, potius, quam ea App. Claudii libidini, qui tum erat ſummo in imperio, dederetur.

XXI. AUT haec tibi, Torquate, ſunt vituperanda, aut patrocinium voluptatis repudiandum. Quod autem patrocinium, aut quae iſta

cauſa eſt voluptatis, quae nec teſtes ullos e claris viris, nec laudatores poterit adhibere? ut enim nos ex annalium monumentis teſtes excitamus eos, quorum omnis vita conſumpta eſt in laboribus glorioſis, qui voluptatis nomen audire non poſſent: ſic in veſtris diſputationibus hiſtoria muta eſt: numquam audivi in Epicuri ſchola Lycurgum, Solonem, Miltiadem, Themiſtoclem, Epaminondam nominari: qui in ore ſunt ceterorum omnium philoſophorum. Nunc vero, quoniam haec nos etiam tractare coepimus, ſuppeditabit nobis Atticus noſter de theſauris ſuis, quos, & quantos viros habere teſtium ſat eſt. Nonne melius eſt de his aliquid, quam tantis voluminibus de Themiſta loqui? Sint iſta Graecorum. quamquam ab his philoſophiam, & omnes ingenuas diſciplinas habemus, ſed tamen eſt aliquid, quod nobis non liceat, liceat illis. Pugnant Stoici cum Peripateticis. alteri negant quidquam eſſe bonum, niſi quod honeſtum ſit. alteri, plurimum ſe, & longe, longeque plurimum tribuere honeſtati, ſed tamen & in corpore, & extra, eſſe quaedam bona. Et certamen honeſtum, & diſputatio ſplendida: omnis eſt enim de virtutis dignitate contentio. at cum tuis cum diſſeras, multa ſunt audienda etiam de obſcoenis voluptatibus, de quibus ab Epicuro ſaepiſſime dicitur. Non potes ergo illa tueri, Torquate, mihi crede, ſi te ipſe, & tuas cogitationes, & ſtudia perſpexeris. pudebit te, inquam, illius tabulae, quam Cleanthes, ſane commode, verbis depingere ſolebat. Jubebat eos, qui audiebant, ſecum ipſos cogitare pictam in tabula voluptatem, pulcherrimo veſtitu, & ornatu regali, in ſolio ſedentem: praeſto eſſe virtutes, ut ancillulas,

las, quae nihil aliud agerent, nullum ſuum officium ducerent, niſi ut voluptati miniſtrarent, & eam tantum ad aurem admonerent, (ſi modo id pictura intelligi poſſet,) ut caveret, nequid perficeret imprudens, quod offenderet animos hominum, aut quidquam, e quo oriretur aliquis dolor. Nos quidem virtutes, ſic natae ſumus, ut tibi ſerviremus : aliud negotii nihil habemus.

XXII. At negat Epicurus (hoc enim veſtrum lumen eſt) quemquam, qui honeſte non vivat, jucunde poſſe vivere. quaſi ego id curem, quid ille ajat, aut neget. illud quaero, quid ei, qui in voluptate ſummum bonum putat, conſentaneum ſit dicere. Quid affers, cur Thorius, Poſtumius, cur Chius, cur omnium horum magiſter, Orata, non jucundiſſime vixerit? Ipſe negat, ut ante dixi, luxurioſorum vitam reprehendendam, niſi plane fatui ſint, id eſt, niſi aut cupiant, aut metuant. quarum ambarum rerum cum medicinam pollicetur, luxuriae licentiam pollicetur. his enim rebus detractis, negat ſe reperire in aſotorum vita quod reprehendat. Non igitur poteſtis voluptate omnia dirigentes, aut tueri, aut retinere virtutem. nam nec vir bonus, ac juſtus haberi debet, qui, ne malum habeat, abſtinet ſe ab injuria. noſti credo illud :

Nemo pius eſt, qui pietatem -----

Cave quidquam putes eſſe verius. nec enim, dum metuit, juſtus eſt: & certe, ſi metuere deſtiterit, non erit. non metuit autem, ſive celare poterit, ſive opibus magnis, quidquid fecerit, obtinere, certeque malet exiſtimari bonus vir, ut non ſit, quam eſſe, ut non putetur. Ita, quod certiſſimum eſt, pro vera, certaque juſtitia, ſimu-

lationem nobis juſtitiae traditis; praecipitiſque quodam modo, ut noſtram ſtabilem conſcientiam contemnamus, aliorum errantem opinionem aucupemur. Quae dici eadem de ceteris virtutibus poſſunt: quarum omnium fundamenta vos in voluptate, tamquam in aqua ponitis. Quid enim? fortemne poſſumus dicere eundem illum Torquatum? delector enim, quamquam te non poſſum, ut ais, corrumpere: delector, inquam, & familia veſtra, & nomine. & hercule mihi vir optimus, noſtrique amantiſſimus, A. Torquatus, verſatur ante oculos: cujus quantum ſtudium, & quam inſigne fuerit erga me temporibus illis, quae nota ſunt omnibus, ſcire neceſſe eſt utrumque veſtrum. quae mihi ipſi, qui volo & eſſe, & haberi gratus, grata non eſſent, niſi eum perſpicerem mea cauſa mihi amicum fuiſſe, non ſua: niſi hoc dicis, ſua, quod intereſt omnium recte facere. ſi id dicis, vicimus. id enim volumus, id contendimus, ut officii fructus, ſit ipſum officium. Hoc ille tuus non vult, omnibuſque ex rebus voluptatem, quaſi mercedem, exigit. ſed ad illum redeo. Si voluptatis cauſa cum Gallo apud Anienem depugnavit provocatus, & ex ejus ſpoliis ſibi & torquem, & cognomen induit, nullam aliam ob cauſam, niſi quod ei talia facta, digna viro videbantur; fortem non puto. Jam ſi pudor, ſi modeſtia, ſi pudicitia, ſi, uno verbo, temperantia, poenae aut infamiae metu coercebuntur, non ſanctitate ſua ſe tuebuntur: quod adulterium, quod ſtuprum, quae libido non ſe proripiet, ac projiciet aut occultatione propoſita, aut impunitate, aut licentia? Quid? illud, Torquate, quale tandem videtur? te iſto nomine, ingenio, gloria, quae facis, quae cogitas, quae con-

contendis, quo referas, cujus rei cauſa perficere, quae conaris, velis, quod optimum denique in vita judices, non audere in conventu dicere? quid enim mereri velis jam, cum magiſtratum inieris, & in concionem adſcenderis, (eſt enim tibi edicendum, quae ſis obſervaturus in jure dicendo: & fortaſſe etiam, ſi tibi erit viſum, aliquid de majoribus tuis, & de te ipſo dices, more majorum) quid merearis igitur, ut te dicas in eo magiſtratu omnia voluptatis cauſa facturum eſſe? teque nihil feciſſe in vita, niſi voluptatis cauſſa? An me, inquis, tam amentem putas, ut apud imperitos iſto modo loquar? At tu eadem iſta dic in judicio, aut, ſi coronam times, dic in ſenatu. numquam facies. cur, niſi quod turpis eſt oratio? mene ergo, & Triarium, dignos exiſtimas, apud quos turpiter loquare? Verum, eſto.

XXIII. VERBUM ipſum voluptatis non habet dignitatem: nec nos fortaſſe intelligimus. hoc enim identidem dicitis, non intelligere nos, voluptatem quam dicatis. Rem vides difficilem, & obſcuram. individua cum dicitis, & intermundia, quae nec ſunt ulla, nec poſſunt eſſe, intelligimus: voluptas, quae paſſeribus nota eſt omnibus, a nobis intelligi non poteſt? quid, ſi efficio, ut fateare, me non modo, quid ſit voluptas, ſcire, (eſt enim jucundus motus in ſenſu) ſed etiam, quid eam tu velis eſſe? tum enim eam ipſam vis, quam modo ego dixi: & nomen imponis, in motu ut ſit, & faciat aliquam varietatem: tum aliam quandam ſummam voluptatem, cui addi nihil poſſit: eam tum adeſſe, cum dolor omnis abſit, eamque ſtabilem appellas. Sit ſane iſta voluptas. dic in quovis conventu, te omnia facere, ne doleas. ſi ne hoc quidem ſatis ample, ſatis ho-

neſte dici putas; dic te omnia & in iſto magiſtratu, & in omni vita, utilitatis tuae cauſa facturum, nihil niſi quod expediat, nihil denique niſi tua cauſa: quem clamorem concionis, aut quam ſpem conſulatus ejus, qui tibi paratiſſimus eſt, futuram putes? eamne rationem ſequare, qua tecum ipſe, & cum tuis utare, profiteri autem, & in medium proferre non audeas? At vero illa, quae Peripatetici, quae Stoici dicunt, ſemper tibi in ore ſunt. in judiciis, in ſenatu, *officium*, *aequitatem*, *dignitatem*, *fidem*, *recta*, *honeſta*, *digna imperio*, *digna populo Romano*, *omnia pericula pro republica*, *mori pro patria*. Haec cum loqueris, nos barones ſtupemus: tu videlicet tecum ipſe rides. nam inter iſta tam magnifica verba, tamque praeclara, non habet ullum voluptas locum, non modo illa, quam in motu eſſe dicitis, quam omnes urbani, ruſtici, omnes, inquam, qui Latine loquuntur, voluptatem vocant: ſed ne haec quidem ſtabilis, quam, praeter vos, nemo appellat voluptatem.

XXIV. Vide, ne non debeas verbis noſtris uti, ſententiis tuis. Quod ſi vultum tibi, ſi inceſſum fingeres, quo gravior viderere, non eſſes tui ſimilis: verba tu fingas, & ea dicas, quae non ſentias, aut etiam, ut veſtitum, ſic ſententiam habeas aliam domeſticam, aliam forenſem, ut in fronte oſtentatio ſit, intus veritas occultetur? Vide, quaeſo, rectumne ſit. mihi quidem eae verae videntur opiniones, quae honeſtae, quae laudabiles, quae glorioſae, quae in ſenatu, quae apud populum, quae in omni coetu, concilioque proferendae ſint: ne id non pudeat ſentire, quod pudeat dicere. Amicitiae vero locus ubi eſſe poteſt, aut quis amicus eſſe cuiquam, quem non ipſum amet

propter

propter ipſum? quid autem eſt amare, e quo nomen dictum amicitiae eſt, niſi velle bonis aliquem affici quam maximis, etiam ſi ad ſe ex iis nihil redeat? Et quidem prodeſt, inquis, mihi eo eſſe animo. Immo videri fortaſſe. eſſe enim, niſi eris, non potes. qui autem eſſe poteris, niſi te amor ipſe ceperit? quod non ſub dubia utilitatis ratione effici ſolet, ſed ipſum a ſe oritur, & ſua ſponte naſcitur. At enim ſequor utilitatem. Manebit ergo amicitia tam diu, quam diu ſequitur utilitas: &, ſi utilitas amicitiam conſtituet, tollet eadem. Sed quid ages tandem, ſi utilitas ab amicitia (ut fit ſaepe) defecerit? relinqueſne? quae iſta amicitia eſt? retinebis? qui convenit? quid enim de amicitia ſtatueris, utilitatis cauſa expetenda, vides. Ne in odium veniam, ſi amicum deſtitero tueri. Primum cur iſta res digna odio eſt, niſi quod eſt turpis? Quod ſi, ne quo incommodo afficiare, non relinques amicum: tamen, ne ſine fructu alligatus ſis, ut moriatur, optabis. Quod ſi non modo utilitatem tibi nullam afferet, ſed jacturae rei familiaris erunt faciundae, labores ſuſcipiendi, adeundum vitae periculum: ne tum quidem te reſpicies, & cogitabis ſibi quemque natum eſſe, & ſuis voluptatibus? vadem te ad mortem tyranno dabis pro amico, ut Pythagoreus ille fecit Siculo tyranno? aut Pylades cum ſis, dices te eſſe Oreſtem, ut moriare pro amico? aut, ſi eſſes Oreſtes, Pyladem refelleres, te indicares? &, ſi id non probares, quo minus ambo una necaremini, non precarere?

XXV. Faceres tu quidem, Torquate, haec omnia. nihil enim arbitror magna laude dignum, quod te praetermiſſurum credam aut mortis, aut doloris metu. non quaeritur autem, quid

naturae conſentaneum ſit, ſed quid diſciplinae. ratio iſta, quam defendis; praecepta, quae didiciſti, quae probas, funditus evertunt amicitiam: quamvis eam Epicurus, ut facit, in coelum efferat laudibus. At coluit ipſe amicitias. Quaſi quis illum neget & bonum virum, & comem, & humanum fuiſſe. de ingenio ejus in his diſputationibus, non de moribus quaeritur. ſit iſta in Graecorum levitate perverſitas, qui maledictis inſectantur eos, a quibus de veritate diſſentiunt. Sed quamvis comis in amicitiis tuendis fuerit, tamen, ſi haec vera ſunt, (nihil enim affirmo) non ſatis acutus fuit. At multis ſe probavit: & quidem jure fortaſſe: ſed tamen non graviſſimum eſt teſtimonium multitudinis. in omni enim arte, vel ſtudio, vel quavis ſcientia, vel in ipſa virtute, optimum quidque rariſſimum eſt. Ac mihi quidem, quod & ipſe bonus vir fuit, & multi Epicurei fuerunt, & hodie ſunt & in amicitiis fideles, & in omni vita conſtantes, & graves, nec voluptate, ſed officio conſilia moderantes, hoc videtur major vis honeſtatis, & minor voluptatis. ita enim vivunt quidam, ut eorum vita refellatur oratio. atque ut ceteri exiſtimantur dicere melius, quam facere: ſic hi mihi videntur facere melius, quam dicere.

XXVI. Sed haec nihil ſane ad rem. illa videamus, quae a te de amicitia dicta ſunt. e quibus unum mihi videbar ab ipſo Epicuro dictum cognoſcere: amicitiam a voluptate non poſſe divelli, ob eamque rem, colendam eſſe, quod ſine ea tuto, & ſine metu vivi non poſſet, nec jucunde quidem poſſet. Satis eſt ad hoc reſponſum. attuliſti aliud humanius horum recentiorum, numquam dictum ab ipſo illo, quod ſciam: pri-

mo utilitatis cauſa amicum expeti: cum autem uſus acceſſiſſet, tum ipſum amari propter ſe, etiam omiſſa ſpe voluptatis. hoc etſi multis modis reprehendi poteſt, tamen accipio quod dat. mihi enim ſatis eſt, ipſis non ſatis. nam aliquando poſſe recte fieri dicunt, nulla exſpectata, nec quaeſita voluptate. Poſuiſti etiam, dicere alios, foedus quoddam inter ſe facere ſapientes, ut quemadmodum ſint in ſe ipſos animati, eodem modo ſint erga amicos: id & fieri poſſe, & ſaepe eſſe factum, & ad voluptates percipiendas maxime pertinere. Hoc foedus facere ſi potuerunt, faciant etiam illud, ut aequitatem, modeſtiam, virtutes omnes per ſe ipſas gratis diligant. At vero ſi fructibus, & emolumentis, & utilitatibus amicitias colemus, ſi nulla caritas erit, quae faciat amicitiam ipſam ſua ſponte, vi ſua, ex ſe, & propter ſe expetendam: dubium eſt, quin fundos, & inſulas amicis anteponamus? Licet hic rurſus ea commemores, quae optimis verbis ab Epicuro de laudibus amicitiae dicta ſunt. non quaero, quid dicat, ſed quid convenienter poſſit rationi, & ſententiae ſuae dicere. Utilitatis cauſa amicitia eſt quaeſita. num igitur utiliorem tibi hunc Triarium putas eſſe poſſe, quam ſi tua ſint Puteolis granaria? collige omnia, quae ſoletis: praeſidium amicorum. Satis eſt tibi in te, ſatis in legibus, ſatis & in mediocribus amicitiis praeſidii: jam contemni non poteris. odium autem & invidiam facile vitabis. ad eas enim res ab Epicuro praecepta dantur. & tamen non tantis vectigalibus ad libertatem utens, etiam ſine hac Pyladea amicitia, multorum te benevolentia praeclare & tuebere, & munies. At quicum joca, ſeria, ut dicitur, quicum arcana, quicum occulta

omnia? Tecum optime: deinde etiam cum mediocri amico. Sed fac iſta eſſe non inopportuna: quid ad utilitatem tantae pecuniae? Vides igitur, ſi amicitiam ſua caritate metiare, nihil eſſe praeſtantius: ſin emolumento, ſummas familiaritates, praediorum pretioſorum mercede ſuperari. Me igitur ipſum ames oportet, non mea, ſi veri amici futuri ſumus.

XXVII. Sed in rebus apertiſſimis nimium longi ſumus. perfecto enim, & concluſo, neque virtutibus, neque amicitiis uſquam locum eſſe, ſi ad voluptatem omnia referantur: nihil praeterea magnopere dicendum. attamen, ne cui loco non videatur eſſe reſponſum, pauca etiam nunc dicam ad reliquam orationem tuam. Quoniam igitur omnis ſumma philoſophiae, ad beate vivendum refertur, idque unum expetentes homines ſe ad hoc ſtudium contulerunt: beate autem vivere alii in alio, vos in voluptate ponitis, item contra, omnem infelicitatem in dolore: id primum videamus, beate vivere veſtrum quale ſit. Atque hoc dabitis, ut opinor, ſi modo ſit aliquid, eſſe beatum, id oportere totum poni in poteſtate ſapientis. nam, ſi amitti vita beata poteſt, beata eſſe non poteſt. quis enim confidit ſemper ſibi illud ſtabile, & firmum permanſurum, quod fragile, & caducum ſit? qui autem diffidet perpetuitati bonorum ſuorum, timeat neceſſe eſt, ne aliquando, amiſſis illis, ſit miſer. beatus autem eſſe in maximarum rerum timore nemo poteſt. Nemo igitur eſſe beatus poteſt. neque enim in aliqua parte, ſed in perpetuitate temporis vita beata duci ſolet: neque appellatur omnino vita beata, niſi confecta, atque abſoluta: nec poteſt quiſquam alias beatus eſſe

eſſe, alias miſer. qui enim exiſtimabit poſſe ſe miſerum eſſe, beatus non erit. nam cum ſemel eſt ſuſcepta beata vita, tam permanet, quam ipſa illa effectrix beatae vitae ſapientia: neque exſpectat ultimum tempus aetatis: quod Croeſo ſcribit Herodotus praeceptum a Solone. etenim, quemadmodum tute dicebas, negat Epicurus diuturnitatem quidem temporis ad beate vivendum aliquid afferre, nec minorem voluptatem percipi in brevitate temporis, quam, ſi illa ſit ſempiterna. Haec dicuntur inconſtantiſſime. cum enim ſummum bonum in voluptate ponat, negat infinito tempore aetatis voluptatem fieri majorem, quam finito, atque modico. Qui bonum omne in virtute ponit, is poteſt dicere perfici beatam vitam perfectione virtutis. negat enim ſummo bono afferre incrementum diem. qui autem voluptate vitam effici beatam putabit, qui ſibi is conveniet, ſi negabit voluptatem creſcere longinquitate? igitur ne dolorem quidem. An dolor longiſſimus quiſque miſerrimus: voluptatem non optabiliorem diuturnitas facit? Quid eſt igitur, cur ita ſemper deum appellet Epicurus, beatum & aeternum? dempta enim aeternitate nihilo beatior Jupiter, quam Epicurus. uterque enim ſummo bono fruitur, id eſt, voluptate. at enim hic etiam dolore. at eum nihili facit. ait enim ſe, ſi uratur, quam hoc ſuave dicturum. Qua igitur re a deo vincitur, ſi aeternitate non vincitur? in qua quid eſt boni praeter ſummam voluptatem, & eam ſempiternam? quid ergo attinet glorioſe loqui, niſi conſtanter loquare? in voluptate corporis (addam, ſi vis, animi, dum ea ipſa, ut vultis, ſit quod & in corpore) ſitum eſt vivere beate. Quid? iſtam voluptatem perpetuam quis poteſt

praeſtare

natu.
rati
ciſti,
quar
rat
quis
hum.
tion.
Gra
ſect.
Sed
tame
non
quid
eſt te
vel f
opti
dem,
curei
deles.
volu
videt
ita er
orati.
quam
quam
X
deam
bus
cogn.
velli,
ea tu
de qu
attuli.
numq

[illegible]

Naturae
parvo eſſet
tanti ae-
ſed ne pa-
ipſam con-
venierem menſae
ſtate ſummum
non ratione ſunt
quae ſunt ſua-
viſſima.

viſſima. Verum eſto: conſequatur ſummas voluptates, non modo parvo, ſed per me nihilo, ſi poteſt: ſit voluptas non minor in naſturtio illo, quo veſci Perſas eſſe ſolitos ſcribit Xenophon, quam in Syracuſanis menſis, quae a Platone graviter vituperantur: ſit, inquam, tam facilis, quam vultis, voluptatis comparatio: quid de dolore dicemus? cujus tanta tormenta ſunt, ut in iis beata vita, ſi modo dolor ſummum malum eſt, eſſe non poſſit. ipſe enim Metrodorus, paene alter Epicurus, beatum eſſe deſcribit his fere verbis: *um corpus bene conſtitutum ſit, & ſit exploratum, ta futurum.* An id exploratum cuiquam poteſt eſſe, quo modo ſeſe habiturum ſit corpus non dico ad annum, ſed ad veſperam? dolor igitur, id eſt ſummum malum, metuetur ſemper, etiam ſi non aderit. jam enim adeſſe poterit. qui poteſt igitur habitare in beata vita ſummi mali metus? Traditur, inquit, ab Epicuro ratio negligendi doloris. Jam ipſum abſurdum, maximum malum negligi. ſed quae tandem iſta ratio eſt? Maximus dolor, inquit, brevis eſt. primum, quid tu dicis, breve? deinde dolorem quem maximum? quid enim? ſummus dolor plures dies manere non poteſt? vide ne etiam menſes. niſi forte cum dicis, qui ſimulatque arripuit, interficit. quis iſtum dolorem timet? illum mallem levares, quo optimum atque humaniſſimum virum, Cn. Octavium, M. F. familiarem meum, confici vidi: nec vero ſemel, nec ad breve tempus, ſed & ſaepe plane, & diu. quos ille, dii immortales! cum omnes artus ardere viderentur, cruciatus perferebat? nec tamen miſer eſſe, quia ſummum id malum non erat: tantummodo laborioſus videbatur.

at

at miſer, ſi in vitioſa, & flagitioſa vita affluerit voluptatibus.

XXIX. Quod autem magnum dolorem brevem, longinquum levem eſſe dicitis, id non intelligo, quale ſit. video enim & magnos, & eoſdem bene longinquos dolores: quorum alia toleratio eſt verior; qua uti vos non poteſtis, qui honeſtatem ipſam per ſe non amatis. Fortitudinis quaedam praecepta ſunt, ac pene leges, quae effaeminari virum vetant in dolore. quamobrem turpe putandum eſt, non dico dolere (nam id quidem eſt interdum neceſſe) ſed ſaxum illud Lemnium clamore Philoctetaeo funeſtare:

Quod ejulatu, queſto, gemitu, fremitibus
Reſonando multum, flebiles voces refert.

Huic Epicurus comparet ſe, ſi poteſt:

Cui viperino morſu venae viſcerum
Veneno imbutae taetros cruciatus cient.

Sit Epicurus Philoctetа: ſi gravis dolor, brevis. At jam decimum annum in ſpelunca jacet. Si longus, levis. dat enim intervalla, & relaxat. Primum non ſaepe: deinde quae eſt iſta relaxatio, cum & praeteriti doloris memoria recens eſt; & futuri, atque impendentis torquet timor? Moriatur, inquit. Fortaſſe id optimum, ſed ubi illud, Plus ſemper voluptatis? ſi enim ita eſt; vide, ne facinus facias, cum mori ſuadeas. Potius ergo illa dicantur, turpe eſſe viro debilitari, dolore frangi, ſuccumbere. nam iſta veſtra, Si gravis, brevis: ſi longus, levis, dictata ſunt. virtutis, magnitudinis animi, patientiae, fortitudinis fomentis dolor mitigari ſolet.

XXX. Audi

XXX. Audi, ne longe abeam, moriens quid dicat Epicurus: & intellige, facta ejus cum dictis diſcrepare. Epicurus Hermacho S. *Cum ageremus*, inquit, *vitae beatum, & eundem ſupremum diem, ſcribebamus haec. tanti autem morbi aderant veſicae & viſcerum, ut nihil ad eorum magnitudinem poſſit accedere.* Ecce miſerum hominem, ſi dolor, ſummum malum eſt. dici aliter non poteſt. ſed audiamus ipſum: *Compenſabatur tamen*, inquit, *cum his omnibus animi laetitia, quam capiebam memoria rationum, inventorumque noſtrorum. ſed tu, ut dignum eſt tua erga me, & erga philoſophiam voluntate, ab adoleſcentulo ſuſcepta, fac ut Metrodori tueare liberos.* Non ego jam Epaminondae, non Leonidae mortem hujus morti antepono: quorum alter cum viciſſet Lacedaemonios apud Mantineam, ſimulque ipſe gravi vulnere exanimari ſe videret; ut primum diſpexit, quaeſivit, ſalvuſne eſſet clypeus, cum ſalvum eſſe flentes ſui reſpondiſſent: rogavit, eſſentne fuſi hoſtes: cumque id quoque, ut cupiebat, audiviſſet, evelli juſſit eam, qua erat transfixus, haſtam. ita multo ſanguine profuſo, in laetitia, & in victoria eſt mortuus. Leonidas autem, rex Lacedaemoniorum, ſe in Thermopylis, trecentoſque eos, quos eduxerat Sparta, cum eſſet propoſita aut fuga turpis, aut glorioſa mors, oppoſuit hoſtibus. Praeclarae mortes ſunt imperatoriae. philoſophi autem in ſuis lectulis plerumque moriuntur. Refert tamen; quod ſibi videtur eſſe morienti magna laus. *Compenſabatur*, inquit, *cum ſummis doloribus laetitia.* Audio equidem philoſophi vocem, Epicure. ſed, quid tibi dicendum ſit, oblitus es. primum enim, ſi vera ſunt ea, quorum recordatione te gaudere dicis, hoc eſt, ſi vera ſunt tua ſcripta & inventa;

gaudere

gaudere non potes. nihil enim jam habes, corpus referas. eſt autem a te ſemper dict gaudere quemquam, niſi propter corpus: lere. *Praeteritis*, inquit, *gaudeo*. Qu praeteritis? ſi ad corpus pertinentibus, tuas te video compenſare cum iſtis dolorib memoriam corpore perceptarum volupta autem ad animum; falſum eſt; quod neg ullum eſſe gaudium, quod non referatur pus. Cur deinde Metrodori liberos comn quid ex iſto tuo egregio officio, & tanta f enim exiſtimo) ad corpus refers?

XXXI. Huc, & illuc, Torquate, v tis licet: nihil in hac praeclara epiſtola f ab Epicuro congruens, & conveniens decr reperietis. ita redarguitur ipſe a ſeſe, ven ſcripta ejus probitate ipſius, ac moribus. n commendatio puerorum, memoria, & cari citiae, ſummorum officiorum in extremo conſervatio, indicat innatam eſſe homini p tem gratuitam, non invitatam voluptatib praemiorum mercedibus evocatam. quod e ſtimonium majus quaerimus, quae honeſta cta ſint, ipſa eſſe optabilia per ſeſe, cum mus tanta officia morientis? Sed, ut epi laudandam arbitror eam, quam modo totic re verbis interpretatus ſum (quamquam e ſumma ejus philoſophi nullo modo congru ſic ejuſdem teſtamentum non ſolum a phil gravitate, ſed etiam ab ipſius ſententia judi crepare. ſcripſit enim, & multis ſaepe ver breviter, apteque, in eo libro, quem modo navi, *mortem nihil ad nos pertinere. quod en ſolutum ſit, id eſſe ſine ſenſu: quod autem ſine ſit, id nihil omnino ad nos pertinere.* hoc ipſ leg

legantius poni, meliuſque potuit. nam quod ita poſitum eſt, Quod diſſolutum ſit, id eſſe ſine ſenſu, id ejuſmodi eſt, ut non ſatis plane dicat, quid ſit diſſolutum. Sed tamen intelligo, quid velit. quaero autem, quid ſit, quod, cum diſſolutione, id eſt, morte ſenſus omnis exſtinguatur; & cum reliqui nihil ſit omnino, quod pertineat ad nos: tam accurate, tamque diligenter caveat, & ſanciat, *ut Amynomachus, & Timocrates, heredes ſui, de Hermachi ſententia dent, quod ſatis ſit ad diem agendum natalem ſuum quotannis, menſe Gamelione: itemque omnibus menſibus, viceſimo die lunae, dent ad eorum epulas, qui una ſecum philoſophati ſint, ut & ſui, & Metrodori memoria colatur.* Haec ego non poſſum dicere non eſſe hominis & belli, & humani; ſapientis vero nullo modo, phyſici praeſertim, quem ſe ille eſſe vult, putare ullum eſſe cujuſquam diem natalem. Quid? verene poteſt eſſe dies ſaepius, qui ſemel fuit? certe non poteſt. an ejuſdemmodi? ne id quidem, niſi cum multa annorum interceſſerint millia, ut omnium ſiderum eodem, unde profecta ſint, fiat ad unum tempus reverſio: nullus eſt igitur cujuſquam dies natalis. At habetur. Et ego id ſcilicet neſciebam. ſed, ut ſit, etiamne poſt mortem coletur: idque teſtamento cavebit is, qui vobis quaſi oraculum ediderit, nihil ad nos pertinere poſt mortem? Haec non erant ejus, qui innumerabiles mundos, infinitaſque regiones, quarum nulla eſſet ora, nulla extremitas, mente peragraviſſet. numquid tale Democritus? ut alios omittam, hunc appello, quem ille unum ſecutus eſt. Quod ſi dies notandus fuit, eumne potius, quo natus, an eum, quo ſapiens factus eſt? Non potuit, inquies, fieri ſapiens, niſi natus eſſet. & iſto modo ne ſi avia qui-

quidem ejus nata non eſſet. Res tota, Torquate, non doctorum hominum, velle poſt mortem epulis celebrari memoriam ſui nominis. quos quidem dies quemadmodum agatis, & in quantam hominum facetorum urbanitatem incurratis, non dico. Nihil opus eſt litibus. tantum dico, magis fuiſſe veſtrum agere Epicuri diem natalem, quam illius teſtamento cavere, ut ageretur.

XXXII. Sed, ut ad propoſitum revertamur, (de dolore enim cum diceremus, ad iſtam epiſtolam delati ſumus) nunc totum illud concludi ſic licet. Qui in ſummo malo eſt, is tum cum in eo eſt, non eſt beatus. ſapiens autem ſemper beatus eſt, & eſt aliquando in dolore. non eſt igitur ſummum malum dolor. Jam illud quale tandem eſt? *Bona praeterita non effluere ſapienti, mala meminiſſe non oportere.* Primum in noſtrane poteſtate eſt, quid meminerimus? Themiſtocles quidem, cum ei Simonides, aut quis alius artem memoriae polliceretur, oblivionis, inquit, mallem. nam memini etiam quae nolo, obliviſci non poſſum quae volo. Magno hic ingenio, ſed res ſe tamen ſic habet, ut nimis imperioſi philoſophi ſit, vetare meminiſſe. vide, ne iſta ſint Manliana veſtra, aut majora etiam, ſi imperes quod facere non poſſim. Quid, ſi etiam jucunda memoria eſt praeteritorum malorum? ut proverbia nonnulla veriora ſint, quam veſtra dogmata. vulgo enim dicitur, *Jucundi acti labores*: nec male Euripides: concludam, ſi potero, Latine: Graecum enim hunc verſum noſtis omnes:

Suavis laborum eſt praeteritorum memoria.

Sed ad bona praeterita redeamus. quae ſi a vobis talia dicerentur, qualibus C. Marius uti poterat, ut expulſus, egens, in palude demerſus, tropaeorum

rum recordatione levaret dolorem ſuum: audirem, & plane probarem. Nec enim abſolvi beata vita ſapientis, nec ad exitum perduci poterit, ſi prima quaeque bene ab eo conſulta, atque facta, ipſius oblivione obruerentur. Sed vobis voluptatum perceptarum recordatio vitam beatam facit, & quidem corpore perceptarum. nam ſi quae ſunt aliae, falſum eſt, omnes animi voluptates eſſe e corporis ſocietate. Corporis autem voluptas ſi etiam praeterita delectat; non intelligo, cur Ariſtoteles Sardanapali epigramma tantopere derideat. in quo ille rex Aſſyriae glorietur, ſe omnes ſecum libidinum voluptates abſtuliſſe. quod enim ne vivus quidem, inquit, diutius ſentire poterat, quam dum fruebatur; quo modo id potuit mortuo permanere? Fluit igitur voluptas corporis, & prima quaeque avolat, ſaepiuſque relinquet cauſas poenitendi, quam recordandi; itaque beatior Africanus cum patria illo modo loquens,

Deſine Roma tuos hoſtes: ----

reliquaque praeclare;

Namque tibi monumenta mei peperere labores.

Laboribus hic praeteritis gaudet: tu jubes voluptatibus. hic ſe ad ea revocat, e quibus nihil umquam retulerit ad corpus: tu totus haeres in corpore.

XXXIII. ILLUD autem ipſum qui obtineri poteſt, quod dicitis, omnes animi & voluptates, & dolores, ad corporis voluptates & dolores pertinere? Nihilne te delectat umquam? video, quicum loquar. te igitur, Torquate, ipſum per ſe nihil delectat? omitto dignitatem, honeſtatem, ſpeciem ipſam virtutum, de quibus ante dictum eſt: haec leviora ponam: poema, orationem, cum aut ſcribis, aut legis;

cum omnium factorum, cum regionum conquiri historiam; ſignum, tabula, locus amoenus, ludi, venatio, villa Luculli, (nam ſi tuam dicerem, latebram haberes: ad corpus diceres pertinere) ſed ea, quae dixi, ad corpusne refers? an eſt aliquid, quod te ſua ſponte delectet? Aut pertinaciſſimus fueris, ſi in eo perſtiteris, ad corpus ea, quae dixi, referre: aut deſerueris totam Epicuri voluptatem, ſi negaveris. Quod vero a te diſputatum eſt, majores eſſe voluptates, & dolores animi, quam corporis; quia trium temporum particeps animus ſit, corpore autem praeſentia ſolum ſentiantur? qui probari poteſt, ut is, qui propter me aliquid, plus, quam ego ipſe, gaudeat? Animi voluptas oritur propter voluptatem corporis, & major eſt animi voluptas, quam corporis. ita fit, ut gratulator laetior ſit, quam is, cui gratuletur. Sed, dum efficere vultis beatum ſapientem, cum maximas animo voluptates percipiat, omnibuſque partibus majores, quam corpore: quid occurrat, non videtis. animi enim quoque dolores percipiet omnibus partibus majores, quam corporis. ita miſer ſit aliquando neceſſe eſt is, quem vos beatum ſemper vultis eſſe. nec vero id, dum omnia ad voluptatem, doloremque referetis, efficietis umquam. Quare, aliud aliquid, Torquate, hominis ſummum bonum reperiendum eſt. voluptatem beſtiis concedamus: quibus vos de ſummo bono teſtibus uti ſoletis. Quid, ſi etiam beſtiae multa faciunt, duce ſua quaeque natura, partim indulgenter vel cum labore; ut in gignendo, in educando perfacile appareat, aliud quiddam iis propoſitum, non voluptatem? partim curſu, & peregrinatione laetantur: congregatione aliae coetum quodam modo civitatis imitantur. Videmus in quodam vo-

lucrium

lucrium genere nonnulla indicia pietatis, cognitionem, memoriam: in multis etiam deſideria videmus. Ergo in beſtiis erunt ſecreta a voluptate humanarum quaedam ſimulacra virtutum: in ipſis hominibus virtus, niſi voluptatis cauſa, nulla erit? & homini, qui ceteris animantibus plurimum praeſtat, praecipui a natura nihil datum eſſe dicemus? . . . .

XXXIV. Nos vero, ſi quidem in voluptate ſunt omnia, longe, multumque ſuperamur a beſtiis: quibus ipſa terra fundit ex ſeſe paſtus varios, varieque abundantes nihil laborantibus: nobis autem aut vix, aut ne vix quidem, ſuppetunt multo labore quaerentibus. nec tamen ullo modo ſummum pecudis bonum, & hominis, idem mihi videri poteſt. quid enim tanto opus eſt inſtrumento in optimis artibus comparandis, quid tanto concurſu honeſtiſſimorum ſtudiorum, tanto virtutum comitatu, ſi ea nullam ad aliam rem, niſi ad voluptatem conquiruntur? Ut, ſi Xerxes, cum tantis claſſibus, tantiſque equeſtribus, & pedeſtribus copiis, Helleſponto juncto, Athone perfoſſo, maria ambulaviſſet, terramque navigaſſet, ſi, cum tanto impetu in Graeciam veniſſet, cauſam ejus quis ex eo quaereret, tantarum copiarum, tantique belli, mel ſe auferre ex Hymetto voluiſſe diceret, certe ſine cauſa videretur tanta conatus: ſic nos ſapientem, plurimis, & graviſſimis artibus, atque virtutibus inſtructum, & ornatum, non, ut illum, maria pedibus peragrantem, claſſibus montes, ſed omne caelum, totamque cum univerſo mari terram mente complexum, voluptatem petere ſi dicemus, mellis cauſa dicemus tanta molitum. Ad altiora quaedam, & magnificentiora, mihi crede, Torquate, nati ſumus: nec id ex a-

nimi ſolum partibus, in quibus ineſt memoria rerum innumerabilium, vitae quidem infinita, ineſt conjectura conſequentium, non multum a divinatione differens, ineſt moderator cupiditatis pudor, ineſt ad humanam ſocietatem juſtitiae fida cuſtodia: ineſt in perpetiendis laboribus adeundiſque periculis firma, & ſtabilis doloris, mortiſque contemptio. ergo haec in animis: tu autem etiam membra ipſa ſenſuſque conſidera: qui tibi ut reliquae corporis partes, non comites ſolum virtutum, ſed miniſtri etiam videbuntur. Quid, ſi in ipſo corpore multa voluptati proponenda ſunt, ut vires, valitudo, velocitas, pulcritudo? quid tandem in animis cenſes? in quibus doctiſſimi illi veteres ineſſe quiddam caeleſte & divinum putaverunt. quod ſi eſſet in voluptate ſummum bonum (ut dicitis,) optabile eſſet, in voluptate maxima, nullo intervallo interjecto, dies, noctesque verſari, cum omnes ſenſus dulcedine omni quaſi perfuſi moverentur. Quis eſt autem dignus nomine hominis, qui unum diem totum velit eſſe in iſto genere voluptatis? Cyrenaici quidem non recuſant. veſtri haec verecundius: illi fortaſſe conſtantius. Sed luſtremus animo non has maximas artes, quibus qui carebant, inertes a majoribus nominabantur: ſed quaero, num exiſtimes non dico Homerum, Archilochum, Pindarum, ſed Phidiam, Polycletum, Zeuxin, ad voluptates artes ſuas direxiſſe? Ergo opifex plus ſibi proponet ad formarum, quam civis excellens ad factorum pulcritudinem? quae autem eſt alia cauſa erroris tanti, tam longe, lateque diffuſi, niſi quod is, qui voluptatem ſummum bonum eſſe decernit, non cum ea parte animi, in-

in qua ineſt ratio, atque conſilium, ſed cum cupiditate, id eſt, cum animi leviſſima parte deliberat? Quaero enim de te: ſi ſunt dii, ut vos etiam putatis, qui poſſunt eſſe beati, cum voluptates corpore percipere non poſſint? aut ſi ſine eo genere voluptatis beati ſunt, cur ſimilem animi uſum in ſapiente eſſe nolitis?

XXXV. LEGE laudationes, Torquate, non eorum, qui ſunt ab Homero laudati, non Cyri, non Ageſilai, non Ariſtidis, non Themiſtoclis, non Philippi, non Alexandri: lege noſtrorum hominum, lege veſtrae familiae: neminem videbis ita laudatum, ut artifex callidus comparandarum voluptatum diceretur. non elogia monumentorum id ſignificant, velut hoc ad portam? UNO ORE CUI PLURIMAE CONSENTIUNT GENTES, POPULI PRIMARIUM FUISSE VIRUM. Idne conſenſiſſe de Calatino plurimas gentes arbitramur, primarium populi fuiſſe, quod praeſtantiſſimus fuiſſet in conficiendis voluptatibus? Ergo in iis adoleſcentibus bonam ſpem eſſe dicemus, & magnam indolem, quos ſuis commodis inſervituros, & quidquid ipſis expediat, facturos arbitramur? nonne videmus, quanta perturbatio rerum omnium conſequatur? quanta confuſio? tollitur beneficium: tollitur gratia: quae ſunt vincula concordiae. nec enim, ſi tuam ob cauſam cuiquam commodes, beneficium illud habendum eſt, ſed foeneratio: nec gratia deberi videtur ei, qui ſuam ob cauſam commodaverit. Maximas vero virtutes jacere omnes neceſſe eſt, voluptate dominante. Sunt etiam turpitudines plurimae, quae, niſi honeſtas natura plurimum valeat, cur non

cadant in ſapientem, non eſt facile defendere. Ac, ne plura complectar (ſunt enim innumerabilia) bene laudata virtus voluptatis aditus intercludat neceſſe eſt. quod jam a me exſpectare noli. tute introſpice in mentem tuam ipſe: eamque omni cogitatione pertractans, percunctare ipſe te, perpetuiſne malis voluptatibus perfruens, in ea, quam ſaepe uſurpabas, tranquillitate degere omnem aetatem ſine dolore, aſſumpto etiam illo, quod vos quidem adjungere ſoletis, ſed fieri non poteſt, ſine doloris metu: an, cum de omnibus gentibus optime merere, cum opem indigentibus, ſalutemque ferres, vel Herculis perpeti aerumnas. ſic enim majores noſtri labores non fugiendos, triſtiſſimo tamen verbo aerumnas etiam in deo nominaverunt. Exigerem ex te, cogeremque, ut reſponderes, niſi vererer, ne Herculem ipſum ea, quae pro ſalute gentium ſummo labore geſſiſſet, voluptatis cauſa geſſiſſe diceres. Quae cum dixiſſem, Habeo, inquit Torquatus, ad quos iſta referam: &, quamquam aliquid ipſe poteram, tamen invenire malo paratiores familiares noſtros. Credo Syronem dicis, & Philodemum, cum optimos viros, tum doctiſſimos homines. Recte, inquit, intelligis. Age ſane, inquam. ſed erat aequius, Triarium aliquid de noſtra diſſenſione judicare. Immo, inquit arridens, iniquum, hac quidem de re. tu enim iſta lenius: hic Stoicorum more nos vexat. Tum Triarius, Poſthac quidem, inquit, audacius. nam haec ipſa mihi erunt in promptu, quae modo audivi; nec ante aggrediar, quam te ab iſtis, quos dicis, inſtructum videro. Quae cum eſſent dicta, finem fecimus & ambulandi, & diſputandi.

M. TULLII CICERONIS
DE FINIBUS
Bonorum & Malorum
AD
BRUTUM

LIBER TERTIUS.

I. VOLUPTATEM equidem, Brute, ſi ipſa pro ſe loquatur, nec tam pertinaces habeat patronos, conceſſurum arbitror, convictam ſuperiore libro, dignitati. etenim ſit impudens, ſi virtuti diutius repugnet, aut ſi honeſtis jucunda anteponat, aut pluris eſſe contendat dulcedinem corporis titil-

lantem, ex eave natam laetitiam, quam gravitatem animi, atque conſtantiam. quare illam quidem dimittamus, & ſuis ſe finibus petere jubeamus, ne blanditiis ejus, illecebriſque impediatur diſputandi ſeveritas. Quaerendum eſt enim, ubi ſit illud ſummum bonum, quod reperire volumus, quoniam & voluptas ab eo remota eſt, & eadem fere contra eos dici poſſunt, qui vacuitatem doloris finem bonorum eſſe voluerunt. Nec vero ita ullum probetur ſummum bonum, ut virtute careat: qua nihil poteſt eſſe praeſtantius. Itaque quamquam in eo ſermone, qui cum Torquato eſt habitus, non remiſſi fuimus: tamen haec acrior eſt cum Stoicis parata contentio. quae enim de voluptate dicuntur, ea nec acutiſſime, nec abſcondite diſſeruntur. neque enim qui defendunt eam, verſuti in diſſerendo ſunt, nec qui contra dicunt, cauſam difficilem repellunt. Ipſe etiam dicit Epicurus, ne argumentandum quidem eſſe de voluptate, quod ſit poſitum ejus judicium in ſenſibus, ut commoneri nos ſatis ſit, nihil attineat doceri. quare illa nobis ſimplex fuit in utramque partem diſputatio. nec enim in Torquati ſermone quidquam implicatum, aut tortuoſum fuit; noſtraque, ut mihi videtur, dilucida oratio. Stoicorum autem non ignoras quam ſit ſubtile, vel ſpinoſum potius, diſſerendi genus: idque cum Graecis, tum magis nobis, quibus etiam verba parienda ſunt, imponendaque nova novis rebus nomina. quod quidem nemo mediocriter doctus mirabitur, cogitans, in omni arte, cujus uſus vulgaris communiſque non ſit, multam novitatem nominum eſſe, cum conſtituantur earum rerum vocabula, quae in quaque arte verſentur. Itaque & dialectici, & phyſici verbis utuntur iis, quae ipſi

pſi Graeciae nota ſunt, geometrae vero, muſici, grammatici, etiam more quodam loquuntur ſuo. item ipſae rhetorum artes, quae ſunt totae forenſes, atque populares, verbis tantum in docendo quaſi privatis utuntur, ac ſuis.

II. Atque, ut omittam has artes elegantes, & ingenuas, ne opifices quidem tueri ſua artificia poſſent, niſi vocabulis uterentur nobis incognitis, uſitatis ſibi. Quin etiam agricultura, quae abhorret ab omni politiore elegantia, tamen eas res, in quibus verſatur, nominibus notavit novis. quo magis hoc philoſopho faciendum eſt. ars eſt enim philoſophia vitae: de qua differens arripere verba de foro non poteſt. Quamquam ex omnibus philoſophis Stoici plurima novaverunt. Zeno quoque eorum princeps, non tam rerum inventor fuit, quam novorum verborum. Quod ſi in ea lingua, quam plerique uberiorem putant, conceſſum a Graecia eſt, ut doctiſſimi homines de rebus non pervagatis, inuſitatis verbis uterentur: quanto id nobis magis eſt concedendum, qui ea nunc primum audemus attingere? Etſi, quod ſaepe diximus, & quidem cum aliqua querela non Graecorum modo, ſed etiam eorum, qui ſe Graecos magis, quam noſtros haberi volunt, nos non modo non vinci a Graecis verborum copia, ſed eſſe in ea etiam ſuperiores: elaborandum eſt, ut hoc non in noſtris ſolum artibus, ſed etiam in illorum ipſorum conſequamur, quam ea verba, quibus ex inſtituto veterum utimur pro Latinis, ut ipſa philoſophia, ut rhetorica, dialectica, grammatica, geometria, muſica. quamquam Latine ea dici poterant, tamen, quoniam uſu praecepta ſunt, noſtra ducamus. Atque haec quidem de rerum nominibus. De ipſis rebus autem ſaepenumero

ſaepenumero, Brute, vereor, ne reprehendar, cum haec ad te ſcribam, qui cum in philoſophia, tum in optimo genere philoſophiae tantum proceſſeris. quod ſi facerem, quaſi te erudiens, jure reprehenderer. ſed ab eo plurimum abſum: neque, ut ea cognoſcas, quae tibi notiſſima ſunt, ad te mitto, ſed quia faciliime in nomine tuo acquieſco, & quia te habeo aequiſſimum eorum ſtudiorum, quae mihi communia tecum ſunt, exiſtimatorem, & judicem. Attendes igitur, ut ſoles, diligenter, eamque controverſiam dijudicabis, quae mihi fuit cum avunculo tuo, divino, ac ſingulari viro. Nam, in Tuſculano cum eſſem, vellemque e bibliotheca pueri Luculli quibuſdam libris uti, veni in ejus villam, ut eos ipſe (ut ſolebam) inde promerem. quo cum veniſſem, M. Catonem, quem ibi eſſe neſcieram, vidi in bibliotheca ſedentem, multis circumfuſum Stoicorum libris. erat enim, ut ſcis, in eo inexhauſta aviditas legendi, nec ſatiari poterat: quippe qui ne reprehenſionem quidem vulgi inanem reformidans, in ipſa curia ſoleret legere ſaepe, dum ſenatus cogeretur, nihil operae reipublicae detrahens, quo magis tum in ſummo otio, maximaque copia quaſi heluari libris, ſi hoc verbo in tam clara re utendum eſt, videbatur. Quod cum accidiſſet, ut alter alterum nec opinato videremus, ſurrexit ſtatim. deinde prima illa, quae in congreſſu ſolemus: Quid tu, inquit, huc? a villa enim, credo: &, ſi ibi te eſſe ſciſſem, ad te ipſe veniſſem. Heri, inquam, ludis commiſſis, ex urbe profectus, veni ad veſperam. cauſa autem fuit huc veniendi, ut quoſdam hinc libros promerem. & quidem, Cato, totam hanc copiam jam Lucullo noſtro notam eſſe oportebit.

nam

nam his libris tum malo, quam reliquo ornatu villae delectari. eſt enim mihi magnae curae: quamquam hoc quidem proprium tuum munus eſt, ut ita erudiatur, ut & patri, & Caepioni noſtro, & tibi tam propinquo reſpondeat. Laboro autem non ſine cauſa. nam & avi ejus memoria moveor (nec enim ignoras, quanti fecerim Caepionem: qui, ut opinio mea fert, in principibus jam eſſet, ſi viveret) & Lucullus mihi verſatur ante oculos, vir cum omnibus excellens, tum mecum & amicitia, & omni voluntate, ſententiaque conjunctus. Praeclare, inquit, facis, cum & eorum memoriam tenes, quorum uterque tibi teſtamento liberos ſuos commendavit, & puerum diligis. Quod autem meum munus dicis, non equidem recuſo: ſed te adjungo ſocium. addo etiam illud, multa jam mihi dare ſigna puerum & pudoris, & ingenii: ſed aetatem vides. Video equidem, inquam: ſed tamen jam infici debet iis artibus, quas ſi, dum eſt tener, combiberit, ad majora veniet paratior. Sic, & quidem diligentius, ſaepiuſque iſta loquemur inter nos, agemuſque communiter. ſed reſideamus, inquit, ſi placet. itaque fecimus.

III. Tum ille: Tu autem, cum ipſe tantum librorum habeas, quos hic tandem requiris? Commentarios quoſdam, inquam, Ariſtotelios, quos hic ſciebam eſſe, veni ut auferrem, quos legerem, dum eſſem otioſus: quod quidem nobis (ut ſcis) non ſaepe contingit. Quam vellem, inquit, te ad Stoicos inclinaviſſes! erat enim, ſi cujuſquam, certe tuum, nihil praeter virtutem in bonis ducere. Vide, ne magis, inquam, tuum fuerit, cum re idem tibi, quod mihi videretur, non nova te rebus nomina imponere. ratio enim noſtra

noſtra conſentit, oratio pugnat. Minime vero, inquit ille, conſentit. quidquid enim praeter id, quod honeſtum ſit, expetendum eſſe dixeris, in boniſque numeraveris: & honeſtum ipſum, quaſi virtutis lumen, exſtinxeris, & virtutem penitus everteris. Dicuntur iſta, Cato, magnifice, inquam: ſed videſne verborum gloriam tibi cum Pyrrhone, & Ariſtone, qui omnia exaequent, eſſe communem? de quibus, cupio ſcire, quid ſentias. Ergone quaeris, inquit, ſcire, quid ſentiam? quos bonos viros, fortes, juſtos, moderatos aut audivimus in republica fuiſſe, aut ipſi vidimus; qui ſine ulla doctrina naturam ipſam ſecuti, multa laudabilia fecerunt; eos melius a natura inſtitutos fuiſſe, quam inſtitui potuiſſent a philoſophia, ſi ullam aliam probaviſſent, praeter eam, quae nihil aliud in bonis habet, niſi honeſtum: nihil, niſi turpe, in malis: ceterae philoſophorum diſciplinae, omnino alia magis alia; ſed tamen omnes, quae rem ullam virtutis expertem aut in bonis, aut in malis numerent, eas non modo nihil adjuvare arbitror, neque affirmare, quo meliores ſimus, ſed ipſam depravare naturam. nam ſi hoc non obtineatur, id ſolum bonum eſſe, quod honeſtum ſit: nullo modo probari poſſit, beatam vitam virtute effici. quod ſi ita ſit; cur opera philoſophiae ſit danda, neſcio. ſi enim ſapiens aliquis miſer eſſe poſſit, nae ego iſtam glorioſam, memorabilemque virtutem non magno aeſtimandam putem.

IV. Quae adhuc, Cato, a te dicta ſunt, eadem, inquam, dicere poſſes, ſi ſequerere Pyrrhonem, aut Ariſtonem. nec enim ignoras, his iſtud honeſtum, non ſummum modo, ſed etiam (ut tu vis) ſolum bonum videri. quod ſi ita eſt,

ſequitur id ipſum, quod te velle video, omnes ſemper beatos eſſe ſapientes. hoſne igitur laudas, & hanc eorum ſententiam ſequi nos cenſes oportere? Minime vero iſtorum quidem, inquit. cum enim virtutis hoc proprium ſit, earum rerum, quae ſecundum naturam ſint, habere delectum: qui omnia ſic exaequaverunt, ut in utramque partem ita paria redderent, uti nulla ſelectione uterentur ejus, virtutem ipſam ſuſtulerunt. Iſtud quidem, inquam, optime dicis: ſed quaero, nonne tibi faciendum idem ſit, nihil dicenti bonum, quod non rectum honeſtumque ſit, reliquarum rerum diſcrimen omne tollenti? Si quidem, inquit, tollerem: ſed relinquo. Quonam modo, inquam, ſi una virtus, unum iſtud, quod honeſtum appellas, rectum, laudabile, decorum (erit enim notius quale ſit, pluribus notatum vocabulis idem declarantibus) id ergo, inquam, ſi ſolum eſt bonum, quid habebis praeterea, quod ſequare? aut, ſi nihil malum, niſi quod turpe, inhoneſtum, indecorum, pravum, flagitioſum, foedum, ut hoc quoque pluribus nominibus inſigne faciamus: quid praeterea dices eſſe fugiendum? Non ignoranti, inquit, tibi, quid ſim dicturus, ſed aliquid, ut ego ſuſpicor, ex mea brevi reſponſione arripere cupienti, non reſpondebo ad ſingula: explicabo potius, quoniam otioſi ſumus, niſi alienum putas, totam Zenonis, Stoicorumque ſententiam. Minime id quidem, inquam, alienum: multumque ad ea, quae quaerimus, explicatio tua iſta profecerit. Experiamur igitur, inquit, etſi habet haec Stoicorum ratio difficilius quiddam & obſcurius. nam cum in Graeco ſermone haec ipſa quondam rerum nomina novarum nova videbantur, quae nunc conſuetudo

ſuetudo diuturna trivit: quid cenſes in Latino fore? Facillimum id quidem eſt, inquam. ſi enim Zenoni licuit, cum rem aliquam inveniſſet inuſitatam, inauditum quoque ei rei nomen imponere, cur non liceat Catoni? nec tamen exprimi verbum e verbo neceſſe erit, ut interpretes indiſerti ſolent, cum ſit verbum, quod idem declaret, magis uſitatum. equidem ſoleo etiam, quod uno Graeci, ſi aliter non poſſum, idem pluribus verbis exponere: & tamen puto concedi nobis oportere, ut Graeco verbo utamur, ſi quando minus occurret Latinum, ne hoc ephippiis, & acratophoris potius, quam proegmenis, & apoproegmenis concedatur. quamquam haec quidem praepoſita recte, & rejecta dicere licebit. Bene facis, inquit, quod me adjuvas: & iſtis quidem, quae modi dixiſti, utar potius Latinis. in ceteris ſubvenies, ſi me haerentem videbis. Sedulo, inquam, faciam. Sed fortuna fortes. quare conare, quaeſo. quid enim hoc poſſumus agere divinius?

V. Placet his, inquit, quorum ratio mihi probatur, ſimulatque natum ſit animal (hinc enim eſt ordiendum) ipſum ſibi conciliari, & commendari ad ſe conſervandum, & ad ſuum ſtatum, & ad ea, quae conſervantia ſunt ejus ſtatus, diligenda: alienari autem ab interitu, iiſque rebus, quae interitum videantur afferre. id ita eſſe ſic probant, quod ante quam voluptas, aut dolor attigerit, ſalutaria appetant parvi, aſpernenturque contraria. quod non fieret, niſi ſtatum ſuum diligerent, interitum timerent. fieri autem non poſſet, ut appeterent aliquid, niſi ſenſum haberent ſui, eoque ſe, & ſua diligerent. ex quo intelligi debet, principium ductum eſſe, a ſe diligendi.

gendi. In principiis autem naturalibus diligendi ſui plerique Stoici non putant voluptatem eſſe ponendam. quibus ego vehementer aſſentior: ne, ſi voluptatem natura poſuiſſe in iis rebus videatur, quae primae appetuntur, multa turpia ſequantur. ſatis eſſe autem argumenti videtur, quamobrem illa, quae natura prima ſunt aſcita, natura diligamus; quod eſt nemo, quin, cum utrumvis liceat, aptas malit, & integras omnes partes corporis, quam eodem uſu imminutas, aut detortas habere. rerum autem cognitiones: vel, ſi haec verba aut minus placent, aut minus intelliguntur, καταλήψεις appellemus licet: eas igitur ipſas propter ſe aſciſcendas arbitramur, quod habeant quiddam in ſe quaſi complexum & continens veritatem. id autem in parvis intelligi poteſt; quos delectari videamus, etiam ſi eorum nihil interſit, ſi quid ratione per ſe ipſi invenerint. Artes etiam ipſas propter ſe aſſumendas putamus; cum quia ſit in his aliquid dignum aſſumptione, tum quod conſtent ex cognitionibus, & contineant quiddam in ſe ratione conſtitutum, & via. a falſa autem aſſenſione magis nos alienatos eſſe, quam a ceteris rebus, quae ſunt contra naturam, arbitrantur. Jam membrorum, id eſt, partium corporis, alia videntur propter eorum uſum a natura eſſe donata, ut manus, crura, pedes, ut ea, quae ſunt intus in corpore, quorum utilitas quanta ſit, á medicis etiam diſputatur: alia autem nullum ob utilitatem, quaſi ad quendam ornatum, ut cauda pavoni, plumae verſicolores columbis, viris mammae atque barba. Haec dicuntur fortaſſe jejunius: ſunt enim quaſi prima elementa naturae; quibus ubertas orationis adhiberi vix poteſt, nec equidem eam cogito conſectari: verumtamen

rumtamen cum de rebus grandioribus dicas, ipſae res verba rapiunt. ita ſit cum gravior, tum etiam ſplendidior oratio. Eſt ut dicis, inquam. ſed tamen omne, quod de re bona dilucide dicitur, mihi praeclare dici videtur. iſtiuſmodi autem res dicere ornate velle, puerile eſt: plane autem, & perſpicue expedire poſſe, docti, & intelligentis viri.

VI. Progrediamur igitur, quoniam, inquit, ab his principiis naturae diſceſſimus: quibus congruere debent, quae ſequuntur. ſequitur autem prima diviſio haec. Aeſtimabile eſſe dicitur: ſic enim, ut opinor, appellamus id, quod aut ipſum ſecundum naturam ſit, aut tale quid efficiat, ut ſelectione dignum propterea ſit, quod aliquod pondus habeat dignum aeſtimatione: quam ille ἀξίαν vocat: contraque inaeſtimabile, quod ſit ſuperiori contrarium. initiis igitur ita conſtitutis, ut ea, quae ſecundum naturam ſunt, ipſa propter ſe ſumenda ſint, contrariaque item rejicienda; primum eſt officium (id enim appello καθῆκον) ut ſe conſervet in naturae ſtatu: deinceps ut ea teneat, quae ſecundum naturam ſint, pellatque contraria: quae, inventa ſelectione, & item rejectione, ſequuntur: deinceps cum officio ſelectio. deinde ea perpetua, tum ad extremum conſtans conſentaneaque naturae: in qua primum ineſſe incipit, & intelligi, quid ſit, quod vere bonum poſſit dici. Prima eſt enim conciliatio hominis ad ea, quae ſunt ſecundum naturam. ſimul autem cepit intelligentiam, vel notionem potius, quam appellant ἔννοιαν illi, viditque rerum agendarum ordinem, &, ut ita dicam, concordiam: multo eum pluris aeſtimavit, quam omnia illa, quae primum dilexerat, atque ita cognitione,

cognitione, & ratione collegit, ut ſtatuerit, in eo collocatum ſummum illud hominis per ſe laudandum, & expetendum bonum, quod cum poſitum ſit in eo, quod ὁμολογίαν Stoici, nos appellemus convenientiam, ſi placet: cum igitur in eo ſit id bonum, quo referenda ſunt omnia honeſte facta, ipſumque honeſtum, quod in bonis ducitur, quamquam poſt oritur, tamen id ſolum vi ſua & dignitate expetendum eſt: eorum autem, quae ſunt prima naturae, propter ſe nihil expetendum. Cum vero illa, quae officia eſſe dixi, proficiſcantur ab initiis naturae, ea ad haec referri neceſſe eſt: ut recte dici poſſit, omnia officia eo referri, ut adipiſcamur principia naturae: nec tamen ut hoc ſit bonorum ultimum, propterea quod non ineſt in primis naturae conciliationibus honeſta actio. conſequens enim eſt, & poſt oritur, ut dixi. eſt tamen ea ſecundum naturam, multoque nos ad ſe expetendam magis hortatur, quam ſuperiora omnia. ſed ex hoc primum error tollendus eſt, nequis ſequi exiſtimet, ut duo ſint ultima bonorum. Ut enim, ſicui ſit propoſitum, collineare haſtam aliquo, aut ſagittam, ſicut nos ultimum in bonis diximus: ſic illi facere omnia, quae poſſit, ut collineet: huic in ejus ſimilitudine omnia ſunt facienda, ut collineet; & tamen ut omnia faciat, quo propoſitum aſſequatur: ſed hoc, quaſi ultimum, quale nos ſummum in vita bonum dicimus: illud autem, ut feriat, quaſi ſeligendum, non expetendum.

VII. Cum autem omnia officia a principiis naturae proficiſcantur, ab iiſdem neceſſe eſt proficiſci ipſam ſapientiam. Sed quemadmodum

ſaepe fit, ut is, qui commendatus ſit alicui, pluris eum faciat, cui commendatus ſit, quam illum, a quo; ſic minime mirum eſt, primo nos ſapientiae commendari ab initiis naturae, poſt autem ipſam ſapientiam nobis cariorem fieri, quam illa ſint, a quibus ad hanc venerimus. atque ut membra nobis ita data ſunt, ut ad quandam rationem vivendi data eſſe appareant: ſic appetitio animi, quae ὁρμὴ Graece vocatur, non ad quodvis genus vitae, ſed ad quandam formam vivendi videtur data: itemque & ratio, & perfecta ratio. Ut enim hiſtrioni actio, ſaltatori motus, non quivis, ſed certus quidam eſt datus: ſic vita agenda eſt certo genere quodam, non quolibet: quod genus conveniens, conſentaneumque dicimus. nec enim, gubernationi, aut medicinae ſimilem ſapientiam eſſe arbitramur, ſed actioni illi potius, quam modo dixi, & ſaltationi, ut in ipſa arte inſit, non foris petatur extremum, id eſt, artis effectio. & tamen eſt etiam alia cum his ipſis artibus ſapientiae diſſimilitudo; propterea quod in illis, quae recte facta ſunt, non continentur tamen omnes partes, e quibus conſtant. quae autem nos aut recta, aut recte facta dicamus, ſi placet, illi autem appellant κατορθώματα, omnes numeros virtutis continent. ſola enim ſapientia in ſe tota converſa eſt: quod idem in ceteris artibus non fit. Inſcite autem medicinae, & gubernationis ultimum cum ultimo ſapientiae comparatur. ſapientia enim & animi magnitudinem complectitur, & juſtitiam, & ut omnia, quae homini accidant, infra ſe eſſe judicet: quod idem in ceteris artibus non contingit. Tenere autem virtutes eas ipſas, quarum modo mentionem feci, nemo poterit, niſi ſtatuerit, nihil eſſe, quod interſit, aut differat

differat aliud ab alio, praeter honeſta, & turpia. Videamus nunc, quam ſint praeclare illa iis, quae jam poſui, conſequentia. Cum enim hoc ſit extremum (ſentis enim, credo, me jam diu, quod τέλος Graecus dicat, id dicere tum extremum, tum ultimum, tum ſummum: licebit etiam finem pro extremo, aut ultimo dicere) cum ergo hoc ſit extremum, congruenter naturae convenienterque vivere, neceſſario ſequitur, omnes ſapientes ſemper feliciter, abſolute, fortunate vivere, nulla re impediri, nulla prohiberi, nulla egere. Quod autem continet non magis eam diſciplinam, de qua loquor, quam vitam, fortunaſque noſtras, id eſt, ut, quod honeſtum ſit, id ſolum bonum judicemus.

VIII. POTEST id quidem fuſe, & copioſe, & omnibus electiſſimis verbis, graviſſimiſque ſententiis rhetorice & augeri, & ornari: ſed conſectaria me Stoicorum, brevia, & acuta delectant. Concluduntur igitur eorum argumenta ſic: Quod eſt bonum, omne laudabile eſt. quod autem laudabile eſt, omne honeſtum eſt. bonum igitur quod eſt, honeſtum eſt. Satiſne hoc concluſum videtur? Certe. quod enim efficiebatur ex his duobus, quae erant ſumpta, in eo vides eſſe concluſum. duorum autem, e quibus effecta concluſio eſt, contra ſuperius dici ſolet, non omne bonum eſſe laudabile. nam quod laudabile ſit, honeſtum eſſe conceditur. Illud autem perabſurdum, Bonum eſſe aliquid, quod non expetendum ſit: aut expetendum, quod non placens: aut, ſi id, non etiam diligendum. ergo & probandum. ita etiam laudabile. id autem honeſtum. ita ſit, ut, quod bonum ſit, id etiam honeſtum ſit. Deinde quaero, quis aut de miſera vita poſſit gloriari, aut non de beata? de ſola igitur beata. ex quo

efficitur, gloriatione, ut ita dicam, dignam eſſe beatam vitam; quod non poſſit quidem niſi honeſtae vitae jure contingere. ita fit, ut honeſta vita, beata vita ſit. & quoniam is, cui contingit, ut jure laudetur, habet inſigne quiddam ad decus, & ad gloriam, ut ob ea, quae tanta ſint, beatus dici jure poſſit: idem de vita talis viri rectiſſime dicitur. ita, ſi beata vita honeſtate cernitur: quod honeſtum eſt, id bonum ſolum habendum eſt. Quod vero negari nullo modo poſſit, quem unquam ſtabili, & firmo, & magno animo, quem fortem virum dicimus, effici poſſe, niſi conſtitutum ſit, non eſſe malum dolorem? Ut enim qui mortem in malis ponit, non poteſt eam non timere: ſic nemo ulla in re poteſt id, quod malum eſſe decernit, non curare, idque contemnere: quo poſito, & omnium aſſenſu approbato, illud aſſumitur, eum, qui magno ſit animo, atque forti, omnia, quae cadere in hominem poſſint, deſpicere, & pro nihilo putare. quae cum ita ſint, effectum eſt, nihil eſſe malum, quod turpe non ſit. Atque iſte vir altus, & excellens, magno animo, vere fortis, infra ſe omnia humana ducens, is inquam, quem efficere volumus, quem quaerimus certe, & confidere ſibi debet, & ſuae vitae & actae, & conſequenti: & bene de ſe judicare, ſtatuens nihil mali poſſe incidere ſapienti. ex quo intelligitur idem illud, ſolum bonum eſſe, quod honeſtum ſit; idque eſſe beate vivere, honeſte, id eſt, cum virtute vivere.

IX. Nec vero ignoro varias philoſophorum fuiſſe ſententias, eorum dico, qui ſummum bonum, quod ultimum appello, in animo ponerent. quas quamquam vitioſe quidam ſecuti ſunt, tamen non modo his tribus, qui virtutem a ſummo

bono ſegregaverunt, cum aut voluptatem, aut vacuitatem doloris, aut prima naturae in ſummis bonis ponerent, ſed etiam alteris tribus, qui mancam fore putaverunt, ſine aliqua acceſſione, virtutem, ob eamque rem trium earum rerum, quas ſupra dixi, ſingulis ſingulas addiderunt: his tamen omnibus eos antepono, cuicuimodi ſunt, qui ſummum bonum in animo, atque in virtute poſuerunt. Sed ſunt tamen perabſurdi & ii, qui, cum ſcientia vivere, ultimum bonorum, & qui nullam rerum differentiam eſſe dixerunt, atque ita ſapientem beatum fore, nihil aliud alii momento ullo anteponentem: ut quidam Academici conſtituiſſe dicuntur, extremum bonorum, & ſummum munus eſſe ſapientis, obſiſtere viſis, aſſenſuſque ſuos firme ſuſtinere. His ſingulis copioſe reſponderi ſolet. ſed quae perſpicua ſunt, longa eſſe non debent. Quid autem apertius, quam ſi ſelectio nulla ſit ab iis rebus, quae contra naturam ſint, earum rerum quae ſint ſecundum naturam, tollatur omnis ea, quae quaeratur, laudeturque prudentia? Circumſcriptis igitur iis ſententiis, quas poſui, & iis, quae ſimiles earum ſunt, relinquitur, ut ſummum bonum ſit, vivere, ſcientiam adhibentem earum rerum, quae natura eveniant, ſeligentem, quae ſecundum naturam, &, ſi quae etiam contra naturam ſunt, rejicientem. id eſt convenienter, congruenterque naturae vivere. Sed in ceteris artibus cum dicitur artificioſe, poſterum quodam modo, & conſequens putandum eſt: quod illi ἐπιγεννηματικὸν appellant. quod autem in quo ſapienter dicimus, id adprimo rectiſſime dicitur. quidquid enim a ſapiente proficiſcitur, id continuo debet expletum eſſe omnibus ſuis partibus. in eo enim poſitum eſt id, quod dicimus eſſe expetendum. nam ut pecca-

tum eſt, patriam prodere, parentes violare, fana depeculari, quae ſunt in effectu: ſic timere, ſic maerere, ſic in libidine eſſe, peccatum eſt, etiam ſine effectu. verum ut haec non in poſteris, & in conſequentibus, ſed in primis continuo peccata ſunt: ſic ea, quae proficiſcuntur a virtute, ſuſceptione prima, non perfectione, recta ſunt judicanda.

X. Bonum autem, quod in hoc ſermone toties uſurpatum eſt, id etiam definitione explicetur. ſed eorum definitiones paullum oppido inter ſe differunt, & tamen eodem ſpectant. Ego aſſentior Diogeni, qui bonum definierit, id, quod eſſet natura abſolutum. id autem ſequens, illud etiam quod prodeſſet (ὠφέλημα enim ſic appellemus) motum, aut ſtatum eſſe dixit, e natura abſoluta. Cumque rerum notiones in animis fiant, ſi aut uſu aliquid cognitum ſit, aut conjunctione, aut ſimilitudine, aut collatione rationis; hoc quarto, quod extremum poſui bonum, notitia facta eſt. cum enim ab iis rebus, quae ſunt ſecundum naturam, adſcendit animus collatione rationis, tum ad notionem boni pervenit. Hoc autem ipſum bonum, non acceſſione, neque creſcendo, aut cum ceteris comparando, ſed propria vi ſua & ſentimus, & appellamus bonum. Ut enim mel, etſi dulciſſimum eſt, ſuo tamen proprio genere ſaporis, non comparatione cum aliis dulce eſſe ſentitur: ſic bonum hoc, de quo agimus, eſt illud quidem plurimi aeſtimandum, ſed ea aeſtimatio genere valet, non magnitudine. nam cum aeſtimatio, quae ἀξία dicitur, neque in bonis numerata ſit, neque rurſus in malis quantumcumque eo addideris, in ſuo genere manebit. alia eſt igitur propria aeſtimatio virtutis

qua

quae genere, non creſcendo, valet. Nec vero perturbationes animorum, quae vitam inſipientium miſeram, acerbamque reddunt: quas Graeci πάθη appellant (poteram ego verbum ipſum interpretans, morbos appellare: ſed non conveniret ad omnia: quis enim miſericordiam, aut ipſam iracundiam, morbum ſolet dicere? at illi dicunt πάθος. ſit igitur perturbatio, quae nomine ipſo vitioſa declarari videtur:) nec hae perturbationes vi aliqua naturali moventur: omneſque hae ſunt genere quattuor, partibus plures, aegritudo, formido, libido, quamque Stoici communi nomine corporis, & animi, ἡδονὴν appellant, ego malo laetitiam appellare, quaſi geſtientis animi elationem voluptariam. perturbationes autem nulla naturae vi commoventur: omniaque ea, ſunt opiniones, ac judicia levitatis. itaque his ſapiens ſemper vacabit.

XI. OMNE autem, quod honeſtum ſit, id eſſe propter ſe expetendum, commune nobis eſt cum multorum aliorum philoſophorum ſententiis. praeter enim tres diſciplinas, quae virtutem a ſummo bono excludunt, ceteris omnibus philoſophis haec eſt tuenda ſententia, maxime tamen his Stoicis, qui nihil aliud in bonorum numero, niſi honeſtum, eſſe voluerunt. Sed haec quidem eſt perfacilis, & perexpedita defenſio. Quis eſt enim, aut quis umquam fuit aut avaritia tam ardenti, aut tam effrenatis cupiditatibus, ut eandem illam rem, quam adipiſci ſcelere quovis velit, non multis partibus malit ad ſeſe, etiam omni impunitate propoſita, ſine facinore, quam illo modo pervenire? Quam vero utilitatem, aut quem fructum petentes, ſcire cupimus, illa, quae occulta nobis ſunt, quo moveantur, quibuſ-

que de cauſis ea verſentur in caelo? quis autem tam agreſtibus inſtitutis vivit, aut quis contra ſtudia naturae tam vehementer obduravit, ut a rebus cognitu dignis abhorreat, eaſque ſine voluptate, aut utilitate aliqua non requirat, & pro nihilo putet? aut quis eſt, qui majorum, aut Africanorum, aut ejus, quem tu in ore ſemper habes, proavi mei, ceterorumque virorum fortium, atque omni virtute praeſtantium, facta, dicta, conſilia cognoſcens, nulla animo afficiatur voluptate? Quis autem honeſta in familia inſtitutus, & educatus ingenue, non ipſa turpitudine, etiam ſi eum laeſura non ſit, offenditur? quis animo aequo videt eum, quem impure, ac flagitioſe putet vivere? quis non odit ſordidos, vanos, leves, futiles? Quid autem dici poterit, ſi turpitudinem non ipſam per ſe fugiendam eſſe ſtatuemus, quo minus homines tenebras, & ſolitudinem nacti, nullo dedecore ſe abſtineant, niſi eos per ſe foeditate ſua turpitudo ipſa deterreat? Innumerabilia dici poſſunt in hanc ſententiam: ſed non neceſſe eſt. nihil eſt enim, de quo minus dubitari poſſit, quam & honeſta, expetenda per ſe, & eodem modo turpia, per ſe eſſe fugienda. Conſtituto autem illo, de quo ante diximus, quod honeſtum ſit, id eſſe ſolum bonum: intelligi neceſſe eſt, pluris id, quod honeſtum ſit, aeſtimandum eſſe, quam illa media, quae ex eo comparentur. Stultitiam autem, & temeritatem, & injuſtitiam, & intemperantiam cum dicimus eſſe fugienda propter eas res, quae ex ipſis eveniant, non ita dicimus, ut cum illo, quod poſitum eſt, ſolum id eſſe malum, quod turpe ſit, haec pugnare videatur oratio: propterea quod ea non ad corporis incommodum referuntur, ſed ad turpes actiones, quae oriuntur e

vitiis.

vitiis. quas enim Graeci κακίας appellant, vitia malo, quam malitias nominare.

XII. NAE tu, inquam, Cato, verbis illuſtribus, & id, quod vis, declarantibus. Itaque mihi videris Latine docere philoſophiam, & ei quaſi civitatem dare: quae quidem adhuc peregrinari Romae videbatur, nec offerre ſeſe noſtris ſermonibus: & iſta maxime propter limatam quandam & rerum, & verborum tenuitatém. ſcio enim eſſe quoſdam, qui quavis lingua philoſophari poſſint, nullis tamen partitionibus, nullis definitionibus utuntur; ipſique dicunt, ea ſe modo probare, quibus natura tacita aſſentiatur. Itaque in rebus minime obſcuris non multus eſt apud eos diſſerendi labor. Quare attendo te ſtudioſe, &, quaecumque rebus iis, de quibus hic ſermo eſt, nomina imponis, memoriae mando. mihi enim erit iiſdem iſtis fortaſſe jam utendum. Virtutibus igitur rectiſſime mihi videris, & ad conſuetudinem noſtrae orationis, vitia poſuiſſe contraria. quod enim vituperabile eſt per ſe ipſum, id eo ipſo vitium nominatum puto, vel etiam a vitio dictum vituperari. ſin κακίαν malitiam dixiſſes, ad aliud nos unum certum vitium conſuetudo Latina traduceret. nunc omni virtuti vitium contrario nomine opponitur. Tum ille: His igitur ita poſitis, inquit, ſequitur magna contentio: quam tractatam a Peripateticis mollius (eſt enim eorum conſuetudo dicendi non ſatis acuta, propter ignorationem dialecticae) Carneades tuus egregia quadam exercitatione in dialecticis, ſummaque eloquentia, rem in ſummum diſcrimen adduxit: propterea quod pugnare non deſtitit, in omni hac quaeſtione, quae de bonis, & malis appelletur, non eſſe rerum Stoicis cum Peripateticis

Peripateticis controverſiam, ſed nominum. mihi autem nihil tam perſpicuum videtur, quam has ſententias eorum philoſophorum re inter ſe magis, quam verbis diſſidere: majorem multo inter Stoicos, & Peripateticos rerum eſſe ajo diſcrepantiam, quam verborum. quippe cum Peripatetici omnia, quae ipſi bona appellant, pertinere dicant ad beate vivendum: noſtri vero, quod aeſtimatione omnino aliqua dignum ſit, complecti beatam vitam putent.

XIII. An vero certius quidquam poteſt eſſe, quam illorum ratione, qui dolorem in malis ponunt, non poſſe ſapientem beatum eſſe, cum eculeo torqueatur? eorum autem, qui dolorem in malis non habent, ratio certe cogit, uti in omnibus tormentis conſervetur beata vita ſapienti. Etenim ſi dolores eoſdem tolerabilius patiantur, qui excipiunt eos pro patria, quam qui leviore de cauſa: opinio facit, non natura, vim doloris aut majorem, aut minorem. Ne illud quidem eſt conſentaneum, ut, ſi, cum tria genera bonorum ſint, quae ſententia eſt Peripateticorum, eo beatior quiſque ſit, quo ſit corporis, aut externis bonis plenior, ut hoc idem approbandum ſit nobis, ut qui plura habeat, quae in corpore magni aeſtimantur, ſit beatior. illi enim corporis commodis compleri vitam beatam putant: noſtri nihil minus. nam cum ita placeat, ne eorum quidem bonorum, quae nos bona naturae appellemus, frequentia beatiorem vitam fieri, aut magis expetendam, aut pluris aeſtimandam; certe minus ad beatam vitam pertinet multitudo corporis commodorum. Etenim ſi & ſapere, expetendum ſit, & valere: conjunctum utrumque magis expetendum ſit, quam ſapere ſolum, neque

tamen, ſi utrumque ſit aeſtimatione dignum, pluris ſit conjunctum, quam ſapere ipſum ſeparatum. nam qui valitudinem aeſtimatione aliqua dignam judicamus, neque tamen eam in bonis ponimus, iidem cenſemus nullam eſſe tantam aeſtimationem, ut ea virtuti anteponatur. quod idem Peripatetici non tenent: quibus dicendum eſt, quae & honeſta actio ſit, & ſine dolore, eam magis eſſe expetendam, quam ſi eſſet eadem actio cum dolore. nobis aliter videtur: recte, ſecuſne, poſtea. ſed poteſtne rerum major eſſe diſſenſio?

XIV. Ut enim obſcuratur, & offunditur luce ſolis lumen lucernae; & ut interit magnitudine maris Aegaei, ſtilla muriae; & ut in divitiis Croeſi, teruncii acceſſio: & gradus unus in ea via, quae eſt hinc in Indiam: ſic, cum ſit is bonorum finis, quem Stoici dicunt, omnis iſta rerum in corpore ſitarum aeſtimatio, ſplendore virtutis, & magnitudine obſcuretur, & obruatur, atque intereat neceſſe eſt. Et quemadmodum opportunitas (ſic enim appellemus εὐκαιρίαν) non ſit major productione temporis (habent enim ſuum modum quaecumque opportuna dicuntur) ſic recta effectio (κατόρθωσιν enim ita appello, quoniam rectum factum κατόρθωμα) recta igitur effectio, item convenientia, denique ipſum bonum, quod in eo poſitum eſt, ut naturae conſentiat, creſcendi acceſſionem nullam habet. Ut enim opportunitas illa, ſic haec, de quibus dixi, non fiunt temporis productione majora: ob eamque cauſam Stoicis non videtur optabilior, nec magis expetenda beata vita, ſi ſit longa, quam ſi brevis: utunturque ſimili. ut ſi cothurni laus illa eſſet, ad pedem apte convenire, neque multi

cothurni paucis anteponerentur, nec majores minoribus: ſic quorum omne bonum convenientia, atque opportunitate finitur, nec plura paucioribus, nec longinquiora brevioribus anteponentur. Nec vero ſatis acute dicunt: Si bona valitudo pluris aeſtimanda ſit longa, quam brevis, ſapientiae quoque uſus longiſſimus quiſque ſit plurimi. non intelligunt, valitudinis aeſtimationem ſpatio judicari: virtutis, opportunitate: ut videantur qui illud dicant, iidem hoc eſſe dicturi, bonam mortem, & bonum partum meliorem longum eſſe, quam brevem. non vident, alia brevitate pluris aeſtimari; alia diuturnitate. Itaque conſentaneum eſt his, quae dicta ſunt, ratione illorum, qui illum bonorum finem, quod appellamus extremum, quod ultimum, creſcere putent poſſe, iiſdem placere, eſſe alium alio etiam ſapientiorem, itemque alium magis alio vel peccare, vel recte facere. quod nobis non licet dicere: qui creſcere bonorum finem non putamus. ut enim qui demerſi ſunt in aqua, nihilo magis reſpirare poſſunt, ſi non longe abſunt a ſummo, ut jam jamque poſſint emergere, quam ſi etiam tum eſſent in profundo: nec catulus ille, qui jam appropinquat, ut videat, plus cernit, quam is, qui modo eſt natus: ita qui proceſſit aliquantum ad virtutis aditum, nihilominus in miſeria eſt, quam ille, qui nihil proceſſit.

XV. Haec mirabilia videri intelligo. ſed cum certe ſuperiora firma, ac vera ſint, his autem ea conſentanea & conſequentia; ne de eorum quidem veritate eſt dubitandum. ſed quamquam negent, nec virtutes, nec vitia creſcere: attamen utrumque eorum fundi quodam modo, & quaſi dilatari putant. Divitias autem Diogenes

cenſet

cenſet non eam modo vim habere, ut quaſi duces ſint ad voluptatem, & ad valitudinem bonam, ſed etiam ut ea contineant: non idem facere eas in virtute, neque in ceteris artibus, ad quas eſſe dux pecunia poteſt, continere autem non poteſt. itaque ſi voluptas, aut ſi bona valitudo ſit in bonis, divitias quoque in bonis eſſe ponendas: at, ſi ſapientia bonum ſit, non ſequi, ut etiam divitias bonum eſſe dicamus: nec ab ulla re, quae non ſit in bonis, id, quod ſit in bonis, contineri poteſt, ob eamque cauſam, quia cognitiones, comprehenſioneſque rerum, e quibus efficiuntur artes, appetitionem movent; cum divitiae non ſint in bonis, nulla ars divitiis contineri poteſt. Quod ſi de artibus concedamus, virtutis tamen non ſit eadem ratio, propterea quod haec plurimae commentationis, & exercitationis indigeat: quod idem in artibus non ſit: & quod virtus ſtabilitatem, firmitatem, conſtantiam totius vitae complectatur, nec eadem haec in artibus eſſe videamus. Deinceps explicatur differentia rerum: quam ſi non ullam eſſe diceremus, confunderetur omnis vita, ut ab Ariſtone: nec ullum ſapientiae munus, aut opus inveniretur, cum inter res eas, quae ad vitam degendam pertinerent, nihil omnino intereſſet, neque ullum delectum adhiberi oporteret. itaque cum eſſet ſatis conſtitutum, id ſolum eſſe bonum, quod eſſet honeſtum, & id malum ſolum, quod turpe: tum inter haec, & illa, quae nihil valerent ad beate, miſereve vivendum, aliquid tamen, quo differrent, eſſe voluerunt, ut eſſent eorum alia aeſtimabilia, alia contra, alia neutrum. Quae autem aeſtimanda eſſent, eorum in aliis ſatis eſſe cauſae, quamobrem quibuſdam anteponerentur, ut

ut in valitudine, ut in integritate ſenſuum, ut in doloris vacuitate, ut gloriae, divitiarum, ſimilium rerum: alia autem non eſſe ejuſmodi: Itemque eorum, quae nulla aeſtimatione digna eſſent, partim ſatis habere cauſae, quamobrem rejicerentur, ut dolorem, morbum, ſenſuum amiſſionem, paupertatem, ignominiam, ſimilia horum: partim non. Itemque hinc eſſe illud exortum, quod Zeno προηγμένον, contraque quod ἀποπροηγμένον nominavit, cum uteretur in lingua copioſa factis tamen nominibus, ac novis: quod nobis in hac inopi lingua non conceditur. quamquam tu hanc copioſiorem etiam dicere ſoles. ſed non alienum eſt, quo facilius vis verbi intelligatur, rationem hujus verbi faciendi Zenonis exponere.

XVI. Ut enim, inquit, nemo dicit, in regia regem ipſum quaſi productum eſſe ad dignitatem (id enim eſt προηγμένον) ſed eos, qui in aliquo honore ſint, quorum ordo proxime accedit, ut ſecundus ſit ad regium principatum: ſic in vita non ea, quae primario loco ſunt, ſed ea, quae ſecundum locum obtinent, προηγμένα, id eſt, producta, nominentur. quae vel ita appellemus (id erit verbum e verbo) vel promota, & remota, vel, ut dudum diximus, praepoſita, vel praecipua, & illa rejecta. re enim intellecta, in verborum uſu faciles eſſe debemus. Quoniam autem omne, quod eſt bonum, primum locum tenere dicimus, neceſſe eſt, nec bonum eſſe, nec malum hoc, quod praepoſitum, vel praecipuum nominamus. itaque id definimus, quod ſit indifferens, cum aeſtimatione mediocri. quod enim illi ἀδιάφορον dicunt, id mihi ita occurrit, ut indifferens dicerem. neque enim illud fieri poterat

ullo

ullo modo, ut nihil relinqueretur in mediis, quod aut ſecundum naturam eſſet, aut contra: nec, cum id relinqueretur, nihil in his poni, quod ſatis aeſtimabile eſſet: nec hoc poſito, non aliqua eſſent praepoſita. Recte igitur haec facta diſtinctio eſt, atque etiam ab iis, quo facilius res perſpici poſſit, hoc ſimile ponitur. Ut enim, inquiunt, ſi hoc fingamus eſſe quaſi finem, & ultimum, ita jacere talum, ut rectus aſſiſtat: qui ita talus erit jactus, ut cadat rectus, praepoſitum quiddam habebit ad finem: qui aliter, contra: neque tamen illa praepoſitio tali, ad eum, quem dixi, finem pertinebit: ſic ea, quae ſunt praepoſita, referuntur illa quidem ad finem: ſed ad ejus vim, naturamque nihil pertinent. Sequitur illa diviſio, ut bonorum alia ſint ad illud ultimum pertinentia, (ſic enim appello, quae τελικὰ dicuntur: jam hoc ipſum inſtituamus, ut placuit, pluribus verbis dicere, quod una non poterimus: ut res intelligatur) alia autem efficientia, quae Graeci ποιητικὰ, alia utrumque. de pertinentibus, nihil eſt bonum, praeter actiones honeſtas. de efficientibus, nihil praeter amicum. Sed & pertinentem, & efficientem ſapientiam volunt eſſe. nam quia ſapientia eſt conveniens actio, eſt illo pertinenti genere, quod dixi. quod autem honeſtas actiones affert, & efficit, id efficiens dici poteſt.

XVII. HAEC, quae praepoſita dicimus, partim ſunt per ſe ipſa praepoſita, partim quod aliquid efficiunt, partim utrumque. per ſe, ut quidam habitus oris, & vultus, ut ſtatus, ut motus: in quibus ſunt & praeponenda quaedam, & rejicienda: alia ob eam rem praepoſita dicuntur, quod ex ſe aliquid efficiant, ut pecunia: alia autem

tem

tem ob utramque rem, ut integri ſenſus, ut bona valitudo. De bona autem fama (quam enim appellant εὐδοξίαν, aptius eſt hoc loco bonam famam appellare, quam gloriam) Chryſippus quidem, & Diogenes, detracta utilitate, ne digitum quidem, ejus cauſa, porrigendum eſſe dicebant. quibus ego vehementer aſſentior. qui autem poſt eos fuerunt, cum Carneadem ſuſtinere non poſſent, hanc, quam dixi, bonam famam, ipſam propter ſe praepoſitam, & ſumendam eſſe dixerunt, eſſeque hominis ingenui, & liberaliter educati, velle bene audire a parentibus, a propinquis, a bonis etiam viris, idque propter rem ipſam, non propter uſum: dicuntque, ut liberis conſultum velimus, etiam ſi poſtumi futuri ſint, propter ipſos: ſic futurae poſt mortem famae tamen eſſe propter rem, etiam detracto uſu, conſulendum. Sed, cum, quod honeſtum ſit, id ſolum bonum eſſe dicamus, conſentaneum tamen eſt, fungi officio, cum id officium nec in bonis ponamus, nec in malis. eſt enim aliquid in his rebus probabile, & quidem ita, ut ejus ratio reddi poſſit. ergo ut etiam probabiliter acti ratio reddi poſſit. Eſt autem officium, quod ita factum eſt, ut ejus facti probabilis ratio reddi poſſit. ex quo intelligitur, officium medium quoddam eſſe, quod neque in bonis ponatur, neque in contrariis, quoniamque in iis rebus, quae neque in virtutibus ſunt, neque in vitiis, eſt tamen quiddam, quod uſui poſſit eſſe: tollendum id non eſt. Eſt autem ejus generis actio quoque quaedam, & quidem talis, ut ratio poſtulet agere aliquid, & facere, eorum. quod autem ratione actum ſit, id officium appellamus. Eſt igitur officium ejus gene-

ris,

ris, quod nec in bonis ponatur, nec in contrariis.

XVIII. Atqui perſpicuum etiam illud eſt, in iſtis rebus mediis aliquid agere ſapientem. judicat igitur, cum agit, officium illud eſſe. quod quoniam numquam fallitur in judicando, erit in mediis rebus officium: quod efficitur etiam hac concluſione rationis. Quoniam enim videmus eſſe quiddam, quod recte factum appellemus, id autem eſt perfectum officium: erit autem etiam inchoatum: ut, ſi juſte depoſitum reddere, in recte factis ſit: in officiis ponatur, depoſitum reddere: illo enim addito, juſte, facit recte factum: per ſe autem hoc ipſum reddere, in officio ponitur: quoniamque non dubium eſt, quin in iis, quae media dicimus, ſit aliud ſumendum, aliud rejiciendum: quidquid ita fit, aut dicitur, communi officio continetur. ex quo intelligitur, quoniam ſe ipſos omnes natura diligunt, tam inſipientem, quam ſapientem, ſumpturum quae ſecundum naturam ſint, rejecturumque contraria. Ita eſt quoddam commune officium ſapientis, & inſipientis. ex quo efficitur, verſari in iis, quae media dicamus. Sed cum ab his omnia proficiſcantur officia, non ſine cauſa dicitur, ad ea referri omnes noſtras cogitationes: in his & exceſſum e vita, & in vita manſionem. in quo enim plura ſunt, quae ſecundum naturam ſunt, hujus officium eſt in vita manere: in quo autem aut ſunt plura contraria, aut fore videntur, hujus officium eſt e vita excedere. e quo apparet, & ſapientis eſſe aliquando officium, excedere e vita, cum beatus ſit: & ſtulti manere in vita, cum ſit miſer. Nam bonum illud, & malum, quod ſaepe

jam dictum eſt, poſtea conſequitur. prima autem illa naturae, ſive ſecunda, ſive contraria, ſub judicium ſapientis, & delectum cadunt: eſtque illa ſubjecta quaſi materia ſapientiae. itaque & manendi in vita & migrandi ratio, omnibus iis rebus, quas ſupra dixi, metienda. nam neque iis, qui virtute retinentur in vita, neque iis, qui ſine virtute ſunt, mors eſt oppetenda. ut ſaepe officium eſt ſapientis, deſciſcere a vita, cum ſit beatiſſimus, ſi id opportune facere poſſit; quod eſt convenienter naturae vivere. ſic enim cenſent, opportunitatis eſſe beate vivere. itaque a ſapientia praecipitur, ſe ipſam, ſi uſus ſit, ſapiens ut relinquat. Quamobrem cum vitiorum iſta vis non ſit, ut cauſam afferant mortis voluntariae: perſpicuum eſt, etiam ſtultorum, qui iidem miſeri ſint, officium eſſe, manere in vita, ſi ſint in majore parte earum rerum, quas ſecundum naturam eſſe dicimus. Et quoniam excedens e vita, & manens, aeque miſer eſt: nec diuturnitas magis ei vitam fugiendam facit: non ſine cauſa dicitur, iis, qui pluribus naturalibus frui poſſint, eſſe in vita manendum.

XIX. Pertinere autem ad rem arbitrantur, intelligi natura fieri, ut liberi a parentibus amentur: a quo initio profectam communem humani generis ſocietatem perſequimur. quod primum intelligi debet, figura, membriſque corporum; quae ipſa declarant procreandi a natura habitam eſſe rationem. Neque vero haec inter ſe congruere poſſint; ut natura & procreari vellet, & diligi procreatos non curaret. Atque etiam in beſtiis vis naturae inſpici poteſt: quarum in fetu, & in educatione laborem cum cernimus,

naturae

naturae ipſius vocem videmur audire. Quare ut perſpicuum eſt, natura nos a dolore abhorrere: ſic apparet, a natura ipſa, ut eos, quos genuerimus, amemus, impelli. Ex hoc naſcitur, ut etiam communis hominum inter homines naturalis ſit commendatio, ut oporteat hominem ab homine, ob id ipſum, quod homo ſit, non alienum videri. ut enim in membris alia ſunt tamquam ſibi nata, ut oculi, ut aures: aliqua etiam ceterorum membrorum uſum adjuvant, ut crura, ut manus: ſic immanes quaedam beſtiae ſibi ſolum natae ſunt: at illa, quae in concha patula pinna dicitur; iſque, qui enat e concha, qui, quod eam cuſtodiat, pinnoteres vocatur, in eamque cum ſe recipit, includitur; ut videatur monuiſſe, ut caveret: itemque formicae, apes, ciconiae, aliorum etiam cauſa quaedam faciunt. multo magis haec conjunctio eſt hominis. itaque natura ſumus apti ad coetus, concilia, civitates. Mundum autem cenſent regi numine deorum, eumque eſſe quaſi communem urbem, & civitatem hominum, & deorum: & unumquemque noſtrum, ejus mundi eſſe partem. ex quo illud natura conſequi, ut communem utilitatem noſtrae anteponamus. ut enim leges omnium ſalutem ſingulorum ſaluti anteponunt: ſic vir bonus, & ſapiens, & legibus parens, & civilis officii non ignarus, utilitati omnium plus, quam unius alicujus, aut ſuae conſulit. Nec magis vituperandus eſt proditor patriae quam communis utilitatis, aut ſalutis deſertor, propter ſuam utilitatem, aut ſalutem. ex quo fit, ut laudandus ſit is, qui mortem oppetat pro republica, quod doceat, cariorem eſſe patriam nobis, quam noſmetipſos. quoniamque illa vox inhumana, & ſcelerata ducitur, eorum, qui negant

ſe recuſare, quo minus, ipſis mortuis terrarum omnium deflagratio conſequatur: quod vulgari quodam verſu Graeco pronuntiari ſolet. certe verum eſt, etiam iis, qui aliquando futuri ſint, eſſe propter ipſos conſulendum.

XX. Ex hac animorum affectione teſtamenta, commendationeſque morientium natae ſunt. quodque nemo in ſolitudine vitam agere velit, ne cum infinita quidem voluptatum abundantia; facile intelligitur, nos ad conjunctionem, congregationemque hominum, & ad naturalem communitatem eſſe natos. Impellimur autem natura, ut prodeſſe velimus quam plurimis, in primiſque docendo, rationibuſque prudentiae tradendis. Itaque non facile eſt invenire, qui quod ſciat ipſe, non tradat alteri. Ita non ſolum ad diſcendum propenſi ſumus, verum etiam ad docendum. Atque ut tauris natura datum eſt, ut pro vitulis contra leones ſumma vi, impetuque contendant: ſic ii, qui valent opibus, atque id facere poſſunt, ut de Hercule, & de Libero accepimus, ad ſervandum genus hominum natura incitantur. Atque etiam, Jovem cum optimum & maximum dicimus, cumque eundem ſalutarem, hoſpitalem, ſtatorem; hoc intelligi volumus, ſalutem hominum in ejus eſſe tutela. Minime autem convenit, cum ipſi inter nos abjecti, neglectique ſimus, poſtulare, ut diis immortalibus cari ſimus, & ab his diligamur. quemadmodum igitur membris utimur prius, quam didicimus, cujus ea utilitatis cauſa habeamus: ſic inter nos natura ad civilem communitatem conjuncti, & conſociati ſumus. quod ni ita ſe haberet, nec juſtitiae ullus eſſet, nec bonitati locus. Et quo modo hominum inter homines juris eſſe vincula putant, ſic homini

ni nihil juris eſſe cum beſtiis. praeclare enim Chryſippus, cetera nata eſſe hominum cauſa, & deorum: eos autem, communitatis, & ſocietatis ſuae; ut beſtiis homines uti ad utilitatem ſuam poſſint ſine injuria. quoniamque ea natura eſſet hominis, ut ei cum genere humano quaſi civile jus intercederet: qui id conſervaret, eum juſtum: qui migraret, injuſtum fore. ſed, quemadmodum, theatrum cum commune ſit, recte tamen dici poteſt, ejus eſſe eum locum, quem quiſque occuparit, ſic in urbe mundove communi non adverſatur jus, quo minus ſuum quidque cujuſque ſit. Cum autem ad tuendos, conſervandoſque homines hominem natum eſſe videamus: conſentaneum eſt huic naturae, ut ſapiens velit gerere & adminiſtrare rempublicam; atque, ut e natura vivat, uxorem adjungere, & velle ex ea liberos. Ne amores quidem ſanctos, a ſapiente alienos eſſe arbitrantur. Cynicorum autem rationem, atque vitam alii cadere in ſapientem dicunt, ſi quis ejuſmodi forte caſus inciderit, ut id faciendum ſit: alii nullo modo.

XXI. Ut vero conſervetur omnis homini erga hominem ſocietas, conjunctio, caritas: & emolumenta, & detrimenta, quae ὠφελήματα & βλάμματα appellant, communia eſſe voluerunt: quorum altera proſunt, nocent altera. nec ſolum ea communia, verum etiam paria eſſe dixerunt. incommoda autem, & commoda (ita εὐχρηστήματα & δυσχρηστήματα appello) communia eſſe voluerunt, paria noluerunt. illa enim quae proſunt, aut quae nocent, aut bona ſunt, aut mala: quae ſint paria neceſſe eſt. commoda autem, aut incommoda in eo genere ſunt, quae praepoſita, & rejecta dicimus. ea poſſunt paria non eſſe: ſed emolumenta communia eſſe dicuntur

cuntur. recte autem facta, & peccata, non habentur communia. Amicitiam autem adhibendam eſſe cenſent, quia ſit ex eo genere, quae proſunt. quamquam autem in amicitia alii dicant, aeque caram eſſe ſapienti rationem amici, ac ſuam; alii autem ſibi cuique cariorem ſuam: tamen hi quoque poſteriores fatentur, alienum eſſe a juſtitia, ad quam nati eſſe videamur, detrahere quid de aliquo, quod ſibi aſſumat. minime vero probatur huic diſciplinae, de qua loquor, aut amicitiam, aut juſtitiam propter utilitates adſciſci, aut probari. eaedem enim utilitates poterunt eas labefactare, atque pervertere. etenim nec juſtitiae, nec amicitiae eſſe omnino poterunt, niſi ipſae per ſe expetantur. Jus autem, quod ita dici, appellarique poſſit, id eſſe naturam: alienumque eſſe a ſapiente non modo injuriam cui facere, verum etiam nocere. nec vero rectum eſt cum amicis, aut bene meritis conſociare, aut conjungere injuriam: graviſſimeque, & veriſſime defenditur, numquam aequitatem ab utilitate poſſe ſejungi: &, quidquid aequum, juſtumque eſſet, id etiam honeſtum: viciſſimque, quidquid eſſet honeſtum, id juſtum etiam, atque aequum fore. Ad eaſque virtutes, de quibus diſputatum eſt, dialecticam etiam adjungunt & phyſicam: eaſque ambas virtutum nomine appellant; alteram, quod habeat rationem, necui falſo aſſentiamur, neve umquam captioſa probabilitate fallamur, eaque, quae de bonis, & malis diceremus, ut tenere, tuerique poſſimus. nam ſine hac arte quemvis arbitrabantur a vero abduci, fallique poſſe. recte igitur, ſi omnibus in rebus temeritas, ignoratioque vitioſa eſt, ab his ea, quae tollit haec, virtus nominata eſt.

XXII. Physicae

XXII. PHYSICAE quoque non ſine cauſa tributus idem eſt honos: propterea quod qui convenienter naturae victurus ſit, ei & proficiſcendum eſt ab omni mundo, & ab ejus procuratione. nec vero poteſt quiſquam de bonis, & de malis vere judicare, niſi omni cognita ratione naturae, & vitae etiam deorum, & utrum conveniat, necne, natura hominis cum univerſa: quaeque ſunt vetera praecepta ſapientium, qui jubent *tempori parere*, & *ſequi deum*, & *ſe noſcere*, & *nihil nimis*. Haec ſine phyſicis quam vim habeant (& habent maximam) videre nemo poteſt. Atque etiam ad juſtitiam colendam, ad tuendas amicitias, & reliquas caritates quid natura valeat, haec una cognitio poteſt tradere. Nec vero pietas adverſus deos, nec quanta his gratia debeatur, ſine explicatione naturae intelligi poteſt. Sed jam ſentio me eſſe longius provectum, quam propoſita ratio poſtularet. verum admirabilis compoſitio diſciplinae, incredibiliſque rerum traxit ordo. quae, per deos immortales! nonne miraris? quid enim aut in natura, qua nihil eſt aptius, nihil deſcriptius, aut in operibus manu factis tam compoſitum, tamque compactum, & coagmentatum inveniri poteſt? quid poſterius priori non convenit? quid ſequitur, quod non reſpondeat ſuperiori? quid non ſic aliud ex alio nectitur, ut non, ſi ullam litteram moveris, labent omnia? nec tamen quidquam eſt, quo moveri poſſit. quam gravis vero, quam magnifica, quam conſtans conficitur perſona ſapientis? qui, cum ratio docuerit, quod honeſtum eſſet, id eſſe ſolum bonum, ſemper ſit neceſſe eſt beatus, vereque omnia iſta nomina poſſideat, quae irrideri ab imperitis ſolent. Rectius enim appellabitur rex,

quam Tarquinius, qui nec ſe, nec ſuos r
potuit: rectius magiſter populi, (is enim d
ctator) quam Sulla, qui trium peſtiferoru
tiorum, luxuriae, avaritiae, crudelitatis
ſter fuit: rectius dives quam, Craſſus, qui
eguiſſet, numquam Euphratem nulla belli
tranſire voluiſſet. recte ejus omnia dicentu
ſcit uti ſolus omnibus. recte etiam pulcer ap
bitur: animi enim lineamenta, ſunt pulc
quam corporis: recte ſolus liber, nec domi
ni cujuſquam parens, neque obediens cupi
Recte invictus, cujus etiam ſi corpus conſt
tur, animo tamen vincula injici nulla pc
neque exſpectet ullum tempus aetatis, ut
denique judicetur, beatuſne fuerit, cum
mum vitae diem morte confecerit: quod
nus e ſeptem ſapientibus non ſapienter Cr
monuit. nam ſi beatus umquam fuiſſet, b
vitam uſque ad illum a Cyro exſtructum r
protuliſſet. quod ſi ita eſt, ut neque quiſquar
ſi bonus vir, & omnes boni beati ſint: quic
loſophia magis colendum, aut quid eſt v
divinius?

M. TULLII CICERONIS

DE FINIBUS

Bonorum & Malorum

AD

BRUTUM

LIBER QUARTUS.

QUae cum dixiſſet, finem ille. ego autem, Nae tu, inquam, Cato, iſta expoſuiſti tam multa memoriter, tam obſcura dilucide. itaque aut omittamus contra omnino velle aliquid, aut ſpatium ſumamus ad cogitandum: tam enim diligenter, etſi minus vere, (nam nondum id quidem audeo dicere) ſed tamen accurate non modo fundatam, verum etiam exſtructam

exſtructam diſciplinam non eſt facile perdiſcere. Tum ille, Ain tandem, inquit, cum ego te hac nova lege videam eodem die accuſatori reſpondere, & tribus horis perorare, in hac me cauſa tempus dilaturum putas? quae tamen a te agetur non melior, quam illae ſunt, quas interdum obtines. Quare iſtam quoque aggredere, tractatam praeſertim & ab aliis, & a te ipſo ſaepe, ut tibi deeſſe non poſſit oratio. Tum ego, Non mehercule ſoleo temere contra Stoicos: non quo illis admodum aſſentiar: ſed pudore impedior: ita multa dicunt, quae vix intelligam. Obſcura, inquit, quaedam eſſe confiteor: nec tamen ab illis ita dicuntur de induſtria: ſed ineſt in rebus ipſis obſcuritas. Cur igitur eaſdem res, inquam, Peripateticis dicentibus, verbum nullum eſt, quod non intelligatur? Eaſdemne res, inquit? an parum diſſerui, non verbis Stoicos a Peripateticis, ſed univerſa re, & tota ſententia diſſentire? Atqui, inquam, Cato, ſi iſtud obtinueris, traducas me ad te totum licebit. Putabam equidem ſatis, inquit, me dixiſſe. quare ad ea primum, ſi videtur. ſin aliud quid voles, poſtea. Immo iſto quidem, inquam, loco, niſi iniquum poſtulo, reſponde arbitratu meo. Ut placet, inquit. etſi enim illud erat aptius, aequum cuique concedere.

II. Existimo igitur, inquam, Cato, veteres illos Platonis auditores, Speuſippum, Ariſtotelem, Xenocratem; deinde eorum, Polemonem, Theophraſtum, ſatis & copioſe, & eleganter habuiſſe conſtitutam diſciplinam, ut non eſſet cauſa Zenoni, cum Polemonem audiſſet, cur & ab eo ipſo, & a ſuperioribus diſſideret: quorum fuit haec inſtitutio. in qua animadvertas velim,

velim, quid putes mutandum, nec exſpectes, dum ad omnia dicam, quae a te dicta ſunt. univerſa enim illorum ratione cum tota veſtra confligendum puto. Qui cum viderent, ita nos eſſe natos, ut & communiter ad eas virtutes apti eſſemus, quae notae, illuſtreſque ſunt, juſtitiam dico, temperantiam ceteraſque generis ejuſdem; quae omnes ſimiles artium reliquarum, materia tantum ad meliorem partem, & tractatione differunt: eaſque ipſas virtutes viderent nos magnificentius appetere, & ardentius: habere etiam inſitam quandam, vel potius innatam cupiditatem ſcientiae, natoſque eſſe ad congregationem hominum, & ad ſocietatem, communitatemque generis humani, eaque in maximis ingeniis maxime elucere: totam philoſophiam tres in partes diviſerunt. quam partitionem a Zenone retentam eſſe videmus. Quarum cum una ſit, qua mores conformari putantur; differo eam partem, quae quaſi ſtirps eſt hujus quaeſtionis: qui ſit enim finis bonorum, mox: hoc loco tantum dico, a veteribus Peripateticis, Academiciſque, qui re conſentientes, vocabulis differebant, eum locum, quem civilem recte appellaturi videmur, Graece πολιτικὸν, graviter, & copioſe eſſe tractatum.

III. Quam multa illi de republica ſcripſerunt? quam multa de legibus? quam multa non ſolum praecepta in artibus, ſed etiam exempla in orationibus bene dicendi reliquerunt? primum enim ipſa illa, quae ſubtiliter diſſerenda erant, polite, apteque dixerunt, cum definientes, tum partientes: ut veſtri etiam: ſed vos ſqualidius; illorum, vides, quam niteat oratio. Deinde ea, quae requirebant orationem ornatam, & gravem,

quam

quam magnifice ſunt dicta ab illis? quam ſplendide? de juſtitia, de fortitudine, de amicitia, de aetate degenda, de philoſophia, de capeſſenda republica, de temperantia, de fortitudine hominum * *. de ſpinas vellentium, ut Stoici, nec oſſa nudantium, ſed eorum, qui grandia ornate vellent, enucleate minora dicere. Itaque quae ſunt eorum conſolationes? quae cohortationes? quae etiam monita, & conſilia, ſcripta ad ſummos viros? erat enim apud eos, ut eſt rerum ipſarum natura, ſic dicendi exercitatio, duplex. nam quidquid quaeritur, id habet aut generis ipſius ſine perſonis, temporibuſque, aut iis adjunctis, facti, aut juris, aut nominis controverſiam. ergo in utroque exercebantur: eaque diſciplina effecit tantam illorum utroque in genere dicendi copiam. Totum genus hoc & Zeno, & ab eo qui ſunt, aut non potuerunt aut noluerunt, certe reliquerunt. quamquam ſcripſit artem rhetoricam Cleanthes, Chryſippus etiam, ſed ſic, ut, ſi quis obmuteſcere concupierit, nihil aliud legere debeat. itaque vides, quo modo loquantur. nova verba fingunt: deſerunt uſitata. At quanta conantur? mundum hunc omnem, oppidum eſſe noſtrum. Incendit igitur eos, qui audiunt. vides, quantam rem agas: ut, Circeis qui habitet, totum hunc mundum, ſuum municipium eſſe exiſtimet. Quid ille incendat? reſtinguet citius, ſi ardentem acceperit. Iſta ipſa, quae tu breviter, regem, dictatorem, divitem, ſolum eſſe ſapientem, a te quidem apte, ac rotunde: quippe; habes enim a rhetoribus. illorum vero iſta ipſa quam exilia de virtutis vi? quam tantam volunt eſſe, ut beatum per ſe efficere poſſit. pungunt, quaſi aculeis, interrogatiunculis anguſtis. quibus etiam qui aſ-

ſentiuntur,

ſentiuntur, nihil commutantur animo, & iidem abeunt, qui venerant: res enim fortaſſe verae, certe graves, non ita tractantur, ut debent, ſed aliquanto minutius.

IV. SEQUITUR diſſerendi ratio, cognitioque naturae. nam de ſummo bono mox, ut dixi, videbimus, & ad id explicandum diſputationem omnem conferemus. In iis igitur partibus duabus nihil erat, quod Zeno commutare geſtiret. res enim praeclare ſe habent, & quidem in utraque parte. quid enim ab antiquis ex eo genere, quod ad diſſerendum valet, praetermiſſum eſt? qui & definierunt plurima: & definiendi artes reliquerunt: quodque eſt definitioni adjunctum, ut res in partes dividatur, id & fit ab illis, &, quemadmodum fieri oporteat, traditur. item de contrariis: a quibus ad genera, formaſque generum devenerunt. Jam argumenti, ratione concluſi, caput eſſe faciunt ea, quae perſpicua dicunt: deinde ordinem ſequuntur: tum, quid verum ſit in ſingulis, extrema concluſio eſt. Quanta autem ab illis varietas argumentorum, ratione concludentium, eorumque cum captioſis interrogationibus diſſimilitudo? quid, quod pluribus locis quaſi denuntiant, ut neque ſenſuum fidem ſine ratione, nec rationis ſine ſenſibus exquiramus, atque ut eorum alterum ab altero ſeparemus? Quid? ea, quae dialectici nunc tradunt, & docent, nonne ab illis inſtituta ſunt, & inventa? de quibus etſi a Chryſippo maxime eſt elaboratum, tamen a Zenone minus multo, quam ab antiquis. ab hoc autem quaedam non melius, quam veteres: quaedam omnino relicta. Cumque duae ſint artes, quibus perfecte ratio, & oratio compleatur, una inveniendi, altera diſſerendi: hanc

hanc poſteriorem & Stoici, & Peripatetici, priorem autem illi egregie tradiderunt: hi omnino ne attigerunt quidem. nam e quibus locis, quaſi theſauris, argumenta depromerentur, veſtri ne ſuſpicati quidem ſunt, ſuperiores autem artificio, & via tradiderunt. quae quidem res efficit, ne neceſſe ſit, iiſdem de rebus ſemper quaſi dictata decantare, neque a commentariolis ſuis diſcedere. nam qui ſciet, ubi quidque poſitum ſit, quaque eo veniat, is, etiam ſi quid obrutum erit, poterit eruere, ſemperque eſſe in diſputando ſuus. Quod etſi ingeniis magnis praediti quidam dicendi copiam ſine ratione conſequuntur: ars tamen eſt dux certior, quam natura. aliud eſt enim poetarum more verba fundere; aliud ea, quae dicas, ratione, & arte diſtinguere.

V. Similia dici poſſunt de explicatione naturae, qua hi utuntur, & veſtri: neque vero ob duas modo cauſas, quod Epicuro videtur, ut pellatur mortis, & religionis metus; ſed etiam modeſtiam quandam cognitio rerum caeleſtium affert iis, qui videant, quanta ſit etiam apud deos moderatio, quantus ordo: & magnitudinem animi, deorum opera, & facta cernentibus: juſtitiam etiam, cum cognitum habeas, quod ſit ſummi rectoris, & domini numen, quod conſilium, quae voluntas. cujus ad naturam apta ratio, vera illa & ſumma lex a philoſophis dicitur. Ineſt in eadem explicatione naturae, inſatiabilis quaedam e cognoſcendis rebus voluptas: in qua una, confectis rebus neceſſariis, vacui negotiis, honeſte, ac liberaliter poſſumus vivere. Ergo in hac ratione tota de maximis fere rebus Stoici illos ſecuti ſunt, ut & deos eſſe, & quattuor ex rebus omnia conſtare dicerent. Cum autem quaereretur res admodum

modum difficilis, num quinta quaedam natura videretur eſſe, ex qua ratio, & intelligentia oriretur, in quo etiam de animis, cujus generis eſſent, quaereretur: Zeno id dixit eſſe ignem: nonnulla deinde aliter, ſed ea pauca. de maxima autem re, eodem modo, divina mente, atque natura mundum univerſum, atque ejus maximas partes adminiſtrari: materiam vero rerum, & copiam, apud hos, exilem; apud illos uberrimam reperiemus. Quam multa ab his conquiſita, & collecta ſunt de omnium animantium genere, ortu, membris, aetatibus? quam multa de rebus iis, quae gignuntur e terra? quam multae, quamque de rebus variis & cauſae, cur quidque fiat, & demonſtrationes, quemadmodum quaeque fiant? qua ex omni copia, plurima & certiſſima argumenta ſumuntur ad cujuſque rei naturam explicandam. ergo adhuc, quantum equidem intelligo, cauſa non videtur fuiſſe mutandi nominis. Non enim, ſi omnia non ſequebatur, icciroo non erat ortus illinc. Equidem etiam Epicurum, in phyſicis quidem, Democritum puto: pauca mutat, vel plura ſane. at cum e plurimis eadem dicit, tum certe de maximis. quod item cum veſtri faciant, non ſatis magnam tribuunt inventoribus gratiam.

VI. SED haec hactenus. Nunc videamus, quaeſo, de ſummo bono, quod continet philoſophiam, ecquid tandem attulerit, quamobrem ab inventoribus, tamquam a parentibus, diſſentiret. Hoc igitur loco, quamquam a te, Cato, diligenter eſt explicatus finis hic bonorum, qui continet philoſophiam, & quis a Stoicis, & quemadmodum diceretur: tamen ego quoque exponam, ut perſpiciamus, ſi potuerimus, quidnam a Zenone

none novi ſit allatum. Cum enim ſuperiores, e quibus planiſſime Polemo, ſecundum naturam vivere, ſummum bonum eſſe dixiſſent, his verbis tria ſignificari Stoici dicunt: unum ejuſmodi, vivere adhibentem ſcientiam earum rerum, quae natura evenirent. hunc ipſum Zenonis ajunt finem eſſe, declarantem illud, quod a te dictum eſt, convenienter naturae vivere. Alterum ſignificare idem, ut ſi diceretur, officia omnia media, aut pleraque ſervantem, vivere. hoc ſic expoſitum diſſimile eſt ſuperiori. illud enim rectum eſt, quod κατόρθωμα dicebas, contingitque ſapienti ſoli: hoc autem inchoati cujuſdam officii eſt, non perfecti; quod cadere in nonnullos inſipientes poteſt. tertium autem, omnibus, aut maximis rebus iis, quae ſecundum naturam ſint, fruentem, vivere. hoc non eſt poſitum in noſtra actione. completur enim & ex eo genere vitae, quod virtute fruitur, & ex iis rebus, quae ſecundum naturam ſunt, neque ſunt in noſtra poteſtate. Sed hoc ſummum bonum, quod tertia ſignificatione intelligitur, eaque vita, quae ex ſummo bono degitur, quia conjuncta ei virtus eſt, in ſapientem ſolum cadit: iſque finis bonorum, ut ab ipſis Stoicis ſcriptum videmus, a Xenocrate atque ab Ariſtotele conſtitutus eſt. Itaque ab his conſtitutio illa prima natura, a qua tu quoque ordiebare, his prope verbis exponitur.

VII. Omnis natura vult eſſe conſervatrix ſui, ut & ſalva ſit, & in genere conſervetur ſuo. ad hanc rem ajunt artes quoque requiſitas, quae naturam adjuvarent: in quibus ea numeretur in primis, quae eſt vivendi ars, ut tueatur quod a natura datum ſit: quod deſit, acquirat,

iidemque

iidemque diviſerunt naturam hominis in animum, & corpus. cumque eorum unumquodque per ſe expetendum eſſe dixiſſent, virtutes quoque utriuſque eorum per ſe expetendas eſſe dicebant: cum animum quadam infinita laude anteponerent corpori, virtutes quoque animi bonis corporis anteponebant. Sed cum ſapientiam totius hominis cuſtodem, & procuratricem eſſe vellent, quae eſſet naturae comes, & adjutrix: hoc ſapientiae munus eſſe dicebant, ut eum tueretur, qui conſtaret ex animo & corpore: in utroque juvaret eum, atque contineret. atque ita re primo ſimpliciter collocata, reliqua ſubtilius perſequentes, corporis bona facilem quandam rationem habere cenſebant. de animi bonis accuratius exquirebant: in primiſque reperiebant, in his ineſſe juſtitiae ſemina: primique ex omnibus philoſophis a natura tributum eſſe docuerunt, ut ii, qui procreati eſſent, a procreatoribus amarentur, & id, quod temporum ordine antiquius eſt, ut conjugia virorum, & uxorum, natura conjuncta eſſe dicerent: qua ex ſtirpe orirentur amicitiae cognationum. atque ab his initiis profecti, omnium virtutum & originem, & progreſſionem perſecuti ſunt. ex quo magnitudo quoque animi exſiſtebat, qua facile poſſet repugnari, obſiſtique fortunae, quod maximae res eſſent in poteſtate ſapientis. varietates autem, injuriaſque fortunae facile veterum philoſophorum praeceptis inſtituta vita ſuperabat. Principiis autem a natura datis, amplitudines quaedam bonorum excitabantur, partim profectae a contemplatione rerum occultiorum, quod erat inſitus menti cognitionis amor, ex quo etiam rationis, explicandi, diſſerendique cupiditas conſequebatur: quodque hoc ſolum animal natum eſt pudoris, ac vere-

cundiae particeps, appetenſque conjunctionum hominum, ac ſocietatum, animadvertenſque in omnibus rebus, quas ageret, aut diceret, nequid ab eo fieret, niſi honeſte, & decore: his initiis, ut ante dixi, tamquam ſeminibus, a natura datis, temperantia, modeſtia, juſtitia, & omnis honeſtas perfecte abſoluta eſt.

VIII. Habes, inquam, Cato, formam eorum, de quibus loquor, philoſophorum. qua expoſita, ſcire cupio, quae cauſa ſit, cur Zeno ab hac antiqua inſtitutione deſciverit: quidnam horum ab eo non ſit probatum. quodne omnem naturam conſervatricem ſui dixerit? an quod omne animal ipſum ſibi commendatum, ut ſe & ſalvum in ſuo genere, incolumeque vellet? an, cum omnium artium finis is eſſet, quid natura maxime quaereret, idem ſtatui debere de totius arte vitae? an quod, cum animo conſtaremus & corpore, & haec ipſa, & eorum virtutes per ſe eſſe ſumendas? an vero diſplicuit ea, quae tributa eſt animi virtutibus tanta praeſtantia? an quae de prudentia, de cognitione rerum, de conjunctione generis humani, quaeque ab eiſdem de temperantia, de modeſtia, de magnitudine animi, de omni honeſtate dicuntur? fatebuntur Stoici, haec omnia dicta eſſe praeclare. neque enim eam cauſam Zenoni deſciſcendi fuiſſe. alia quaedam dicent. Credo, magna antiquorum eſſe peccata, quae ille veri inveſtigandi cupidus, nullo modo ferre potuerit. quid enim perverſius, quid intolerabilius, quid ſtultius, quam bonam valitudinem, quam dolorum omnium vacuitatem, quam integritatem oculorum, reliquorumque ſenſuum, ponere in bonis potius, quam dicere, nihil omnino inter eas res, iiſque contrarias, intereſſe? ea enim omnia, quae illi bona dicerent,

praepoſita

praepoſita eſſe, non bona: itemque illa, quae in corpore excellerent, ſtulte antiquos dixiſſe per ſe eſſe expetenda: & ſumenda potius, quam expetenda. eademque de omni vita, quae in una virtute conſiſteret: illam vitam, quae etiam ceteris rebus, quae eſſent ſecundum naturam, abundaret, magis expetendam non eſſe, ſed magis ſumendam: cumque ipſa virtus efficiat ita beatam vitam, ut beatior eſſe non poſſit, tamen quaedam deeſſe ſapientibus, tum, cum ſunt beatiſſimi: itaque eos id agere, ut a ſe dolores, morbos, debilitates repellant.

IX. O MAGNAM vim ingenii, cauſamque juſtam, cur nova exſiſteret diſciplina! Perge porro. ſequentur enim, quae tu ſcientiſſime complexus es, omnem inſipientiam, & injuſtitiam, alia vitia ſimilia eſſe, omniaque peccata eſſe paria, eoſque, qui natura, doctrinaque longe ad virtutem proceſſiſſent, niſi eam plene conſecuti eſſent, ſumme eſſe miſeros, neque inter eorum vitam, & improbiſſimorum, quidquam omnino intereſſe: ut Plato, tantus ille vir, ſi ſapiens non fuerit, nihilo melius, quam quivis improbiſſimus, nec beatius vixerit. Haec videlicet eſt correctio philoſophiae veteris, & emendatio. quae omnino aditum habere nullum poteſt in urbem, in forum, in curiam. quis enim ferre poſſet ita loquentem eum, qui ſe auctorem vitae, graviter, & ſapienter agendae, profiteretur, nomina rerum commutantem: cumque idem ſentiret, quod omnes, quibus rebus eandem vim tribueret, alia nomina imponentem, verba modo mutantem, de opinionibus nihil detrahentem? Patronuſne cauſae, in epilogo pro reo dicens, negaret eſſe malum exſilium, publicationem bonorum? haec rejicienda

eſſe, non fugienda? nec miſericordem judicem eſſe oportere? in concione autem ſi loqueretur, ſi Annibal ad portas veniſſet, murumque jaculo trajeciſſet, negaret eſſe in malis capi, venire, interfici, patriam amittere? an ſenatus, cum triumphum Africano decerneret; QUOD EJUS VIRTUTE, AUT FELICITATE, poſſet dicere, ſi neque virtus in nullo, niſi in ſapiente, nec felicitas vere dici poteſt? quae eſt igitur iſta philoſophia, quae communi more, in foro loquitur, in libello, ſuo? praeſertim cum, quod illi verbis ſuis ſignificent, in eo nihil novetur, de ipſis rebus nihil mutetur, eaedem res maneant alio modo. Quid enim intereſt, divitias, opes, valitudinem, bona dicas, anne praepoſita, cum ille, qui iſta bona dicit, nihilo plus his tribuat, quam tu, qui eadem illa praepoſita nominas? Itaque homo in primis ingenuus, & gravis, dignus illa familiaritate Scipionis, & Laelii, Panaetius, cum ad Q. Tuberonem de dolore patiendo ſcriberet; quod eſſe caput debebat, ſi probari poſſet, numquam poſuit, non eſſe malum dolorem: ſed quid eſſet, & quale, quantumque in eo ineſſet alieni, deinde quae ratio eſſet perferendi: cujus quidem, quoniam Stoicus fuit, ſententia, condemnata mihi videtur eſſe immanitas iſta verborum.

X. Sed, ut propius ad ea, Cato, accedam, quae a te dicta ſunt, preſſius agamus, eaque, quae modo dixiſti, cum iis conferamus, quae tuis antepono. Quae ſunt igitur communia vobis cum antiquis, his ſic utamur, quaſi conceſſis: quae in controverſiam veniunt, de iis, ſi placet, diſſeramus. Mihi vero, inquit, placet agi ſubtilius, & ut ipſe dixiſti, preſſius. quae enim adhuc protuliſti, popularia ſunt: ego autem a te elegantiora

deſidero

deſidero. A mene tu, inquam? ſed tamen enitar, &, ſi minus mihi multa occurrent, non fugiam iſta popularia. Sed primum poſitum ſit, noſmetipſos commendatos eſſe nobis, primamque ex natura hanc habere appetitionem, ut conſervemus noſmetipſos. hoc convenit: ſequitur illud, ut animadvertamus, qui ſimus ipſi, ut nos, quales oportet eſſe, ſervemus. ſumus igitur homines: ex animo conſtamus & corpore; quae ſunt cujuſdammodi; noſque oportet, ut prima appetitio naturalis poſtulat, haec diligere, conſtituereque ex his finem illum ſummi boni, atque ultimi. quem, ſi prima vera ſint, ita conſtitui neceſſe eſt, earum rerum, quae ſunt ſecundum naturam, quam plurima, & quam maxima adipiſci. Hunc igitur finem illi tenuerunt: quodque ego pluribus verbis, illi brevius, ſecundum naturam vivere. hoc his bonorum videtur extremum.

XI. Age nunc iſti doceant, vel tu potius (quis enim iſta melius?) quonam modo ab iiſdem principiis profecti, efficiatis, ut honeſte vivere, (id eſt enim vel ex virtute, vel naturae congruenter vivere) ſummum bonum ſit, & quonam modo, aut quo loco corpus ſubito deſerueritis, omniaque ea, quae cum ſecundum naturam ſint, abſint a noſtra poteſtate: ipſum denique officium. quaero igitur, quo modo hae tantae commendationes, a natura profectae, ſubito a ſapientia relictae ſint. Quod ſi non hominis ſummum bonum quaereremus, ſed cujuſdam animantis: is autem eſſet nihil, niſi animus: (licet enim fingere aliquid ejuſmodi, quo verum facilius reperiamus) tamen illi animo non eſſet hic veſter finis. deſideraret enim valitudinem, vacuitatem doloris: appeteret etiam conſervationem ſui, earumque rerum

cuſtodiam: finemque ſibi conſtitueret, ſecundum naturam vivere: quod eſt, ut dixi, habere ea, quae ſecundum naturam ſunt, vel omnia, vel plurima, & maxima. Cujuſcumque enim modi animal conſtitueris: neceſſe eſt, etiam ſi id ſine corpore ſit, ut fingimus, tamen eſſe in animo quaedam ſimilia eorum, quae ſint in corpore: ut nullo modo, niſi ut expoſui, conſtitui poſſit finis bonorum. Chryſippus autem exponens differentias animantium, ait alias earum corpore excellere, alias autem animo, nonnullas valere utraque re; deinde diſputat, quod cujuſque generis animantis ſtatui deceat extremum. cum autem hominem in eo genere poſuiſſet, ut ei tribueret animi excellentiam; ſummum bonum id conſtituit, non excellere animo, ſed uti nihil eſſe, praeter animum, videretur.

XII. Uno autem modo in virtute ſola ſummum bonum recte poneretur, ſi quod eſſet animal, quod totum ex mente conſtaret: idipſum tamen ſic, ut ea mens nihil haberet in ſe, quod eſſet ſecundum naturam: ut valitudo eſt. Sed id ne cogitari quidem poteſt, quale ſit, ut non repugnet ipſum ſibi. ſin dicit obſcurari quaedam, nec apparere, quia valde parva ſint, nos quoque concedimus. quod dicit Epicurus de voluptate, quae minimae ſint voluptates, eas obſcurari ſaepe, & obrui. ſed non ſunt in eo genere tantae commoditates corporis, tamque productae temporibus, tamque multae. Itaque, in quibus, propter earum exiguitatem, obſcuratio conſequitur; ſaepe accidit, ut nihil intereſſe noſtra fateamur, ſint illa, necne ſint: ut in ſole, quod a te dicebatur, lucernam adhibere nihil intereſt, aut teruntium addere Croeſi pecuniae. Quibus autem in rebus obſcuratio

ratio tanta non ſit, fieri tamen poteſt, ut id ipſum, quod intereſt, non ſit magnum. ut ei, qui jucunde vixerit annos decem, ſi aeque vita jucunda menſtrua addatur; quia momentum aliquod habeat ad jucundum acceſſio, bonum ſit: ſin autem id non concedatur, non continuo vita beata tollitur. Bona autem corporis, huic ſunt, quod poſterius poſui, ſimiliora. habent enim acceſſionem dignam, in qua elaboretur, ut mihi in hoc Stoici jocari videantur interdum, cum ita dicant, ſi ad illam vitam, quae cum virtute degatur, ampulla, aut ſtrigilis accedat, ſumpturum ſapientem eam vitam potius, quo haec adjecta ſint, nec beatiorem tamen ob eam cauſam fore. Hoc ſimile tandem eſt non riſu potius, quam oratione ejiciendum? ampulla enim ſit, necne ſit, quis non jure optimo irrideatur, ſi laboret? at vero gravitate, membrorum, & cruciatu dolorum ſi quis quem levet, magnam ineat gratiam: nec, ſi ille ſapiens ad tortoris eculeum a tyranno ire cogatur, ſimilem habeat vultum, ac ſi ampullam perdidiſſet: ſed, ut magnum, & difficile certamen iniens, cum ſibi cum capitali adverſario, dolore, depugnandum videret, excitaret omnes rationes fortitudinis, ac patientiae: quarum praeſidio iniret illud difficile, ut dixi, magnumque proelium. deinde non quaeremus, quid obſcuretur, aut intereat, quia ſit admodum parvum: ſed quid tale ſit, ut expleat ſummam. una voluptas e multis obſcuratur in illa vita voluptaria: ſed tamen ea quamvis parva ſit, pars eſt ejus vitae, quae poſita eſt in voluptate. nummus in Croeſi divitiis obſcuratur: pars eſt tamen divitiarum. quare obſcurentur etiam haec, quae ſecundum naturam eſſe dicimus, in vita beata: ſint modo partes beatae vitae.

XIII. Atqui, ſi, ut convenire debet inter nos, eſt quaedam appetitio naturalis ea, quae ſecundum naturam ſunt, appetens: eorum omnium eſt aliqua ſumma facienda. quo conſtituto, tum licebit otioſe iſta quaerere, de magnitudine rerum, de excellentia, quanta in quoque ſit ad beate vivendum, de iſtis ipſis obſcurationibus, quae propter exiguitatem vix, aut ne vix quidem appareant. Quid, de quo nulla diſſenſio eſt? nemo enim eſt, qui aliter dixerit, quin omnium naturarum ſimile eſſet id, ad quod omnia referuntur: quod eſt ultimum rerum appetendarum. Omnis enim eſt natura diligens ſui. quae eſt enim, quae ſe umquam deſerat, aut partem aliquam ſui, aut ejus partis habitum, aut vim, aut ullius earum rerum, quae ſecundum naturam ſint, aut motum, aut ſtatum? quae autem natura ſuae primae inſtitutionis oblita eſt, nulla profecto, quin ſuam vim retineat a primo ad extremum. Quo igitur evenit, ut hominis natura ſola eſſet, quae hominem relinqueret, quae obliviſceretur corporis, quae ſummum bonum non in toto homine, ſed in parte hominis poneret? quo modo autem, quod ipſi etiam fatentur, conſtatque inter omnes, conſervabitur, ut ſimile ſit omnium naturale illud ultimum, de quo quaeritur? tum enim eſſet ſimile, ſi in ceteris quoque naturis id cuique eſſet ultimum, quod in quaque excelleret. tale enim viſum eſſet ultimum Stoicorum. Quid dubitas igitur mutare principia naturae? quid enim dicis, omne animal, ſimul atque ſit ortum, applicatum eſſe ad ſe diligendum: eſſeque in ſe conſervando occupatum? quin potius ita dicis, omne animal applicatum eſſe ad id, quod in eo ſit optimum, & in ejus unius occupatum eſſe cuſtodia, reliquaſque naturas

turas nihil aliud agere, niſi ut id conſervent, quod in quaque optimum ſit? quo modo autem optimum, ſi bonum praeterea nullum eſt? ſi autem reliqua appetenda ſunt, cur, quod eſt ultimum rerum appetendarum, id non aut ex omnium earum, aut ex plurimarum, & maximarum appetitione concluditur? ut Phidias poteſt a primo inſtituere ſignum, idque perficere: poteſt ab alio inchoatum accipere, & abſolvere. huic eſt ſapientia ſimilis. non enim ipſa genuit hominem, ſed accepit a natura inchoatum, hanc intuens, debet inſtitutum illud, quaſi ſignum, abſolvere. Qualem igitur natura hominem inchoavit? & quod eſt munus, quod opus ſapientiae? quid eſt, quod ab ea abſolvi, & perfici debeat? ſi nihil in eo quidem perficiendum eſt, praeter motum ingenii quendam, id eſt, rationem: neceſſe eſt, huic ultimum eſſe, ex virtute vitam fingere. rationis enim perfectio, eſt virtus. ſi nihil, niſi corpus: ſumma erunt illa, valitudo, vacuitas doloris, pulcritudo, & cetera. nunc de hominis ſummo bono quaeritur.

XIV. Quid ergo dubitamus in tota ejus natura quaerere quid ſit effectum? Cum enim conſtet inter omnes, omne officium, munuſque ſapientiae, in hominis cultu eſſe occupatum: alii (ne me exiſtimes contra Stoicos ſolum dicere) eas ſententias afferunt, ut ſummum bonum in eo genere ponant, quod ſit extra noſtram poteſtatem, tamquam de animali aliquo loquantur: alii contra, quaſi nullum corpus ſit hominis, ita, praeter animum, nihil curant: cum praeſertim ipſe quoque animus non inane neſcio quid ſit (neque enim id poſſum intelligere) ſed in quodam genere corporis: ut ne is quidem virtute una contentus ſit,

ſit, ſed appetat vacuitatem doloris. quamobrem utrique idem faciunt, ut ſi laevam partem negligerent, dexteram tuerentur: aut ipſius animi, ut fecit Herillus, cognitionem amplexarentur, actionem relinquerent. eorum enim omnium, multa praetermittentium, dum eligant aliquid, quod ſequantur, quaſi curta ſententia. at vero illa perfecta, atque plena, eorum, qui cum de hominis ſummo bono quaererent, nullam in eo neque animi, neque corporis partem vacuam tutela reliquerunt. Vos autem, Cato, quia virtus, ut omnes fatemur, altiſſimum locum in homine, & maxime excellentem tenet, & quod eos, qui ſapientes ſunt, abſolutos, & perfectos putamus: aciem animorum noſtrorum virtutis ſplendore praeſtringitis. in omni enim animante eſt ſummum aliquid, atque optimum, ut in equis, in canibus: quibus tamen & dolore vacare opus eſt, & valere. ſic igitur in homine perfectio iſta, in eo potiſſimum, quod eſt optimum, id eſt, in virtute laudatur. Itaque mihi non ſatis videmini conſiderare, quod iter ſit naturae, quaeque progreſſio. non enim hoc, quod facit in frugibus, ut, cum ad ſpicam perduxerit ab herba, relinquat, & pro nihilo habeat herbam, idem facit in homine, cum eum ad rationis habitum perduxerit. ſemper enim ita aſſumit aliquid, ut ea, quae prima dederit, ne deſerat. Itaque ſenſibus rationem adjunxit. &, ratione effecta, ſenſus non reliquit: ut ſi cultura vitium, cujus hoc munus eſt, ut efficiat, ut vitis cum partibus ſuis omnibus quam optime ſe habeat: (ſed ſic intelligamus: licet enim, ut vos quoque ſoletis, fingere aliquid docendi cauſa) ſi igitur illa cultura vitium in vite inſit, ipſa cetera, credo, velit, quae ad colendam vitem attinebunt,

ſicut

ſicut antea: ſe autem omnibus vitis partibus praeferat, ſtatuatque nihil eſſe melius in vite, quam ſe: ſimiliter ſenſus, cum acceſſit ad naturam, tuetur illam quidem, ſed etiam tuetur ſe: cum autem aſſumpta ratio eſt, tanto in dominatu locatur, ut omnia illa prima naturae hujus tutelae ſubjiciantur. Itaque non diſcedit ab eorum curatione, quibus praepoſita vitam omnem debet gubernare: ut mirari ſatis eorum inconſtantiam non poſſimus. naturalem enim appetitionem, quam vocant ὁρμὴν, itemque officium, ipſam etiam virtutem, tuentem eſſe volunt earum rerum, quae ſecundum naturam ſunt. cum autem ad ſummum bonum volunt pervenire, tranſiliunt omnia, & duo nobis opera pro uno relinquunt: ut alia ſumamus, alia appetamus potius, quam uno fine omnia concludant.

XV. At enim jam dicitis virtutem non poſſe conſtitui, ſi ea, quae extra virtutem ſint, ad beate vivendum pertineant. quod totum contra eſt. Introduci enim virtus nullo modo poteſt, niſi omnia, quae leget, quaeque rejiciet, unam referantur ad ſummam. nam ſi omnino nos negligimus, in Ariſtonea vitia, & peccata incidemus, obliviſcemurque, quae virtuti ipſi principia dederimus. ſin ea non negligimus, neque tamen ad finem ſummi boni referimus, non multum ab Herilli levitate aberrabimus. duarum enim vitarum nobis erunt inſtituta capienda. facit enim ille duo ſejuncta ultima bonorum: quae, ut eſſent vera, conjungi debuerunt. nunc iſta ſeparantur, ut disjuncta ſint. quo nihil poteſt eſſe perverſius. Itaque contra eſt, ac dicitis; nam conſtitui virtus nullo modo poteſt, niſi ea, quae ſunt prima naturae, ut ad ſummam pertinentia, tenebit.

Quaeſita

Quaeſita enim virtus eſt, non quae relinqueret naturam, ſed quae tueretur. At illa, ut vobis placet, partem quandam tuetur, reliquam deſerit. Atque ipſa inſtitutio hominis ſi loqueretur, haec diceret: Primos ſuos quaſi coeptus appetendi fuiſſe, ut ſe conſervaret in ea natura, in qua ortus eſſet. Nondum autem explanatum ſatis erat, quod maxime natura vellet. explanetur igitur. quid ergo aliud intelligetur, niſi ut nequa pars naturae negligatur? in qua ſi nihil eſt praeter rationem, ſit in una virtute finis bonorum. ſin eſt etiam corpus, iſta explanatio naturae nempe hoc effecerit, ut ea, quae ante explicationem tenebamus, relinquamus. Ergo id eſt convenienter naturae vivere, a natura diſcedere. Ut quidam philoſophi, cum a ſenſibus profecti majora quaedam, ac diviniora vidiſſent, ſenſus reliquerunt: ſic iſti, cum ex appetitione rerum, virtutis pulcritudinem adſpexiſſent, omnia, quae propter virtutem ipſam viderant, abjecerunt, obliti, naturam omnem appetendarum rerum ita late patere, ut a principiis permanaret ad fines: neque intelligunt, ſe rerum illarum pulcrarum, atque admirabilium fundamenta ſubducere.

XVI. Itaque mihi videntur omnes quidem illi erraſſe, qui finem bonorum eſſe dixerunt, honeſte vivere. Sed alius alio magis: Pyrrho ſcilicet maxime, qui, virtute conſtituta, nihil omnino, quod appetendum ſit, relinquat: deinde Ariſto, qui nihil relinquere non eſt auſus: introduxit autem, quibus commotus ſapiens appeteret aliquid, quod cuique in mentem incideret, & quodcumque tamquam occurreret. is hoc melior, quam Pyrrho, quod vel aliquod genus appetendi dedit: deterior, quam ceteri, quod penitus a natu-

ra

ra receſſit. Stoici autem, quod finem bonorum in una virtute ponunt, ſimiles ſunt illorum: quod autem principium officii quaerunt, melius, quam Pyrrho: quod ea non occurrentia fingunt, vincunt Ariſtonem: quod autem ea, quae ad naturam accommodata, & per ſe aſſumenda eſſe dicunt, non adjungunt ad finem bonorum, deſciſcunt a natura, & quodam modo ſunt non diſſimiles Ariſtonis. ille enim occurrentia neſcio quae comminiſcebatur: hi autem ponunt illi quidem prima naturae, ſed ea ſejungunt a finibus, & a ſumma bonorum: quae cum proponunt, ut ſit aliqua rerum ſelectio; naturam videntur ſequi. cum autem negant, ea quidquam ad beatam vitam pertinere, rurſus naturam relinquunt. Atque adhuc ea dixi, cur cauſa Zenoni non fuiſſet, quamobrem a ſuperiorum auctoritate diſcederet. nunc reliqua videamus: niſi aut ad haec, Cato, dicere aliquod vis, aut nos jam longiores ſumus. Neutrum vero, inquit ille. nam & a te perfici iſtam diſputationem volo, nec tua mihi oratio longa videri poteſt. Optime, inquam. quid enim mihi poteſt eſſe optatius, quam cum Catone, omnium virtutum auctore, de virtutibus diſputare? Sed primum illud vide, graviſſimam illam veſtram ſententiam, quae familiam ducit, honeſtum quod ſit, id eſſe ſolum bonum: honeſteque vivere, bonorum finem, communem fore vobis cum omnibus, qui in una virtute conſtituunt finem bonorum: quodque dicitis, informari non poſſe virtutem, ſi quidpiam, niſi quod honeſtum ſit, numeretur, idem dicetur ab illis, quos modo nominavi. mihi autem aequius videbatur, Zenonem cum Polemone diſceptantem, a quo, quae eſſent principia naturae, acceperat, a communi-
bus

bus initiis progredientem, videre ubi primum inſiſteret, & unde cauſa controverſiae naſceretur, non ſtantem cum iis, qui ne dicerent quidem ſua ſumma bona eſſe a natura profecta, ut iiſdem argumentis, quibus illi uterentur, iiſdemque ſententiis.

XVII. Minime vero illud probo, quod, cum docuiſtis, ut vobis videmini, ſolum bonum eſſe, quod honeſtum ſit, tum rurſum dicitis, initia proponi neceſſe eſſe apta, & accommodata naturae, quorum ex electione virtus poſſit exſiſtere. non enim in ſelectione virtus ponenda erat, ut idipſum, quod erat bonorum ultimum, aliud aliquid acquireret. nam omnia, quae ſumenda, quaeque legenda aut optanda ſunt, ineſſe debent in ſumma bonorum, ut is, qui eam adeptus ſit, nihil praeterea deſideret. Videſne, ut, quibus ſumma eſt in voluptate, perſpicuum ſit, quid iis faciendum ſit, aut non faciendum? ut nemo dubitet, eorum omnia officia quo ſpectare, quid ſequi, quid fugere debeant. Sit hoc ultimum bonorum, quod nunc a me defenditur. apparet ſtatim, quae ſint officia, quae actiones. vobis autem, quibus nihil eſt aliud propoſitum, niſi rectum, atque honeſtum, unde officii, unde agendi principium naſcatur, non reperietis. Hoc igitur quaeritis omnes, & ii, qui, quodcumque in mentem veniat, aut quodcumque occurrat, ſe ſequi dicent: & vos ad naturam revertimini. quibus natura jure reſponderit, non eſſe verum, aliunde finem beate vivendi, a ſe principia rei gerendae peti: eſſe enim unam rationem, qua & principia rerum agendarum, & ultima bonorum continerentur: atque, ut Ariſtonis eſſet exploſa ſententia, dicentis, nihil differre aliud ab alio, nec eſſe res ullas,

ullas, praeter virtutes, & vitia, inter quas quidquam omnino intereſſet, ſic errare Zenonem, qui nulla in re, niſi in virtute, aut vitio, propenſionem, ne minimi quidem momenti, ad ſummum bonum adipiſcendum eſſe diceret: &, cum ad beatam vitam nullum momentum ea res haberet, ad appetitionem autem rerum, eſſe in his momenta diceret: quaſi vero haec appetitio non ad ſummi boni adeptionem pertineret. Quid autem minus conſentaneum eſt, quam, quod ajunt, cognito ſummo bono, reverti ſe ad naturam, ut ab ea petant agendi principium, id eſt, officii? Non enim actionis, aut officii ratio impellit ad ea, quae ſecundum naturam ſunt, appetenda: ſed ab his & appetitio, & actio commovetur.

XVIII. NUNC venio ad illa tua brevia, quae conſectaria eſſe dicebas: & primum illud, quo nihil poteſt eſſe brevius: Bonum omne, laudabile; laudabile autem omne honeſtum: igitur omne bonum, honeſtum. O plumbeum pugionem! Quis enim tibi illud primum conceſſerit? quo quidem conceſſo, nihil opus eſt ſecundo. ſi enim omne bonum, laudabile eſt, omne honeſtum eſt. Quis tibi ergo iſtud dabit, praeter Pyrrhonem, Ariſtonem, eorumve ſimiles? quos tu non probas. Ariſtoteles, Xenocrates, tota illa familia, non dabit; quippe qui valitudinem, vires, divitias, gloriam, multa alia, bona eſſe dicant, laudabilia non dicant. & hi quidem ita non ſola virtute, finem bonorum contineri putant, ut rebus tamen omnibus virtutem anteponant. quid cenſes eos eſſe facturos, qui omnino virtutem a bonorum fine ſegregaverunt, Epicurum, Hieronymum, illos etiam, ſi qui Carneadeum finem tueri volunt? Jam aut Callipho, aut Diodorus, quo poterunt tibi

tibi iſtud concedere, qui ad honeſtatem aliud adjungant, quod ex eodem genere non ſit? Placet igitur tibi, Cato, cum res ſumpſeris non conceſſas, ex illis efficere quod velis? Jam ille ſorites, quo nihil putatis eſſe vitioſius, Quod bonum ſit, id eſſe optabile: quod optabile, id eſſe expetendum: quod expetendum, laudabile: deinde reliqui gradus. ſed ego in hoc reſiſto. eodem enim modo tibi nemo dabit, quod expetendum ſit, id eſſe laudabile. Illud vero minime conſectarium, ſed in primis hebes, illorum gloriatione dignam eſſe beatam vitam, quod non poſſit ſine honeſtate contingere, ut jure quiſquam glorietur. Dabit hoc Zenoni Polemon; etiam magiſter ejus, & tota illa gens, & reliqui, qui virtutem omnibus rebus multo anteponentes, adjungunt ei tamen aliquid ſummo in bono finiendo. Si enim virtus, digna eſt gloriatione, ut eſt, tantumque praeſtat ceteris rebus, ut dici vix poſſit: & beatus eſſe poterit virtute una praeditus, carens ceteris, nec tamen illud tibi concedet, praeter virtutem, nihil in bonis eſſe ducendum: illi autem, quibus ſummum bonum ſine virtute eſt, non dabunt fortaſſe, vitam beatam habere; in quo jure poſſit gloriari. etſi illi quidem etiam voluptates faciunt interdum glorioſas. Vides igitur, te aut ea ſumere, quae non concedantur, aut ea, quae etiam conceſſa, te nihil juvent.

XIX. Equidem in omnibus iſtis concluſionibus hoc putarem philoſophia, nobiſque dignum, & maxime, cum ſummum bonum quaereremus, vitam noſtram, conſilia, voluntates, non verba corrigi. quis enim poteſt iſtis, quae te, ut ais, delectant, brevibus, & acutis, auditis, de ſententia decedere? Nam, cum ea ſpectant, & avent audire,

audire, cur dolor, malum non ſit: dicunt illi, aſperum eſſe dolere, moleſtum, odioſum, contra naturam, difficile toleratu: ſed, quia nulla ſit in dolore nec fraus, nec improbitas, nec malitia, nec culpa, nec turpitudo, non eſſe illud malum. Haec qui audierit, ut ridere non curet, diſcedet tamen nihilo firmior ad dolorem ferendum, quam venerat. tu autem negas fortem eſſe quemquam poſſe, qui dolorem malum putet. Cur fortior ſit, ſi illud, quod tute concedis, aſperum, & vix ferendum putabit? Ex rebus enim timiditas, non ex vocabulis naſcitur. Et ais, ſi una littera commota ſit, fore, tota ut labet diſciplina. Utrum igitur tibi litteram videor, an totas paginas commovere? ut enim ſit apud illos, id quod eſt a te laudatum, ordo rerum conſervatus, & omnia inter ſe apta, & connexa, (ſic enim ajebas) tamen perſequi non debemus, ſi a falſis principiis profecta congruent ipſa ſibi, & a propoſito non aberrant. In prima igitur conſtitutione Zeno tuus a natura receſſit; cumque ſummum bonum poſuiſſet in ingenii praeſtantia, quam virtutem vocamus, nec quidquam aliud bonum eſſe dixiſſet, niſi quod eſſet honeſtum, nec virtutem poſſe conſtare, ſi in ceteris rebus eſſet quidquam, quod aliud alio melius eſſet, aut pejus: his propoſitis, tenuit prorſus conſequentia. recte dicis. negare enim non poſſum. ſed ita falſa ſunt ea, quae conſequuntur, ut illa, e quibus haec nata ſunt, vera eſſe non poſſint. Docent enim nos (ut ſcis) dialectici, ſi ea, quae rem aliquam ſequantur, falſa ſint, falſam illam ipſam eſſe, quam ſequantur. Ita fit illa concluſio non ſolum vera, ſed ita perſpicua, ut dialectici ne rationem quidem reddi putent oportere: Si illud: hoc. non autem hoc. igitur ne illud quidem. ſic,

conſequentibus veſtris ſublatis, prima tollantur. quae ſequuntur igitur: omnes, qui non ſunt ſapientes, aeque miſeros eſſe: ſapientes omnes ſumme beatos eſſe: recte facta omnia aequalia: omnia peccata paria. quae cum magnifice primo dici viderentur, conſiderata minus probantur. ſenſus enim cujuſque, & natura rerum, atque ipſa veritas clamabat quodam modo, non poſſe adduci, ut inter eas res, quas Zeno exaequaret, nihil intereſſet.

XX. Postea tuus ille Poenulus, (ſcis enim Citiaeos, clientes tuos, e Phoenica profectos) homo igitur acutus cauſam non obtinens, repugnante natura, verba verſare coepit: & primum rebus iis, quas nos bonas ducimus, conceſſit, ut haberentur aptae, habiles, & ad naturam accommodatae: faterique coepit, ſapienti, hoc eſt, ſumme beato, commodius tamen eſſe, ſi ea quoque habeat, quae bona non audet appellare; natura ipſa accommodata eſſe concedit: negatque, Platonem, ſi ſapiens non ſit, eadem eſſe in cauſa, qua tyrannum Dionyſium. huic mori optimum eſſe, propter deſperationem ſapientiae: illi, propter ſpem, vivere: peccata autem partim eſſe tolerabilia, partim nullo modo, propterea quod alia peccata plures, alia pauciores quaſi numeros officii praeterirent. jam inſipientes alios ita eſſe, ut nullo modo ad ſapientiam poſſent pervenire: alios, qui poſſent, ſi id geſſiſſent, ſapientiam conſequi. Hic loquebatur aliter, atque omnes: ſentiebat idem, quod ceteri. nec vero minoris aeſtimanda ducebat ea, quae ipſe bona negaret eſſe, quam illi, qui ea bona eſſe dicebant. Quid igitur voluit ſibi, qui illa mutaverit? Saltem aliquid de pondere detraxiſſet, & paullo minoris

noris aeſtimaviſſet ea, quam Peripatetici, ut ſentire quoque aliud, non ſolum dicere videretur. Quid? de ipſa beata vita, ad quam omnia referuntur, quae dicitis? negatis eam eſſe, quae expleta ſit omnibus iis rebus, quas natura deſideret: totamque eam in una virtute ponitis: cumque omnis controverſia aut de re ſoleat, aut de nomine eſſe; utraque earum naſcitur, ſi aut res ignoratur, aut erratur in nomine. quorum ſi neutrum eſt, opera danda eſt, ut verbis utamur quam uſitatiſſimis, & quam maxime aptis, id eſt, rem declarantibus. Num igitur dubium eſt, quin, ſi in re ipſa nihil peccatur a ſuperioribus, verbis illi commodius utuntur?

XXI. VIDEAMUS igitur ſententias eorum: tum ad verba redeamus. Dicunt appetitionem animi moveri, cum aliquid ei ſecundum naturam eſſe videatur: omniaque, quae ſecundum naturam ſunt, aeſtimatione aliqua digna: eaque pro eo, quantum in quoque ſit ponderis, eſſe aeſtimanda: quaeque ſecundum naturam ſint, partim nihil habere in ſeſe ejus appetitionis, de qua ſaepe jam diximus, quae nec honeſta, nec laudabilia dicantur: partim quae voluptatem habeant in omni animante, ſed in homine rationem etiam: ex iis quae ſint apta, ea honeſta, ea pulcra, ea laudabilia: illa autem ſuperiora, naturalia nominantur: quae, conjuncta cum honeſtis, vitam beatam perficiunt, & abſolvunt. Omnium autem eorum commodorum, quibus non illi plus tribuunt, qui illa bona eſſe dicunt, quam Zeno, qui negat, longe praeſtantiſſimum eſſe, quod honeſtum eſſet, atque laudabile: ſed, ſi duo honeſta propoſita ſint, alterum cum valitudine, alterum cum morbo: non eſſe dubium, ad u-

trum eorum natura nos ipſa deductura ſit. ſed tamen tantam vim honeſtatis eſſe, tantumque eam rebus omnibus praeſtare, & excellere, ut nullis nec ſuppliciis, nec praemiis demoveri poſſit ex eo, quod rectum eſſe decreverit: omniaque, quae dura, difficilia, adverſa videantur, ea virtutibus iis, quibus a natura eſſemus ornati, obteri poſſe, non faciles illas quidem, nec contemnendas (quid enim eſſet in virtute tantum?) ſed ut hoc judicaremus, non eſſe in his partem maximam poſitam aut beate aut ſecus vivendi. Ad ſummam, ea, quae Zeno aeſtimanda, & ſumenda, & apta naturae eſſe dixit, eadem illi bona appellant: vitam autem beatam illi eam, quae conſtaret ex iis rebus, quas dixi, aut plurimis, aut graviſſimis. Zeno autem, quod ſuam, quod propriam ſpeciem habeat, cur appetendum ſit, id ſolum bonum appellat: beatam autem vitam eam ſolam, quae cum virtute degatur.

XXII. Si de re diſceptari oportet; nulla mihi tecum, Cato, poteſt eſſe diſſenſio. nihil eſt enim, de quo aliter tu ſentias, atque ego: modo commutatis verbis ipſas res conferamus. nec hoc ille non vidit: ſed verborum magnificentia eſt, & gloria delectatus, qui ſi ea, quae dicit, ita ſentiret, ut verba ſignificant; quid inter eum, vel Pyrrhonem, vel Ariſtonem intereſſet? ſin autem eos non probabat: quid attinuit cum iis, quibuſcum re concinebat, verbis diſcrepare? Quid ſi reviviſcant Platonici illi, & deinceps qui eorum auditores fuerunt, & tecum ita loquantur? Nos cum te, M. Cato, ſtudioſiſſimum philoſophiae, juſtiſſimum virum, optimum judicem, religioſiſſimum teſtem audiremus, admirati ſumus, quid eſſet, cur nobis Stoicos anteferres, qui de

rebus

rebus bonis, & malis ſentirent ea, quae ab hoc Polemone Zeno cognoverat: nominibus uterentur iis, quae prima ſpecie, admirationem; re explicata, riſum moverent. Tu autem, ſi tibi illa probabantur, cur non propriis verbis illa tenebas? ſin te auctoritas commovebat: nobiſne omnibus, & Platoni ipſi, neſcio quem illum anteponebas? praeſertim cum in republica princeps eſſe velles, ad eamque tuendam cum ſumma tua dignitate maxime a nobis ornari, atque inſtrui poſſes? nobis enim iſta quaeſita, a nobis deſcripta, notata, praecepta ſunt: omniumque rerumpublicarum rectiones, genera, ſtatus, mutationes, leges etiam, & inſtituta, ac mores civitatum perſcripſimus. eloquentiae vero, quae & principibus maxime ornamento eſt, & qua te audivimus valere, plurimum quantum tibi ex monumentis noſtris addidiſſes? Ea cum dixiſſent, quid tandem talibus viris reſponderes? Rogarem te, inquit, ut diceres pro me tu idem, qui illis orationem dictaviſſes, vel potius paullum loci mihi, ut his reſponderem, dares, niſi & te audire nunc mallem, & iſtis tamen alio tempore reſponſurus eſſem, tunc ſcilicet, cum tibi.

XXIII. Atqui ſi verum reſpondere velles, Cato, haec erant dicenda, Non eos tibi non probatos, tantis ingeniis homines, tantaque auctoritate, ſed te animadvertiſſe, quas res illi propter antiquitatem parum vidiſſent, eas a Stoicis eſſe perſpectas, eiſdemque de rebus hos tum acutius diſſeruiſſe, tum ſenſiſſe gravius, & fortius, quippe qui primum valitudinem bonam, expetendam negent eſſe, eligendam dicant: non quia ſit bonum valere, ſed quia ſit non nihilo aeſtimandum: neque tamen pluris quam illis videatur,

 qui

qui illud non dubitant bonum dicere. Hoc vero te ferre non potuiſſe. quod antiqui illi, quaſi barbati, ut nos de noſtris ſolemus dicere, crediderent, ejus, qui honeſte viveret, ſi idem & bene valeret, bene audiret, copioſus eſſet, optabiliorem fore vitam, melioremque & magis expetendam, quam illius, qui aeque vir bonus, multis modis eſſet, ut Ennii Alcmaeo,

Circumventus morbo, exſilio, atque inopia.

Illi igitur antiqui non tam acute optabiliorem illam vitam putant, praeſtantiorem, beatiorem. Stoici autem tantummodo praeponendam in ſeligendo, non quo beatior haec vita ſit, ſed quod ad naturam accommodatior, & qui ſapientes non ſunt, omnes aeque miſeros eſſe. Stoici haec videlicet viderunt. illos autem id fugerat ſuperiores; qui arbitrabantur, homines ſceleribus, & parricidiis inquinatos, nihilo miſeriores eſſe, quam eos, qui cum caſte & integre viverent, nondum perfectam illam ſapientiam eſſent conſecuti. atque hoc loco ſimilitudines eas, quibus illi uti ſolent, diſſimillimas proferebas. Quis enim ignorat, ſi plures ex alto emergere velint, propius fore eos quidem ad reſpirandum, qui ad ſummam jam aquam appropinquant, ſed nihilo magis reſpirare poſſe, quam eos, qui ſunt in profundo? nihil ergo adjuvat procedere, & progredi in virtute, quo minus miſerrimus ſit, antequam ad eam pervenerit, quoniam in aqua nihil adjuvat: & quoniam catuli, qui jam deſpecturi ſunt, caeci aeque, & ii, qui modo nati; Platonem quoque neceſſe eſt, quoniam nondum videbat ſapientiam, aeque caecum animo, ac Phalarim fuiſſe.

XXIV. Ista ſimilia non ſunt, Cato: in quibus quamvis multum proceſſeris, tamen illud

in

in eadem cauſa eſt, a quo abeſſe velis, donec evaſeris. nec enim ille reſpirat, ante quam emerſit, & catuli aeque caeci priuſquam deſpexerunt, ac ſi ita futuri ſemper eſſent. illa ſunt ſimilia: hebes acies eſt cuipiam oculorum: corpore alius langueſcit: hi curatione adhibitâ levantur in dies: alter valet plus quotidie: alter videt. hi ſimiles ſunt omnibus, qui virtuti ſtudent: levantur vitiis, levantur erroribus. niſi forte cenſeres Ti. Gracchum patrem non beatiorem fuiſſe, quam filium, cum alter ſtabilire rempublicam ſtuduerit, alter evertere. nec tamen ille erat ſapiens: quis enim hoc? aut quando? aut ubi? aut unde? ſed quia ſtudebat laudi, & dignitati, multum in virtute proceſſerat. Conferam autem avum tuum, Druſum, cum C. Graccho ejus fere aequali. quae hic reipublicae vulnera imponebat, eadem ille ſanabat. Sed nihil eſt, quod tam miſeros faciat, quam impietas, & ſcelus. Ut jam omnes inſipientes ſint miſeri, quod profecto ſunt: non eſt tamen aeque miſer, qui patriae conſulit, & is, qui illam exſtinctam cupit. levatio igitur vitiorum magna fit iis, qui habent ad virtutem progreſſionis aliquantulum. Veſtri autem progreſſionem ad virtutem fieri ajunt, levationem vitiorum fieri negant. At, quo utuntur homines acuti argumento ad probandum, operae pretium eſt conſiderare. Quarum, inquiunt, artium ſumma creſcere poteſt, earum etiam contrariarum ſumma poterit augeri. ad virtutis autem ſummam accedere nihil poteſt. ne vitia quidem igitur creſcere poterunt, quae ſunt virtutum contraria. Utrum igitur tandem, perſpicuiſne dubia aperiuntur, an dubiis perſpicua tolluntur? Atqui hoc perſpicuum eſt, vitia alia in aliis eſſe majora: illud dubium, ad id, quod ſummum

mum bonum dicitis, ecquaenam fieri poſſit acceſſio. vos autem cum perſpicuis dubia debeatis illuſtrare, dubiis perſpicua conamini tollere. Itaque uſi eadem ratione, qua ſum paullo ante uſus, haerebitis. ſi enim propterea vitia alia aliis majora non ſunt, quia ne ad finem quidem bonorum eum, quem vos facitis, quidquam poteſt accedere: quoniam perſpicuum eſt, vitia non eſſe omnium paria, finis bonorum vobis mutandus eſt. Teneamus enim illud neceſſe eſt, cum conſequens aliquod falſum ſit, illud, cujus id conſequens ſit, non poſſe eſſe verum.

XXV. Quae eſt igitur cauſa iſtarum anguſtiarum? glorioſa oſtentatio in conſtituendo ſummo bono. cum enim, quod honeſtum ſit, id ſolum bonum eſſe confirmatur, tollitur cura valitudinis, diligentia rei familiaris, adminiſtratio reipublicae, ordo gerendorum negotiorum, officia vitae. ipſum denique illud honeſtum, in quo uno vultis eſſe omnia, deſerendum eſt. quae diligentiſſime contra Ariſtonem dicuntur a Chryſippo. Ex ea difficultate illae fallaciloquentiae (ut ait Accius) malitiae natae ſunt. Quod enim ſapientia ubi pedem poneret non habebat, ſublatis officiis omnibus: officia autem tollebantur, delectu omni, & diſcrimine remoto (quae enim eſſe poterant rebus omnibus ſic exaequatis, ut inter eas nihil intereſſet?) ex his anguſtiis iſta evaſerunt deteriora, quam Ariſtonis. illa tamen ſimplicia: veſtra verſuta. Roges enim Ariſtonem, bonane ei videantur haec, vacuitas doloris, divitiae, valitudo? neget. quid, quae contraria ſunt his, malane? nihilo magis. Zenonem roges. reſpondeat totidem verbis. admirantes quaeramus ab utroque, quonam modo vitam agere poſſimus,

ſimus, ſi nihil intereſſe noſtra putemus, valeamus, aegrine ſimus: vacemus, an cruciemur dolore: frigus, famem propulſare poſſimus, necne poſſimus: vives, inquit Ariſto, magnifice, atque praeclare: quod erit cumque viſum, ages, numquam angere, numquam cupies, numquam timebis. Quid Zeno? portenta haec eſſe dicit, nec ea ratione ullo modo poſſe vivi; ſed differre inter honeſtum, & turpe, nimium quantum, neſcio quid immenſum: inter ceteras res nihil omnino intereſſe. Idem adhuc: (audi reliqua, & riſum contine, ſi potes) Media illa, inquit, inter quae nihil intereſt, tamen ejuſmodi ſunt, ut eorum alia eligenda ſint, alia rejicienda, alia omnino negligenda, hoc eſt, ut eorum alia velis, alia nolis, alia non cures. At modo dixeras, nihil in his rebus eſſe, quod intereſſet. • Et nunc idem dico, inquies, ſed ad virtutes, & ad vitia, nihil intereſſe.

XXVI. Quis iſtuc, quaeſo, neſciebat? Verum audiamus. Iſta, inquit, quae dixiſti, valere, locupletem eſſe, non dolere, bona non dico, ſed dicam Graece προηγμένα, Latine autem producta: ſed praepoſita, aut praecipua malo. ſic tolerabilius, & mollius. Illa autem, egeſtatem, morbum, dolorem, non appello mala, ſed, ſi libet, rejectanea. Itaque illa non dico me expetere, ſed legere, nec optare, ſed ſumere: contraria autem non fugere, ſed quaſi ſecernere. Quid ait Ariſtoteles, reliquique Platonis alumni? Se omnia, quae ſecundum naturam ſint, bona appellare: quae autem contra, mala. Videſne igitur, Zenonem tuum cum Ariſtone verbis conſiſtere, re diſſidere: cum Ariſtotele, & illis re conſentire, verbis diſcrepare? cur igitur, cum de-

de re conveniat, non malimus uſitate loqui? Aut doceat, paratiorem me ad contemnendam pecuniam fore, ſi illam in rebus praepoſitis, quam ſi in bonis duxero: fortioremque in patiendo dolore, ſi eum aſperum, & difficilem perpeſſu, & contra naturam eſſe, quam ſi malum dixero. Facete M. Piſo, familiaris noſter, & alia multa, & hoc loco Stoicos irridebat. Quid enim ajebat? bonum negas eſſe divitias, praepoſitum eſſe dicis. quid adjuvas? avaritiamne minuis? quod ſi verbum ſequimur, primum longius verbum, praepoſitum, quam bonum. Nihil ad rem. Ne ſit ſane. at certe gravius. nam bonum ex quo appellatum ſit, neſcio: praepoſitum ex eo credo, quod praeponatur aliis. id mihi magnum videtur. itaque dicebat plus tribui divitiis a Zenone, qui eas in praepoſitis poneret, quam ab Ariſtotele, qui bonum eſſe divitias fateretur. ſed nec magnum bonum, & prae rectis honeſtiſque, contemnendum ac diſpiciendum, nec magnopere expetendum: omninoque de omnibus iſtis verbis a Zenone mutatis ita diſputabat, & quae bona negarentur eſſe ab eo, & quae mala, illa laetioribus nominibus ab eo appellari quam a nobis, haec triſtioribus.

XXVII. Piso igitur hoc modo, vir optimus, tuique, ut ſcis, amantiſſimus. nos paucis ad haec additis Finem faciamus aliquando. longum eſt enim ad omnia reſpondere, quae a te dicta ſunt. nam ex iiſdem verborum praeſtigiis & regna nata vobis ſunt, & imperia, & divitiae, & tantae quidem, ut omnia, quae ubique ſint, ſapientis eſſe dicatis. ſolum praeterea formoſum, ſolum liberum, ſolum civem: ſtultorum omnia contraria, quos etiam inſanos eſſe vultis. Haec

π. ρά. ιξα

παράδοξα illi, nos admirabilia dicamus. Quid autem habent admirationis, cum prope acceſſeris? conferam tecum, quam cuique verbo rem ſubjicias: nulla erit controverſia. omnia peccata paria dicitis. non ego tecum jam ita loquor, ut iiſdem his de rebus, cum L. Murenam, te accuſante, defenderem. apud imperitos tum illa dicta ſunt: aliquid etiam coronae datum: nunc agendum eſt ſubtilius. Peccata paria quonam modo? quia nec honeſto quidquam honeſtius, nec turpi turpius. Perge porro. nam de iſto magna diſſenſio eſt. illa argumenta propria videamus, cur omnia peccata ſint paria. Ut, inquit, in fidibus plurimis, ſi nulla earum ita contenta numeris ſit, ut concentum ſervare poſſit, omnes aeque incontentae ſint: ſic peccata, quia diſcrepant, aeque diſcrepant: paria ſunt igitur. Hic ambiguo ludimur. aeque enim contingit omnibus fidibus, ut incontentae ſint: illud non continuo, ut aeque incontentae. collatio igitur iſta te nihil juvat. nec enim omnes avaritias ſi aeque avaritias eſſe dixerimus, ſequitur etiam ut aequas eſſe dicamus. Ecce aliud ſimile diſſimile. Ut enim, inquit, gubernator aeque peccat, ſi palearum navem evertit, & ſi auri: item aeque peccat, qui parentem, & qui ſervum injuria verberat. Haec non videre, cujus generis onus navis vehat, ad gubernatoris artem nihil pertinere? itaque, aurum, paleamve portet, ad bene, aut ad male gubernandum, nihil intereſſe. at quid inter parentem, & ſervulum interſit, intelligi & poteſt, & debet. ergo in gubernando nihil, in officio plurimum intereſt, quo in genere peccetur. & ſi in ipſa gubernatione negligentia eſt navis everſa, majus eſt peccatum in auro, quam in palea. Omnibus enim artibus

artibus volumus attributam eſſe eam, quae communis appellatur prudentia: quam omnes, qui cuique artificio praeſunt, debent habere. Ita ne hoc modo paria quidem peccata ſunt.

XXVIII. Urgent tamen, & nihil remittunt. Quoniam, inquiunt, omne peccatum, imbecillitatis, & inconſtantiae eſt: haec autem vitia, in omnibus ſtultis aeque magna ſunt: neceſſe eſt paria eſſe peccata. Quaſi vero aut concedatur, in omnibus ſtultis aeque magna eſſe vitia, & eadem imbecillitate, & inconſtantia L. Tubulum fuiſſe, qua illum, cujus is condemnatus eſt rogatione, P. Scaevolam: & quaſi nihil inter res quoque ipſas, in quibus peccatur, interſit; ut, quo hae majores, minoreſve ſint, eo, quae peccentur in his rebus, aut majora ſint, aut minora. Itaque (jam enim concludatur oratio) hoc uno vitio maxime mihi premi videntur tui Stoici, quod ſe poſſe putant duas contrarias ſententias obtinere. quid enim eſt tam repugnans, quam eundem dicere, quod honeſtum ſit, ſolum id bonum eſſe, qui dicat, appetitionem rerum ad vivendum accommodatarum, a natura profectam? Ita cum ea volunt retinere, quae ſuperiori ſententiae conveniunt, in Ariſtonem incidunt: cum id fugiunt; re eadem defendunt, quae Peripatetici; verba tenent mordicus. quae rurſus dum ſibi evelli ex ordine nolunt, horridiores evadunt, aſperiores, duriores & oratione, & moribus. Quam illorum triſtitiam, atque aſperitatem fugiens Panaetius, nec acerbitatem ſententiarum, nec diſſerendi ſpinas probavit: fuitque in altero genere mitior, in altero illuſtrior: ſemperque habuit in ore Platonem, Ariſtotelem, Xenocratem, Theophraſtum, Dicaearchum, ut ipſius ſcripta declarant. quos quidem

quidem tibi ſtudioſe, & diligenter tractandos, magnopere cenſeo. Sed quoniam adveſperaſcit, & mihi ad villam revertendum eſt: nunc quidem hactenus: verum hoc idem ſaepe faciamus. Nos vero, inquit ille. nam quid poſſumus facere melius? & hanc quidem primam exigam a te operam, ut audias me, quae a te dicta ſunt, refellentem. ſed memento, te, quae nos ſentiamus, omnia probare, ni quod verbis aliter utamur: mihi autem veſtrorum nihil probari. Scrupulum, inquam, abeunti. ſed videbimus. Quae cum eſſent dicta, diſceſſimus.

M. Tullii

M. TULLII CICERONIS
DE FINIBUS
Bonorum & Malorum
AD
BRUTUM

LIBER QUINTUS.

I. CUM audiviſſem Antiochun Brute, ut ſolebat, cum M. P ſone, in eo gymnaſio, quod Pto lemaejum vocatur, unaque no biſcum Q. frater, & T. Pon ponius, & L. Cicero, frater no ſter, cognatione patruelis, amo re germanus: conſtituimus inter nos, ut ambu lationem poſtmeridianam conficeremus in Acade

mia

mia, maxime quod is locus ab omni turba id temporis vacuus eſſet. Itaque ad tempus ad Piſonem omnes. inde vario ſermone ſex illa a Dipylo ſtadia confecimus. cum autem veniſſemus in Academiam, non ſine cauſa nobilitata ſpatia, ſolitudo erat ea, quam volueramus. Tum Piſo, Naturane nobis hoc, inquit, datum dicam, an errore quodam: ut, cum ea loca videamus, in quibus memoria dignos viros acceperimus multum eſſe verſatos, magis moveamur, quam ſiquando eorum ipſorum aut facta audiamus, aut ſcriptum aliquod legamus? velut ego nunc moveor. venit enim mihi Platonis in mentem: quem accepimus primum hic diſputare ſolitum: cujus etiam illi hortuli propinqui non memoriam ſolum mihi afferunt; ſed ipſum videntur in conſpectu meo hic ponere. hic Speuſippus, hic Xenocrates, hic ejus auditor Polemo: cujus ipſa illa ſeſſio fuit, quam videmus. equidem etiam curiam noſtram, Hoſtiliam dico, non hanc novam, quae mihi minor eſſe videtur, poſteaquam eſt major; ſolebam intuens, Scipionem, Catonem, Laelium, noſtrum vero in primis avum cogitare. Tanta vis admonitionis ineſt in locis; ut non ſine cauſa ex his memoriae ducta ſit diſciplina. Tum Quintus, Eſt plane, Piſo, ut dicis, inquit. nam me ipſum huc modo venientem convertebat ad ſeſe Coloneus ille locus, cujus incola Sophocles ob oculos verſabatur: quem ſcis quam admirer, quamque eo delecter. me quidem ad altiorem memoriam Oedipodis huc venientis, & illo molliſſimo carmine, quaenam eſſent ipſa haec loca, requirentis, ſpecies quaedam commovit, inanis ſcilicet, ſed commovit tamen. Tum Pomponius, At ego, quem vos, ut deditum Epicuro,

picuro, inſectari ſoletis, ſum multum equidem cum Phaedro, quem unice diligo, ut ſcitis, in Epicuri hortis, quos modo praeteribamus. ſed veteris proverbii admonitu, vivorum memini: nec tamen Epicuri licet oblivíſci, ſi cupiam: cujus imaginem non modo in tabulis noſtri familiares, ſed etiam in poculis, & in anulis habent.

II. Hic ego, Pomponius quidem, inquam noſter jocari videtur, & fortaſſe ſuo jure. ita enim Athenis ſe collocavit, ut ſit paene unus ex Atticis, ut id etiam cognomine videatur habiturus. Ego autem tibi, Piſo, aſſentior, uſu hoc eveniſſe, ut acrius aliquanto, & attentius de claris viris, locorum admonitu, cogitemus. ſcis enim me quodam tempore Metapontum veniſſe tecum, nec ad hoſpitem ante divertiſſe, quam Pythagorae ipſum illum locum, ubi vitam ediderat, ſedemque viderim. hoc autem tempore, etſi multa in omni parte Athenarum ſunt in ipſis locis indicia ſummorum virorum: tamen ego illa moveor exedra. Modo enim fuit Carneades: quem videre videor. eſt enim nota imago: a ſedeque ipſa tanta ingenii magnitudine orbata deſiderari illam vocem. Tum Piſo, Quoniam igitur aliquid omnes, quid Lucius noſter, inquit? an eum locum libenter inviſit, ubi Demoſthenes, & Aeſchines inter ſe decertare ſoliti ſunt? ſuo enim quiſque ſtudio maxime ducitur. Et ille, cum erubuiſſet. Noli, inquit, ex me quaerere, qui in Phalericum etiam deſcenderim: quo in loco ad fluctum ajunt declamare ſolitum Demoſthenem, ut fremitum aſſueſceret voce vincere. modo etiam paullum ad dextram de via declinavi, ut ad Periclis ſepulchrum accederem. quamquam id quidem infinitum eſt in hac urbe: quacumque enim ingredimur, in aliquam hiſtoriam veſtigium poni-

mus.

mus. Tum Piſo, Atqui, Cicero, inquit, iſta ſtudia, ſi ad imitandos ſummos viros ſpectant, ingenioſorum ſunt. ſin tantummodo ad indicia veteris memoriae cognoſcendae, curioſorum. te autem hortamur omnes, currentem quidem, ut ſpero, ut eos, quos noviſſe vis, etiam imitari velis. Hic ego, Etſi facit hic quidem, inquam, Piſo, (ut vides) ea, quae praecipis: tamen mihi grata eſt hortatio tua. Tum ille amiciſſime, ut ſolebat, Nos vero, inquit, omnes omnia ad hujus adoleſcentiam conferamus; in primiſque ut aliquid ſuorum ſtudiorum philoſophiae quoque impertiat, vel ut te imitetur, quem amat: vel ut illud ipſum, quod ſtudet, facere poſſit ornatius. Sed utrum hortandus es nobis, Luci, inquit, an etiam tua ſponte propenſus es? mihi quidem Antiochum, quem audis, ſatis belle videris attendere. Tum ille timide, vel potius verecunde, Facio, inquit, equidem: ſed audiſtine modo de Carneade? rapior illuc. revocat autem Antiochus: nec eſt praeterea, quem audiamus.

III. TUM Piſo, Etſi hoc, inquit, fortaſſe non poterit ſic abire, cum hic adſit, (me autem dicebat) tamen audebo te ab hac Academia nova ad veterem illum vocare: in qua ut dicere Antiochum audiebas, non ii ſoli numerantur, qui Academici vocantur, Speuſippus, Xenocrates, Polemo, Crantor, ceterique, ſed etiam Peripatetici veteres, quorum princeps Ariſtoteles, quem, excepto Platone, haud ſcio an recte dixerim principem philoſophorum. Ad eos igitur converte te, quaeſo. ex eorum enim ſcriptis, & inſtitutis cum omnis doctrina liberalis, omnis hiſtoria, omnis ſermo elegans ſumi poteſt, tum varietas eſt tanta artium, ut nemo ſine eo inſtrumen-

to ad ullam rem illuſtriorem ſatis ornatus poſſit accedere. ab his oratores, ab his imperatores, ac rerum publicarum principes exſtiterunt. ut ad minora veniam, mathematici, poetae, muſici, medici denique ex hac, tamquam ex omnium artium officina, profecti ſunt. Ad quae ego, Scis me, inquam, iſtud idem ſentire, Piſo: ſed a te opportune mentio facta eſt. ſtudet enim meus audire Cicero, quaenam ſit iſtius veteris, quam commemoras, Academiae de finibus bonorum, Peripateticorumque ſententia. cenſemus autem te facillime id explanare poſſe, quod & Staſeam Neapolitanum multos annos habueris apud te, & complures jam menſes Athenis haec ipſa te ex Antiocho vidimus exquirere. Et ille ridens, Age, age, inquit (ſatis enim ſcite me noſtri ſermonis principium eſſe voluiſti) exponamus adoleſcenti, ſi qua forte poſſumus. dat enim id nobis ſolitudo. quod ſi quis Deus diceret, numquam putarem, me in Academia, tamquam philoſophum, diſputaturum, ſed ne, dum huic obſequor, vobis moleſtus ſim. Mihi, inquam, qui te id ipſum rogavi? Tum Quintus, & Pomponius cum idem ſe velle dixiſſent, Piſo exorſus eſt, cujus oratio, attende quaeſo, Brute, ſatiſne videatur Antiochi complexa eſſe ſententiam: quam tibi, qui fratrem ejus Ariſtum frequenter audieris, maxime probatam exiſtimo.

IV. Sic eſt igitur locutus. Quantus ornatus in Peripateticorum diſciplina ſit, ſatis eſt a me, ut breviſſime potui, paullo ante dictum. Sed eſt forma ejus diſciplinae, ſicut fere ceterarum, triplex. una pars eſt, natura: diſſerendi, altera: vivendi, tertia. natura ſic ab iis inveſtigata eſt, ut nulla pars caelo, mari, terra, (ut poetice loquar)

quar) praetermiſſa ſit. Quinetiam, cum de rerum initiis, omnique mundo locuti eſſent, ut multa non modo probabili argumentatione, ſed etiam neceſſaria mathematicorum ratione concluderent: maximam materiam ex rebus per ſe inveſtigatis ad rerum occultarum cognitionem attulerunt. Perſecutus eſt Ariſtoteles animantium omnium ortus, victus, figuras. Theophraſtus autem ſtirpium naturas, omniumque fere rerum, quae e terra gignerentur, cauſas, atque rationes. qua ex cognitione facilior facta eſt inveſtigatio rerum occultiſſimarum: diſſerendique ab iiſdem non dialectice ſolum, ſed etiam oratorie praecepta ſunt tradita: ab Ariſtoteleque principe de ſingulis rebus in utramque partem dicendi exercitatio eſt inſtituta, ut non contra omnia ſemper, ſicut Arceſilas, diceret, & tamen, ut in omnibus rebus, quidquid ex utraque parte dici poſſet, expromeret. Cum autem tertia pars ben[illegible]endi praecepta quaereret, ea quoque eſt ab i[illegible] non ſolum ad privatae vitae rationem, ſed [illegible]iam ad rerumpublicarum rectionem relata. omnium fere civitatum non Graeciae ſolum, ſed etiam Barbariae, ab Ariſtotele, mores, inſtituta, diſciplinas; a Theophraſto leges etiam cognovimus. cumque uterque eorum docuiſſet, qualem in republica principem eſſe conveniret, pluribus praeterea cum ſcripſiſſet, qui eſſet optimus reipublicae ſtatus: hoc amplius Theophraſtus, quae eſſent in republica inclinationes rerum, & momenta temporum, quibus eſſet moderandum, utcumque res poſtularet. Vitae autem degendae ratio maxime quidem illis placuit quieta, in contemplatione, & cognitione poſita rerum: quae quia deorum erat vitae ſimillima, ſapiente viſa eſt digniſſima;

atque his de rebus & ſplendida eſt eorum, & illuſtris oratio.

V. De ſummo autem bono, quia duo genera librorum ſunt, unum populariter ſcriptum, quod ἐξωτερικὸν appellabant; alterum limatius, quod in commentariis reliquerunt: non ſemper idem dicere videntur: nec in ſumma tamen ipſa aut varietas eſt ulla, apud hos quidem, quos nominavi, aut inter ipſos diſſenſio. ſed cum beata vita quaeratur, idque ſit unum, quod philoſophia ſpectare, & ſequi debeat: ſitne ea tota ſita in poteſtate ſapientis, an poſſit aut labefactari, aut eripi rebus adverſis, in eo nonnumquam variari inter eos, & dubitari videtur. quod maxime efficit Theophraſti de beata vita liber: in quo multum admodum fortunae datur. quod ſi ita ſe habeat, non poſſit beatam praeſtare vitam ſapientia. haec mihi videtur delicatior, ut ita dicam, molliorque ratio, quam virtutis vis gravitaſque poſtulat. quare teneamus Ariſtotelem, & ejus filium Nicomachum: cujus accurate ſcripti de moribus libri, dicuntur illi quidem eſſe Ariſtotelis: ſed non video, cur non potuerit patri ſimilis eſſe filius. Theophraſtum tamen adhibeamus ad pleraque, dummodo plus in virtute teneamus, quam ille tenuit, firmitatis, & roboris. Simus igitur contenti his. namque horum poſteri, meliores illi quidem, mea ſententia, quam reliquarum philoſophi diſciplinarum: ſed ita degenerant, ut ipſi ex ſe nati eſſe videantur. primum Theophraſti Strato, phyſicum ſe voluit. in quo etſi eſt magnus, tamen nova pleraque, & perpauca de moribus. Hujus Lyſias & oratione locuples, rebus ipſis jejunior. concinnus deinde & elegans hujus Ariſto: ſed ea, quae deſideratur a magno philoſopho,

philoſopho, gravitas in eo non fuit. ſcripta ſane & multa, & polita: ſed neſcio quo pacto auctoritatem oratio non habet. Praetereo multos, in his doctum hominem, & ſuavem Hieronymum: quem jam cur Peripateticum appellem, neſcio. ſummum enim bonum expoſuit, vacuitatem doloris. qui autem de ſummo bono diſſentit, de tota philoſophiae ratione diſſentit. Critolaus imitari antiquos voluit: & quidem eſt gravitate proximus, & redundat oratio. attamen is quidem in patriis inſtitutis manet. Diodorus, ejus auditor, adjungit ad honeſtatem, vacuitatem doloris. Hic quoque ſuus eſt: de ſummoque bono diſſentiens, dici vere Peripateticus non poteſt. Antiquorum autem ſententiam Antiochus noſter mihi videtur perſequi diligentiſſime: quam eandem Ariſtotelis fuiſſe, & Polemonis docet.

VI. FACIT igitur Lucius noſter prudenter, qui audire de ſummo bono potiſſimum velit. hoc enim conſtituto in philoſophia, conſtituta ſunt omnia. nam ceteris in rebus ſive praetermiſſum, ſive ignoratum eſt quippiam, non plus incommodi eſt, quam quanti quaeque earum rerum eſt, in quibus neglectum eſt aliquid. ſummum autem bonum ſi ignoretur, vivendi rationem ignorari neceſſe eſt. ex quo tantus error conſequitur, ut, quem in portum ſe recipiant, ſcire non poſſint. cognitis autem rerum finibus, cum intelligitur, quid ſit & bonorum extremum, & malorum, inventa vitae via eſt, conformatioque omnium officiorum. Eſt igitur, quo quidque referatur: ex quo, id quod omnes expetunt, beate vivendi ratio inveniri, & comparari poteſt. quod quoniam in quo ſit, magna diſſenſio eſt: Carneadea nobis adhibenda diviſio eſt, qua noſter Antiochus li-

benter uti ſolet. Ille igitur vidit, non modò quot fuiſſent adhuc philoſophorum de ſummo bono, ſed quot omnino eſſe poſſent ſententiae. Negabat igitur ullam eſſe artem, quae ipſa a ſe proficiſceretur. etenim ſemper illud extra eſt, quod arte comprehenditur. nihil opus eſt exemplis hoc facere longius. eſt enim perſpicuum, nullam artem in ſe verſari, ſed eſſe aliud artem ipſam, aliud quod propoſitum ſit arti. Quoniam ut medicina valitudinis, navigationis gubernatio, ſic vivendi ars eſt prudentia: neceſſe eſt eam quoque ab alia re eſſe conſtitutam, & profectam. Conſtitit autem fere inter omnes, id, in quo prudentia verſaretur, & quod aſſequi vellet, aptum, & accommodatum naturae eſſe oportere, & tale, ut ipſum per ſe invitaret, & alliceret appetitum animi: quem ὁρμὴν Graeci vocant. Quid autem ſit, quod ita moveat, itaque a natura in primo ortu appetatur, non conſtat, deque eo eſt inter philoſophos, cum ſummum bonum exquiritur, omnis diſſenſio. totius enim quaeſtionis ejus, quae habetur de finibus bonorum & malorum, cum quaeritur, in his quid ſit extremum, & ultimum, fons reperiendus eſt, in quo ſint prima invitamenta naturae. quo invento, omnis ab eo, quaſi capite, de ſummo bono & malo diſputatio ducitur.

VII. Voluptatis alii primum appetitum putant, & primam depulſionem doloris: alii cenſent primum aſcitum, doloris vacuitatem, & primum declinatum, dolorem. Ab his alii, quae prima ſecundum naturam nominant, proficiſcuntur: in quibus numerant incolumitatem, conſervationemque omnium partium, valitudinem, ſenſus integros, doloris vacuitatem, vires, pul-

critudinem,

critudinem, ceteraque generis ejuſdem: quorum ſimilia ſunt prima in animis, quaſi virtutum igniculi, & ſemina. Ex his tribus cum unum aliquod ſit, quo primum natura moveatur vel ad appetendum, vel ad repellendum, nec quidquam omnino, praeter haec tria, poſſit eſſe: neceſſe eſt omnino officium aut fugiendi, aut ſequendi, ad eorum aliquid referri; ut illa prudentia, quam artem vitae eſſe diximus, in earum trium rerum aliqua verſetur, a qua totius vitae ducat exordium. Ex eo autem, quod ſtatuerit eſſe, quo primum natura moveatur, exſiſtet etiam recti ratio, atque honeſti, quae cum uno aliquo ex tribus illis congruere poſſit, ut aut id honeſtum ſit, facere omnia, aut voluptatis cauſa, etiam ſi eam non conſequare; aut non dolendi, etiam ſi id aſſequi nequeas: aut eorum, quae ſecundum naturam, adipiſcendi. Ita fit, ut, quanta differentia eſt in principiis naturalibus, tanta ſit in finibus bonorum malorumque diſſimilitudo. Alii rurſus iiſdem a principiis, omne officium referunt aut ad voluptatem, aut ad non dolendum, aut ad prima illa ſecundum naturam obtinenda. Expoſitis jam igitur ſex de ſummo bono ſententiis, trium proximarum hi principes; voluptatis, Ariſtippus; non dolendi, Hieronymus; fruendi rebus iis, quas primas ſecundum naturam eſſe diximus, Carneades, non ille quidem auctor, ſed defenſor, diſſerendi cauſa fuit. Superiores tres erant, quae eſſe poſſent: quarum eſt una ſola defenſa, eaque vehementer. nam voluptatis cauſa facere omnia, cum, etiam ſi nihil conſequamur, tamen ipſum illud conſilium ita faciendi, per ſe expetendum, & honeſtum, & ſolum bonum ſit, nemo dicit. ne vitationem quidem doloris ipſam

per ſe quiſquam in rebus expetendis putavit, ne ſi etiam evitare poſſet. At vero facere omnia, ut adipiſcamur, quae ſecundum naturam ſint, etiam ſi ea non aſſequamur, id eſſe & honeſtum, & ſolum per ſe expetendum, & ſolum bonum Stoici dicunt.

VIII. Sex igitur hae ſunt ſimplices de ſummo bonorum malorumque ſententiae: duae ſine patrono, quattuor defenſae. junctae autem, & duplices expoſitiones ſummi boni, tres omnino fuerunt: nec vero plures, ſi penitus rerum naturam videas, eſſe potuerunt. nam aut voluptas adjungi poteſt ad honeſtatem, ut Calliphoni, Dinomachoque placuit: aut doloris vacuitas, ut Diodoro: aut prima naturae, ut antiquis: quos eoſdem Academicos, & Peripateticos nominamus. Sed quoniam non poſſunt omnia ſimul dici, haec in praeſentia nota eſſe debebunt, voluptatem ſemovendam eſſe: quando ad majora quaedam, ut jam apparebit, nati ſumus. de vacuitate doloris eadem fere dici ſolent, quae de voluptate. quoniam igitur & de voluptate cum Torquato, & de honeſtate, in qua una omne bonum poneretur, cum Catone eſt diſputatum: primum, quae contra voluptatem dicta ſunt, eadem fere cadunt contra vacuitatem doloris. Nec vero alia ſunt quaerenda contra Carneadeam illam ſententiam. quocumque enim modo ſummum bonum ſic exponitur, ut id vacet honeſtate: nec officia, nec virtutes in ea ratione, nec amicitiae conſtare poſſunt. Conjunctio autem cum honeſtate vel voluptatis, vel non dolendi, id ipſum honeſtum, quod amplecti vult, efficit turpe. ad eas enim res referre quae agas: quarum una, ſi quis malo careat, in ſummo eum bono dicat eſſe: altera

altera verſetur in leviſſima parte naturae, obſcurantis eſt omnem ſplendorem honeſtatis, ne dicam inquinantis. Reſtant Stoici, qui cum a Peripateticis, & Academicis omnia transtuliſſent, nominibus aliis eaſdem res ſecuti ſunt. Hos contra ſingulos dici eſt melius. ſed nunc, quod agimus. de illis cum volemus. Democriti autem ſecuritas, quae eſt animi tamquam tranquillitas, quam appellant εὐθυμίαν, eo ſeparanda fuit ab hac diſputatione, quia iſta animi tranquillitas, ea ipſa eſt beata vita. quaerimus autem, non quae ſit, ſed unde ſit. Jam exploſae, ejectaeque ſententiae Pyrrhonis, Ariſtonis, Herilli, quod in hunc orbem, quem circumſcripſimus, incidere non poſſunt, adhibendae omnino non fuerunt. nam cum omnis haec quaeſtio de finibus, & quaſi de extremis bonorum & malorum, ab eo proficiſcatur, quod dicimus naturae eſſe aptum, & accommodatum, quodque ipſum per ſe primum appetatur: hoc totum & ii tollunt, qui in rebus iis, in quibus nihil, quod non aut honeſtum, aut turpe ſit, negant eſſe ullam cauſam, cur aliud alii anteponatur, nec inter eas res quidquam omnino putant intereſſe: & Herillus, ſi ita ſenſit, nihil eſſe bonum, praeter ſcientiam, omnem conſilii capiendi cauſam, inventionemque officii ſuſtulit. Sic, excluſis ſententiis reliquorum, cum praeterea nulla eſſe poſſit, haec antiquorum valeat neceſſe eſt.

IX. Ergo inſtituto veterum, quo etiam Stoici utuntur, hinc capiamus exordium. Omne animal ſe ipſum diligit, ac ſimul ut ortum eſt, id agit, ut ſe conſervet, quod hic ei primus ad omnem vitam tuendam appetitus a natura datur, ſe ut conſervet, atque ita ſit affectum, ut optime

ptime ſecundum naturam affectum eſſe poſſit. Hanc initio conſtitutionem confuſam habet, & incertam, ut tantummodo ſe tueatur, qualecumque ſit. ſed nec quid ſit, nec quid poſſit, nec quid ipſius natura ſit, intelligit. Cum autem proceſſit paullum, & quatenus quidquid ſe attingat, ad ſeque pertineat, perſpicere, coepit, tum ſenſim incipit progredi, ſeſeque agnoſcere, & intelligere. quam ob cauſam habet eum, quem diximus, animi appetitum: coeptatque & ea, quae naturae apta ſentit, appetere, & propulſare contraria. ergo omni animali illud, quod appetit, poſitum eſt in eo, quod naturae eſt accommodatum. ita finis bonorum exſiſtit, ſecundum naturam vivere, ſic affectum, ut optime affici poſſit, ad naturamque accommodatiſſime. Quoniam autem ſua cujuſque animantis natura eſt, neceſſe eſt quoque finem omnium hunc eſſe, ut natura expleatur. nihil enim prohibet, quaedam eſſe & inter ſe animalibus reliquis, & cum beſtiis homini communia, quoniam omnium eſt natura communis. ſed extrema illa, & ſumma, quae quaerimus, inter animalium genera, diſtincta, & diſpertita ſunt, & ſua cuique propria, & ad id apta, quod cujuſque natura deſiderat. Quare cum dicimus, omnibus animalibus extremum eſſe, ſecundum naturam vivere; non ita accipiendum eſt, quaſi dicamus, unum eſſe omnium extremum: ſed ut omnium artium recte dici poteſt commune eſſe, ut in aliqua ſcientia verſetur, ſcientiam autem ſuam cujuſque artis eſſe: ſic commune animalium omnium ſecundum naturam vivere, ſed naturas eſſe diverſas, ut aliud equo ſit natura, aliud bovi, aliud homini, & tamen in omnibus ſumma communis, & quidem non

ſolum

ſolum in animalibus, ſed etiam in rebus omnibus iis, quas natura alit, auget, & tuetur: in quibus videmus, ea, quae gignuntur e terra, multa quodam modo efficere ipſa ſibi per ſe, quae ad vivendum, creſcendumque valeant, & ſuo genere perveniant ad extremum: ut jam liceat una comprehenſione omnia complecti; non dubitemque dicere, omnem naturam eſſe conſervatricem ſui, idque habere propoſitum quaſi finem, & extremum, ſe ut cuſtodiat quam in optimo ſui generis ſtatu: ut neceſſe ſit, omnium rerum, quae natura vigeant, ſimilem eſſe finem, non eundem. ex quo intelligi debet, homini id eſſe in bonis ultimum, ſecundum naturam vivere: quod ita interpretemur, vivere ex hominis natura undique perfecta, & nihil requirente. Haec igitur nobis explicanda ſunt: ſed ſi enodatius, vos ignoſcetis. hujus enim aetati, & huic, nunc hoc primum fortaſſe audienti, ſervire debemus. Ita prorſus, inquam. etſi ea quidem, quae adhuc dixiſti, quamvis ad aetatem recte iſto modo dicerentur.

X. EXPOSITA igitur, inquit, terminatione rerum expetendarum, cur iſta ſe res ita habeat, ut dixi, deinceps demonſtrandum eſt. quamobrem ordiamur ab eo, quod primum poſui. quod idem reapſe primum eſt, ut intelligamus, omne animal ſe ipſum diligere. quod quamquam dubitationem non habet (eſt enim infixum in ipſa natura, comprehenditur ſuis cujuſque ſenſibus, ſic, ut, contra ſi quis dicere velit, non audiatur) tamen, nequid praetermittamus, rationes quoque, cur hoc ita ſit, afferendas puto. Etſi qui poteſt intelligi, aut cogitari, eſſe aliquod animal, quod ſe oderit? res enim concurrent

concurrent contrariae. nam cum appetitus ille animi aliquid ad ſe trahere coeperit conſulto, quod ſibi obſit, quia ſit ſibi inimicus: cum id ſua cauſa faciet; & oderit ſe, & ſimul diliget: quod fieri non poteſt. neceſſe eſt quidem, ſi quis ſibi ipſi inimicus eſt, eum, quae bona ſunt, mala putare: bona contra, quae mala: & quae appetenda, fugere: & quae fugienda, appetere: quae ſine dubio vitae ſunt everſio. neque enim, ſi nonnulli reperiuntur, qui aut laqueos, aut alia exitia quaerant, aut, ut ille apud Terentium, qui decrevit *tantiſper ſe minus injuriae ſuo gnato facere*, (ut ait ipſe) *dum fiat miſer*, inimicus ipſe ſibi putandus eſt. Sed alii dolore moventur, alii cupiditate: iracundia etiam multi efferuntur: & cum in mala ſcientes irruunt, tamen ſe optime ſibi conſulere arbitrantur: itaque dicunt, nec dubitant,

Mihi ſic uſus eſt: tibi ut opus eſt facto, face: velut, qui ipſi ſibi bellum indixiſſent, cruciari dies, noctes torqueri vellent: nec vero ſeſe ipſi accuſarent ob eam cauſam, quod ſeſe male rebus ſuis conſuluiſſe dicerent. eorum enim haec eſt querela, qui ſibi cari ſunt, ſeſeque diligunt. Quare, quotieſcunque dicetur male de ſe quis mereri, ſibique eſſe inimicus, atque hoſtis, vitam denique fugere, intelligatur aliquam ſubeſſe ejuſmodi cauſam, ut ex eo ipſo poſſit intelligi, ſibi quemque eſſe carum. Nec vero id ſatis eſt, neminem eſſe, qui ipſe ſe oderit: ſed illud quoque intelligendum eſt, neminem eſſe, qui, quo modo ſe habeat, nihil ſua cenſeat intereſſe. tolletur enim appetitus animi, ſi, ut in iis rebus, inter quas nihil intereſt, neutram in partem propenſiores ſimus, item in nobiſmetipſis, quemadmodum

affecti ſimus, nihil noſtra arbitrabimur intereſſe.

XI. Atque etiam illud, ſi quis dicere velit, perabſurdum ſit: ita diligi a ſeſe quemque, ut ea vis diligendi ad aliam rem quampiam referatur, non ad eum ipſum, qui ſeſe diligat. hoc cum in amicitiis, cum in officiis, cum in virtutibus dicitur, quomodocumque dicitur, intelligi tamen quid dicatur, poteſt. in nobis autem ipſis ne intelligi quidem, ut propter aliam quampiam rem, verbi gratia, propter voluptatem, nos amemus. propter nos enim illam, non propter eam noſmetipſos diligimus. Quamquam quid eſt, quod magis perſpicuum ſit, non modo carum ſibi quemque, verum etiam vehementer carum eſſe? quis eſt enim, aut quotus quiſque, cui, mors cum appropinquet,

Non refugiat timido ſanguen, atque exalbeſcat metu?

& ſi hoc quidem eſt in vitio, diſſolutionem naturae tam valde perhorreſcere: quod item eſt reprehendendum in dolore. ſed quia fere ſic afficiuntur omnes, ſatis argumenti eſt, ab interitu naturam abhorrere: idque quo magis quidam ita faciunt, ut jure etiam reprehendantur, hoc magis intelligendum eſt, haec ipſa nimia in quibuſdam futura non fuiſſe, niſi quaedam eſſent modica natura, nec vero dico eorum metum mortis, qui quia privari ſe vitae bonis arbitrentur, aut quia quaſdam poſt mortem formidines extimeſcant, aut ſi metuant, ne cum dolore moriantur, idcirco mortem fugiant: in parvis enim ſaepe, qui nihil eorum cogitant, ſi quando his ludentes minamur praecipitaturos alicunde, extimeſcunt. quinetiam ferae, inquit Pacuvius,

Quibus

Quibus abeſt ad praecavendum intelligendi aſtutia. ſibi injecto terrore mortis horreſcunt. Quis autem de ipſo ſapiente aliter exiſtimat? quinetiam cum decreverit eſſe moriendum, tamen diſceſſu a ſuis, atque ipſa relinquenda luce moveatur. Maxime autem in hoc quidem genere vis eſt perſpicua naturae, cum & mendicitatem multi perpetiantur, ut vivant: & angantur appropinquatione mortis confecti homines ſenectute: & ea perferant, quae Philoctetam videmus in fabulis: qui cum cruciaretur non ferendis doloribus, propagabat tamen vitam aucupio ſagittarum;

Configebat tardus celeres, ſtans volantes,

ut apud Attium eſt,

Pinnarumque contextu corpori tegumenta faciebat.

De hominum genere, aut omnino de animalium loquor; cum arborum, & ſtirpium eadem paene natura ſit: ſive, ut doctiſſimis viris viſum eſt, major aliqua cauſa, atque divinior hanc vim ingenuit: ſive hoc ita ſit fortuito. videamus ea, quae terra gignit, corticibus, & radicibus valida ſervari; quod contingit animalibus ſenſuum diſtributione, & quadam compactione membrorum. qua quidem de re, quamquam aſſentior iis, qui haec omnia regi natura putant; quae ſi natura negligat, ipſa eſſe non poſſint: tamen concedo, ut, qui de hoc diſſentiunt, exiſtiment quod velint, ac vel hoc intelligant, ſi quando naturam hominis dicam, hominem dicere me. nihil enim hoc differt. nam prius poterit a ſe quiſque diſcedere, quam appetitum earum rerum, quae ſibi conducant, amittere. Jure igitur graviſſimi philoſophi initium ſummi boni a natura petiverunt, & illum appetitum rerum ad naturam accommodatarum,

modatarum, ingeneratum putaverunt omnibus, qui continentur ea commendatione naturae, qua ſe ipſi diligunt.

XII. DEINCEPS videndum eſt, quoniam ſatis apertum eſt, ſibi quemque natura eſſe carum, quae ſit hominis natura. id eſt enim, de quo quaerimus. Atqui perſpicuum eſt, hominem e corpore, animoque conſtare, cum primae ſint animi partes, ſecundae corporis. deinde id quoque videmus, & ita figuratum corpus, ut excellat aliis, animumque ita conſtitutum, ut & ſenſibus inſtructus ſit, & habeat praeſtantiam mentis, cui tota hominis natura pareat, in qua ſit mirabilis quaedam vis rationis, & cognitionis, & ſcientiae, virtutumque omnium. nam quae corporis ſunt, ea nec auctoritatem cum animi partibus comparandam, & cognitionem habent faciliorem. itaque ab his ordiamur. Corporis igitur noſtri partes, totaque figura, & forma, & ſtatura, quam apta ad naturam ſit, apparet: neque eſt dubium, quin frons, oculi, aures, & reliquae partes, quales propriae ſunt hominis, intelligatur. ſed certe opus eſt ea valere, & vigere, naturales motus, uſuſque habere, ut nec abſit quid eorum; nec aegrum, debilitatumve ſit. id enim natura deſiderat. Eſt etiam actio quaedam corporis, quae motus, & ſtatus naturae congruentes tenet: in quibus ſi peccetur diſtortione, & depravatione quadam, aut motu, ſtatuve deformi, ut ſi aut manibus ingrediatur quis, aut non ante, ſed retro; fugere plane ſe ipſe, & hominem ex homine exuens naturam odiſſe videatur. Quamobrem etiam ſeſſiones quaedam, & flexi, fractique motus, quales protervorum hominum, aut mollium eſſe ſolent, contra naturam ſunt: ut, etiam ſi animi vitio id eveniat,

eveniat, tamen in corpore immutari hominis natura videatur. Itaque e contrario moderati, aequabileſque habitus, affectiones, uſuſque corporis, apta eſſe ad naturam videntur. Jam vero animus non eſſe ſolum, ſed etiam cujuſdam modi debet eſſe, ut & omnes partes habeat incolumes; & de virtutibus nulla deſit. Atqui in ſenſibus eſt ſua cujuſque virtus, ut ne quid impediat, quominus ſuo ſenſus quiſque munere fungatur in iis rebus, celeriter, expediteque percipiendis, quae ſubjectae ſunt ſenſibus.

XIII. Animi autem, & ejus animi partis, quae princeps eſt, quaeque mens nominatur, plures ſunt virtutes, ſed duo prima genera: unum earum, quae ingenerantur ſuapte natura, appellanturque non voluntariae: alterum earum, quae in voluntate poſitae, magis proprio nomine appellari ſolent: quarum eſt excellens in animorum laude praeſtantia. prioris generis eſt docilitas, memoria: quae fere omnia appellantur uno ingenii nomine: eaſque virtutes qui habent, ingenioſi vocantur. alterum autem genus eſt magnarum, verarumque virtutum, quas appellamus voluntarias, ut prudentiam, temperantiam, fortitudinem, juſtitiam, & reliquas ejuſdem generis. Et ſummatim quidem haec erant de corpore, animoque dicenda. quibus quaſi informatum eſt, quod hominis natura poſtulet. Ex quo perſpicuum eſt, quoniam ipſi a nobis diligamur, omniaque & in animo, & in corpore perfecta velimus eſſe, ea nobis ipſa cara eſſe propter ſe, & in iis eſſe ad bene vivendum momenta maxima. nam cum propoſita ſit conſervatio ſui, neceſſe eſt huic partes quoque ſui caras eſſe, carioreſque, quo perfectiores ſint, & magis in ſuo genere laudabi-

les.

les. ea enim vita expetitur, quae ſit animi, corporiſque expleta virtutibus: in eoque ſummum bonum poni neceſſe eſt, quandoquidem id tale eſſe debet, ut rerum expetendarum ſit extremum. quo cognito, dubitari non poteſt, quin, cum ipſi homines ſibi ſint per ſe, & ſua ſponte cari, partes quoque & corporis, & animi, & earum rerum, quae ſunt in utriuſque motu, & ſtatu, ſua caritate colantur, & per ſe ipſae appetantur. Quibus expoſitis, facilis eſt conjectura, ea maxime eſſe expetenda ex noſtris, quae plurimum habent dignitatis: ut optimae cujuſque partis, quae per ſe expetatur, virtus ſit expetenda maxime. Ita fiet, ut animi virtus, corporis virtuti anteponatur, animique virtutes non voluntarias vincant virtutes voluntariae: quae quidem proprie virtutes appellantur, multumque excellunt, propterea quod ex ratione gignuntur; qua nihil eſt in homine divinius. etenim omnium rerum, quas & creat natura, & tuetur, quae aut ſine animo ſint, aut non multo ſecus, earum ſummum bonum in corpore eſt: ut non inſcite illud dictum videatur in ſue, animam illi pecudi datam pro ſale, ne putiſceret.

XIV. Sunt autem beſtiae quaedam, in quibus ineſt aliquid ſimile virtutis, ut in leonibus, ut in canibus, ut in equis: in quibus non corporum ſolum, ut in ſuibus, ſed etiam animorum aliqua ex parte motus quoſdam videmus. in homine autem ſumma omnis animi eſt, & in animo, rationis: ex qua virtus eſt: quae rationis abſolutio definitur: quam etiam, atque etiam explicandam putant. Earum etiam rerum, quas terra gignit, educatio quaedam, & perfectio eſt, non diſſimilis animantium. itaque & vivere vitem, & mori dicimus:

arboremque & novellam, & vetulam, & vigere, & ſeneſcere. ex quo non eſt alienum, ut animantibus, ſic illis & apta quaedam ad naturam, aptare, & aliena; earumque augendarum, & alendarum quandam cultricem eſſe, quae ſit ſcientia, atque ars agricolarum, quae circumcidat, amputet, erigat, extollat, adminiculetur, ut, quo natura ferat, eo poſſit ire: ut ipſae vites, ſi loqui poſſint, ita ſe tractandas, tuendaſque eſſe fateantur. & nunc quidem, quod eam tuetur, ut de vite potiſſimum loquar, eſt id extrinſecus. in ipſa enim parum magna vis eſt, ut quam optime ſe habere poſſit, ſi nulla cultura adhibeatur. At vero ſi ad vitem ſenſus acceſſerit, ut appetitum quendam habeat, & per ſe ipſa moveatur, quid facturam putas? an ea, quae per vinitorem antea conſequebatur, & per ſe ipſam curabit? ſed videſne acceſſuram ei curam, ut ſenſus quoque ſuos, eorumque omnium appetitum, &, ſi qua ſint ei membra adjuncta, tueatur? ſic ad illa, quae ſemper habuit, junget ea, quae poſtea acceſſerint: nec eundem finem habebit, quem cultor ejus habebat: ſed volet ſecundum eam naturam, quae poſtea ei adjuncta ſit, vivere. ita ſimilis erit & finis boni, atque antea fuerat, nec idem tamen. non enim jam ſtirpis bonum quaeret, ſed animalis. quod ſi non ſenſus modo ei ſit datus, verum etiam animus hominis: non neceſſe eſt, & illa priſtina manere, ut tuenda? & inter haec multo eſſe cariora, quae acceſſerint? animique optimam quamque partem cariſſimam? in eaque expletione naturae ſummi boni finem conſiſtere, cum longe, multumque praeſtet mens, atque ratio? Sic & extremum omnium appetendorum, atque ductum a prima communitate naturae, multis

gradibus

gradibus adſcendit, ut ad ſummum perveniret: quod cumulatur ex integritate corporis, & ex mentis ratione perfecta.

XV. CUM igitur ea ſit, quam expoſui, forma naturae: ſi, ut initio dixi, ſimul atque ortus eſſet, ſe quiſque cognoſceret, judicareque poſſet, quae vis & totius eſſet naturae, & partium ſingularum, continuo videret, quid eſſet hoc, quod quaerimus, omnium rerum, quas expetimus, ſummum, & ultimum: nec ulla in re peccare poſſet: nunc vero a primo quidem mirabiliter occulta natura eſt, nec perſpici, nec cognoſci poteſt. progredientibus autem aetatibus, ſenſim, tardeve potius quaſi noſmetipſos cognoſcimus. itaque illa prima commendatio, quae a natura noſtri facta eſt, nobis obſcura, & incerta eſt: primuſque appetitus ille animi tantum agit, ut ſalvi, atque integri eſſe poſſimus. cum autem diſpicere coeperimus, & ſentire, quid ſimus, & quid animantibus ceteris differamus, tum ea ſequi incipimus, ad quae nati ſumus. Quam ſimilitudinem videmus in beſtiis. quae primo, in quo loco natae ſunt, ex eo ſe non commovent: deinde ſuo quaeque appetitu movetur. ſerpere anguiculos, nare anaticulas, evolare merulas, cornibus uti videmus boves, nepas aculeis: ſuam denique cuique naturam eſſe ad vivendum ducem. quae ſimilitudo in genere etiam humano apparet. parvi enim primo ortu ſic jacent, tamquam omnino ſine animo ſint. cum autem paullum firmitatis acceſſerit: & animo utuntur, & ſenſibus; connituntur que, ut ſeſe erigant, & manibus utantur; & eos agnoſcunt, a quibus educantur: deinde aequalibus delectantur, libenterque ſe cum his congregant, dantque ſe ad ludendum; fabellarumque

auditione ducuntur: deque eo, quod ipſis ſuperat, aliis gratificari volunt: animadvertuntque ea, quae domi fiunt, curioſius, incipiuntque commentari aliquid, & diſcere: & eorum, quos vident, volunt non ignorare nomina: quibuſque rebus cum aequalibus decertant, ſi vincunt, efferunt ſe laetitia: victi debilitantur, animoſque demittunt. quorum ſine cauſa fieri nihil putandum eſt. Eſt enim natura ſic generata vis hominis, ut ad omnem virtutem percipiendam facta videatur: ob eamque cauſam parvi virtutum ſimulacris, quarum in ſe habent ſemina, ſine doctrina moventur. ſunt enim prima elementa naturae: quibus auctis, virtutis quaſi carmen efficitur. nam cum ita nati, factique ſimus, ut & agendi aliquid, & diligendi aliquos, & liberalitatis, & referendae gratiae principia in nobis contineremus, atque ad ſcientiam, prudentiam, fortitudinemque aptos animos haberemus, a contrariiſque rebus alienos: non ſine cauſa eas, quas dixi, in pueris virtutum quaſi ſcintillulas videmus, e quibus accendi philoſophi ratio debet, ut eam, quaſi Deum, ducem ſubſequens, ad naturae perveniat extremum. nam, ut ſaepe jam dixi, in infirma aetate, imbecillaque mente vis naturae per caliginem cernitur. cum autem progrediens confirmatur animus, agnoſcit ille quidem naturae vim, ſed ita, ut progredi poſſit longius, per ſe ſit tamen inchoata.

XVI. Intrandum eſt igitur in rerum naturam, & penitus, quid ea poſtulet, pervidendum. aliter enim noſmetipſos noſſe non poſſumus. quod praeceptum quia majus erat, quam ut ab homine videretur, idcirco aſſignatum eſt Deo. jubet igitur nos Pythius Apollo noſcere noſmetipſos.

noſmetipſos. cognitio autem haec eſt una, ut vim noſtri corporis animique norimus, ſequamurque eam vitam, quae rebus ipſis perfruatur. Quoniam autem is animi appetitus a principio fuit, ut ea, quae dixi, quam perfectiſſima a natura haberemus: confitendum eſt, cum id adepti ſimus, quod appetitum ſit, in eo quaſi ultimo conſiſtere naturam, atque id eſſe ſummum bonum: quod certe univerſum ſua ſponte ipſum expeti, & propter ſe, neceſſe eſt, quoniam ante demonſtratum eſt, etiam ſingulas ejus partes eſſe per ſe expetendas. In enumerandis autem corporis commodis ſiquis praetermiſſam a nobis voluptatem putabit, in aliud tempus quaeſtio differatur. utrum enim ſit voluptas in iis rebus, quas primas ſecundum naturam eſſe diximus, necne ſit, ad id, quod agimus, nihil intereſt. ſi enim (ut mihi quidem videtur) non explet bona naturae voluptas, jure praetermiſſa eſt. ſin eſt in ea, quod quidam volunt, nihil impedit noſtram hanc comprehenſionem ſummi boni. quae enim conſtituta ſunt prima naturae, ad ea ſi voluptas acceſſerit, unum aliquod acceſſerit commodum corporis, neque eam conſtitutionem ſummi boni, quae eſt propoſita, mutaverit.

XVII. Et adhuc quidem ita nobis progreſſa ratio eſt, ut ea duceretur omnis a prima commendatione naturae. nunc autem aliud jam argumentandi ſequamur genus, ut non ſolum quia nos diligamus, ſed quia cujuſque partis naturae & in corpore, & in animo ſua quaeque vis ſit: idcirco in his rebus ſumma, noſtra ſponte moveamur. Atque ut a corpore ordiar, videſne, ut, ſi qua in membris prava, aut debilitata, aut imminuta ſint, occultent homines? ut etiam contendant, & elaborent,

ſi efficere poſſint, ut aut non appareat corpori vitium, aut quam minimum appareat? multoſque etiam dolores curationis cauſa perferant? ut ſi ipſe uſus membrorum non modo non major, verum etiam minor futurus ſit, eorum tamen ſpecies ad naturam revertatur? etenim cum omnes natura totos ſe expetendos putent, nec id ob aliam rem, ſed propter ipſos: neceſſe eſt ejus etiam partes propter ſe expeti, quod univerſum propter ſe expetatur. Quid? in motu, & in ſtatu corporis nihilne eſt, quod animadvertendum eſſe ipſa natura judicet? quemadmodum quis ambulet, ſedeat, qui ductus oris, qui vultus in quoque ſit: nihilne eſt in his rebus, quod dignum libero, aut indignum eſſe ducamus? nonne odio dignos multos putamus, qui quodam motu aut ſtatu videntur naturae legem, & modum contempſiſſe? Et, quoniam haec deducuntur de corpore, quid eſt, cur non recte pulcritudo etiam ipſa propter ſe expetenda ducatur? nam ſi pravitatem, imminutionemque corporis, propter ſe fugiendam putamus: cur non etiam, ac fortaſſe magis, propter ſe formae dignitatem ſequamur? &, ſi turpitudinem fugiamus in ſtatu, & motu corporis; quid eſt, cur pulcritudinem non ſequamur? atque etiam valitudinem, vires, vacuitatem doloris non propter utilitatem ſolum, ſed etiam ipſas propter ſe expetemus. quoniam enim natura ſuis omnibus expleri partibus vult, hunc ſtatum corporis per ſe ipſum expetit, qui eſt maxime e natura: quae tota perturbatur, ſi aut aegrum corpus eſt, aut dolet, aut caret viribus.

XVIII. Videamus animi partes; quarum eſt adſpectus illuſtrior: quae quo ſunt excelſiores, eo dant clariora indicia naturae. Tantus

eſt

eſt igitur innatus in nobis cognitionis amor, & ſcientiae, ut nemo dubitare poſſit, quin ad eas res hominum natura nullo emolumento invitata rapiatur. Videmuſne, ut pueri ne verberibus quidem a contemplandis rebus, perquirendiſque deterreantur? ut pulſi requirant, & aliquid ſcire ſe gaudeant? ut aliis narrare geſtiant? ut pompa, ludis, atque ejuſmodi ſpectaculis teneantur, ob eamque rem vel famem, & ſitim perferant? Quid vero? Qui ingenuis ſtudiis, atque artibus delectantur, nonne videmus eos nec valitudinis, nec rei familiaris habere rationem? omniaque perpeti, ipſa cognitione, & ſcientia captos? & cum maximis curis, & laboribus compenſare eam, quam ex diſcendo capiant, voluptatem? Mihi quidem Homerus hujuſmodi quiddam vidiſſe videtur in iis, quae de Sirenum cantibus finxerit. neque enim vocum ſuavitate videntur, aut novitate quadam, & varietate cantandi revocare eos ſolitae, qui praetervehebantur, ſed quia multa ſe ſcire profitebantur; ut homines ad earum ſaxa diſcendi cupiditate adhaereſcerent. ita enim invitant Ulyſſem; (nam verti, ut quaedam Homeri, ſic iſtum ipſum locum)

O decus Argolicum, quin puppim flectis Ulyſſes,
Auribus ut noſtros poſſis agnoſcere cantus.
Nam nemo haec umquam eſt tranſvectus caerula curſu,
Quin prius adſtiterit vocum dulcedine captus;
Poſt variis avido ſatiatus pectore muſis,
Doctior ad patrias lapſus pervenerit oras.
Nos grave certamen belli, cladem que canemus,
Graecia quam Trojae divino numine vexit;
Omniaque e latis regum veſtigia terris.

Vidit Homerus, probari fabulam non poſſe, ſi cantiunculis tantus vir irretitus teneretur. ſcientiam pollicentur: quam non erat mirum ſapientiae cupido patria cariorem. atque omnia quidem ſcire, cujuſcumque modi ſunt, cupere curioſorum: duci vero majorum rerum contemplatione ad cupiditatem ſcientiae, ſummorum virorum eſt putandum.

XIX. Quem enim ardorem ſtudii cenſetis fuiſſe in Archimede, qui dum in pulvere quaedam deſcribit attentius, ne patriam quidem captam eſſe ſenſerit? quantum Ariſtoxeni ingenium conſumptum videmus in muſicis? quo ſtudio Ariſtophanem putamus aetatem in litteris duxiſſe? quid de Pythagora? quid de Platone, aut Democrito loquar, a quibus propter diſcendi cupiditatem videmus ultimas terras eſſe peragratas? quae qui non vident, nihil umquam magna cognitione dignum amaverunt. Atque hoc loco, qui propter animi voluptates coli dicunt ea ſtudia, quae dixi, non intelligunt idcirco eſſe ea propter ſe expetenda, quod, nulla utilitate objecta, delectentur animi, atque ipſa ſcientia, etiam ſi incommoda datura ſit, gaudeant. Sed quid attinet de rebus tam apertis plura requirere? ipſi enim quaeramus a nobis, ſtellarum motus contemplationeſque rerum caeleſtium, eorumque omnium, quae naturae obſcuritate occultantur, cognitiones, quemadmodum nos moveant: & quid hiſtoria delectet, quam ſolemus perſequi uſque ad extremum: praetermiſſa repetimus, inchoata perſequimur. Nec vero ſum inſcius, eſſe utilitatem in hiſtoria, non modo voluptatem. Quid, cum fictas fabulas, e quibus utilitas nulla duci poteſt, cum voluptate legimus? Quid, cum volumus nomina eorum, qui

quid

quid geſſerint, nota nobis eſſe, parentes, patriam, multa praeterea minime neceſſaria? quid, quod homines infima fortuna, nulla ſpe rerum gerendarum, opifices denique, delectentur hiſtoria? maximeque eos videre poſſumus res geſtas audire, & legere velle, qui a ſpe gerendi abſunt, confecti ſenectute. Quocirca intelligi neceſſe eſt, in ipſis rebus, quae diſcuntur, & cognoſcuntur, invitamenta ineſſe, quibus ad diſcendum, cognoſcendumque moveamur. Ac veteres quidem philoſophi, in beatorum inſulis, fingunt, qualis natura ſit vita ſapientium, quos cura omni liberatos, nullum neceſſarium vitae cultum, aut paratum requirentes, nihil aliud eſſe acturos putant, niſi ut omne tempus in quaerendo, ac diſcendo in naturae cognitione conſumant. nos autem non ſolum beatae vitae iſtam oblectationem videmus, ſed etiam levamentum miſeriarum. itaque multi cum in poteſtate eſſent hoſtium, aut tyrannorum; multi in cuſtodia, multi in exſilio, dolorem ſuum doctrinae ſtudiis levaverunt. Princeps hujus civitatis Phalereus Demetrius cum patria pulſus eſſet injuria, ad Ptolemaeum ſe regem Alexandriam contulit. qui cum in hac ipſa philoſophia, ad quam te hortamur, excelleret, Theophraſtique eſſet auditor; multa praeclara in illo calamitoſo otio ſcripſit, non ad uſum aliquem ſuum, quo erat orbatus: ſed animi cultus ille, erat ei quaſi quidam humanitatis cibus. Equidem e Cn. Aufidio, praetorio, erudito homine, oculis capto, ſaepe audiebam, cum ſe lucis magis, quam utilitatis deſiderio moveri diceret. ſomnum denique nobis, niſi requietem corporibus, & medicinam quandam laboris afferret, contra naturam putaremus datum.

aufert

auſert enim ſenſus, actionemque tollit omnem.
que, ſi aut requietem natura non quaereret,
eam poſſet alia quadam ratione conſequi, f
pateremur; qui etiam nunc agendi aliquid,
cendique cauſa prope contra naturam vigilias
cipere ſoleamus.

XX. Sunt autem clariora, vel plane
ſpicua, nec dubitanda indicia naturae, maxime
licet in homine, ſed in omni animali, ut a
tat animus aliquid agere ſemper, neque ulla c
ditione quietem ſempiternam poſſit pati. fa
eſt haec cernere in primis puerorum aetat
quamquam enim vereor, ne nimius in hoc ge
re videar: tamen omnes veteres philoſophi,
xime noſtri, ad incunabula accedunt, quod
pueritia facillime ſe arbitrentur naturae volu
tem poſſe cognoſcere. videmus igitur, ut con
eſcere ne infantes quidem poſſint: cum vero p
lum proceſſerint, luſionibus vel laborioſis d
ctantur, ut ne verberibus quidem deterreri
ſint. eaque cupiditas agendi aliquid adoleſcit
cum aetatibus. Itaque, ne ſi jucundiſſimis
dem nos ſomniis uſuros putemus, Endymi
ſomnum nobis velimus dari: idque ſi acci
mortis inſtar putemus. Quin etiam inertiſſi
homines, neſcio qua ſingulari nequitia praedi
videmus tamen & animo, & corpore moveri ſ
per, &, cum re nulla impediantur neceſſ
aut alveolum poſcere, aut quaerere quemp
ludum, aut ſermonem aliquem requirere: c
que non habeant ingenuas ex doctrina oblecta
nes, circulos aliquos, & ſemicirculos conſec
ne beſtiae quidem, quas delectationis cauſa c
cludimus, cum copioſius alantur, quam ſi eſ
liberae, facile patiuntur ſeſe contineri: motu

ſolu

ſolutos, & vagos, a natura ſibi tributos, requiſunt. Itaque, ut quiſque optime natus, inſtitutuſque eſt, eſſe omnino nolit in vita, ſi gerendis negotiis orbatus, poſſit paratiſſimis veſci voluptatibus. nam aut privatum aliquid gerere malunt: aut, qui altiore animo ſunt, capeſſunt rempublicam honoribus, imperiiſque adipiſcendis, aut totos ſe ad ſtudia doctrinae conferunt. qua in vita, tantum abeſt, ut voluptates conſectentur: etiam curas, ſollicitudines, vigilias perferunt: optimaque parte hominis, quae in nobis divina ducenda eſt, ingenii & mentis acie fruuntur, nec voluptatem requirentes, nec fugientes laborem. nec vero intermittunt aut admirationem earum rerum, quae ſunt ab antiquis repertae, aut inveſtigationem novarum: quo ſtudio, cum ſatiari non poſſunt, omnium ceterarum rerum obliti, nihil abjectum, nihil humile cogitant: tantaque eſt vis talibus in ſtudiis, ut eos etiam, qui ſibi alios propoſuerunt fines bonorum, quos utilitate, aut voluptate dirigunt; tamen in rebus quaerendis, explicandiſque naturis aetates conterere videamus.

XXI. Ergo hoc quidem apparet, nos ad agendum eſſe natos. actionum autem genera plura, ut obſcurentur etiam minora majoribus. maximae autem ſunt, primum, ut mihi quidem videtur, & iis quorum nunc in ratione verſamur, conſideratio, cognitiove rerum caeleſtium, & earum, quas a natura occultatas, & latentes, indagare ratio poteſt: deinde rerumpublicarum adminiſtratio, aut adminiſtrandi, ſciendique prudens, temperata, fortis & juſta ratio, reliquaeque virtutes, & actiones virtutibus congruentes; quae uno verbo complexi omnia, honeſta dicimus: ad quorum e-

tiam

tiam cognitionem, & uſum jam corroborati, natura ipſa praeeunte deducimur. Omnium enim rerum principia parva ſunt, ſed ſuis progreſſionibus uſa augentur: nec ſine cauſa: in primo enim ortu ineſt teneritas, & mollities quaedam, ut nec res videre optimas, nec agere poſſint. virtutis enim, beataeque vitae, quae duo maxime expetenda ſunt, ſerius lumen apparet: multo etiam ſerius, ut plane, qualia ſint, intelligantur. praeclare enim Plato. BEATUM, CUI ETIAM IN SENECTUTE CONTIGERIT, UT SAPIENTIAM, VERASQUE OPINIONES ASSEQUI POSSIT. Quare, quoniam de primis naturae commodis ſatis dictum eſt, nunc de majoribus, conſequentibuſque videamus. Natura igitur corpus quidem hominis ſic & genuit, & formavit, ut alia in primo ortu perficeret, alia progrediente aetate fingeret; neque ſane multum adjumentis externis, & adventiciis uteretur. animum autem reliquis rebus ita perfecit, ut corpus. ſenſibus enim ornavit ad res percipiendas idoneis, ut nihil, aut non multum adjumento ullo ad ſuam conformationem indigeret. quod autem in homine praeſtantiſſimum, atque optimum eſt; id deſeruit. etſi dedit talem mentem, quae omnem virtutem jam accipere poſſet, ingenuitque ſine doctrina notitias parvas rerum maximarum, & quaſi inſtituit docere, & induxit in ea, quae inerant, tamquam elementa virtutis. ſed virtutem ipſam inchoavit: nihil amplius. Itaque noſtrum eſt (quod noſtrum dico, artis eſt) ad ea principia, quae accepimus, conſequentia exquirere, quoad ſit id, quod volumus, effectum: quod quidem pluris ſit haud paullo, magiſque ipſum propter ſe expetendum, quam aut ſenſus, aut corporis

corporis ea, quae diximus: quibus tantum praeſtat mentis excellens perfectio, ut vix cogitari poſſit, quid interſit. itaque omnis honos, omnis admiratio, omne ſtudium, ad virtutem, & ad eas actiones, quae virtuti ſunt conſentaneae, refertur: eaque omnia, quae aut ita in animis ſunt, aut ita geruntur, uno nomine honeſta dicuntur. quorum omnium quaeque ſint notitiae, quaeque ſignificentur rerum vocabulis, quaeque cujuſque vis, & natura ſit, mox videbimus.

XXII. Hoc autem loco tantum explicemus; haec, honeſta quae dico, praeterquam quod noſmetipſos diligamus, praeterea ſuapte natura per ſe eſſe expetenda. indicant pueri: in quibus, ut in ſpeculis, natura cernitur. Quanta ſtudia decertantium ſunt? quanta ipſa certamina? ut illi efferuntur laetitia, cum vicerint? ut pudet victos? ut ſe accuſari nolunt? quam cupiunt laudari? quos illi labores non perferunt, ut aequalium principes ſint? quae memoria eſt in his bene merentium? quae referendae gratiae cupiditas? atque ea in optima quaque indole maxime apparent. in qua haec honeſta, quae intelligimus, a natura tamquam adumbrantur, ſed haec in pueris expreſſa. In iis vero aetatibus, quae jam confirmatae ſunt, quis eſt tam diſſimilis homini, qui non moveatur & offenſione turpitudinis, & comprobatione honeſtatis? quis eſt, qui non oderit libidinoſam, protervam adoleſcentiam? quis contra in illa aetate pudorem, conſtantiam, etiam ſi ſua nihil interſit, non tamen diligat? quis Pullum Numitorem, Fregellanum, proditorem, quamquam reipublicae noſtrae profuit, non odit? quis urbis conſervatorem Codrum, quis Erichthei filias non maxime laudat? cui Tubuli no-

men

men odio non eſt? quis Ariſtidem non mortuum diligit? an obliviſcimur, quantopere in audiendo, in legendoque moveamur, cum pie, cum amice, cum magno animo aliquid factum cognoſcimus? Quid loquar de nobis, qui ad laudem, & ad decus nati, ſuſcepti, inſtituti ſumus? qui clamores vulgi, atque imperitorum excitantur in theatris, cum illa dicuntur?

Ego ſum Oreſtes.

contraque ab altero,

Immo enimvero ego ſum, inquam, Oreſtes.

Cum autem etiam exitus ab utroque datur conturbato errantique regi: ambo ergo una vivere precamur. quoties hoc agitur quandove, niſi admirationibus maximis? Nemo eſt igitur, qui non hanc affectionem animi probet: atque laudet: qua non modo utilitas nulla quaeritur, ſed contra utilitatem etiam conſervatur fides. Talibus exemplis non fictae ſolum fabulae, verum etiam hiſtoriae refertae ſunt, & quidem maxime noſtrae. Nos enim ad ſacra Idaea accipienda optimum virum delegimus: nos tutores miſimus regibus: noſtri imperatores pro ſalute patriae ſua capita voverunt; noſtri conſules regem inimiciſſimum, moenibus jam appropinquantem, monuerunt, a veneno ut caveret: noſtra in republica &, quae per vim oblatum ſtuprum voluntaria morte lueret, inventa eſt; & qui interficeret filiam, ne ſtupraretur: quae quidem omnia, & innumerabilia praeterea, quis eſt, qui non intelligat, & eos, qui fecerunt, dignitatis ſplendore ductos, immemores fuiſſe utilitatum ſuarum, noſque, cum ea laudemus, nulla alia re, niſi honeſtate duci?

XXIII. Quibus rebus breviter expoſitis (nec

(nec enim ſum copiam, quam potui, quia dubitatio in re nulla erat, perſecutus) ſed his rebus concluditur profecto, & virtutes omnes, & honeſtum illud, quod ex his virtutibus exoritur, & in his haeret, eſſe per ſe expetendum. In omni autem honeſto, de quo loquimur, nihil eſt tam illuſtre, nec quod latius pateat, quam conjunctio inter homines hominum, & quaſi quaedam ſocietas, & communicatio utilitatum, & ipſa caritas generis humani: quae nata a primo ſatu, quo a procreatoribus nati diliguntur, & tota domus conjugio & ſtirpe conjungitur, ſerpit ſenſim foras cognationibus primum, tum affinitatibus, deinde amicitiis; poſt vicinitatibus; tum civibus, & iis, qui publice ſocii, atque amici ſunt: deinde totius complexu gentis humanae, quae animi affectio ſuum cuique tribuens, atque hanc, quam dico, ſocietatem conjunctionis humanae munifice, & aeque tuens, juſtitia dicitur: cui adjunctae ſunt pietas, bonitas, liberalitas, benignitas, comitas, quaeque ſunt generis ejuſdem. atque haec ita juſtitiae propria ſunt, ut ſint virtutum reliquarum communia. Nam cum ſic hominis natura generata ſit, ut habeat quiddam innatum quaſi civile, atque populare, quod Graeci πολιτικὸν vocant: quidquid aget quaeque virtus, id a communitate, & ea, quam expoſui, caritate, atque ſocietate humana non abhorrebit: viciſſimque juſtitia, ut ipſa ſe fundet uſu in ceteras virtutes, ſic illas expetet. ſervari enim juſtitia, niſi a forti viro, niſi a ſapiente non poteſt. Qualis eſt igitur omnis haec, quam dico, conſpiratio, conſenſuſque virtutum, tale eſt illud ipſum honeſtum: quandoquidem honeſtum, aut ipſa virtus eſt, aut res geſta virtute. quibus in rebus vita

conſentiens,

conſentiens, virtutibuſque reſpondens, recta, & honeſta, & conſtans, & naturae congruens exiſtimari poteſt. Atque haec conjunctio, confuſioque virtutum, tamen a philoſophis ratione quadam diſtinguitur. nam cum ita copulatae, connexaeque ſunt, ut omnes omnium participes ſint, nec alia ab alia poſſit ſeparari: tamen proprium ſuum cujuſque munus eſt, ut fortitudo in laboribus, periculiſque cernatur: temperantia in praetermittendis voluptatibus: prudentia in delectu bonorum, & malorum: juſtitia in ſuo cuique tribuendo. quando igitur ineſt in omni virtute cura quaedam quaſi foras ſpectans, alioſque appetens, atque complectens, exſiſtit illud, ut amici, ut fratres, ut propinqui, ut affines, ut cives, ut omnes denique (quando unam ſocietatem hominum eſſe volumus) propter ſe expetendi ſint. atque eorum nihil eſt ejus generis, ut ſit in fine, atque extremo bonorum. Ita fit, ut duo genera propter ſe expetendorum reperiantur: unum, quod eſt in iis, in quibus completur illud extremum; quae ſunt aut animi, aut corporis. haec autem, quae ſunt extrinſecus, id eſt, quae neque in animo ſunt, neque in corpore, ut amici, ut parentes, ut liberi, ut propinqui, ut ipſa patria, ſunt illa quidem ſua ſponte cara, ſed eodem in genere, quo illa, non ſunt. nec vero quiſquam ſummum bonum aſſequi umquam poſſet, ſi omnia illa, quae ſunt extra, quamquam expetenda, ſummo bono continerentur.

XXIV. Quo modo igitur, inquies, verum eſſe poterit, omnia referri ad ſummum bonum, ſi amicitiae, ſi propinquitates, ſi reliqua externa ſummo bono non continentur? Hac videlicet ratione: quod ea, quae externa ſunt, iis tuemur officiis,

officiis, quae oriuntur a ſuo cujuſque genere virtutis. nam & amici cultus, & parentis, & qui officio fungitur, in eo ipſo prodeſt, quod, ita fungi officio, in recte factis eſt: quae ſunt orta virtutibus. quae quidem ſapientes ſequuntur, utentes tamquam duce natura. non perfecti autem homines, & tamen ingeniis excellentibus praediti, excitantur ſaepe gloria: quae habet formam honeſtatis, & ſimilitudinem. Quod ſi ipſam honeſtatem undique perfectam, & abſolutam, rem unam praeclariſſimam omnium, maximeque laudandam, penitus viderent; quonam gaudio complerentur, cum tantopere ejus adumbrata opinione laetentur? Quem enim deditum voluptatibus, cupiditatum incendiis inflammatum, in iis potiendis, quae acerrime concupiviſſet, tanta laetitia perfundi arbitramur, quanta aut ſuperiorem Africanum Annibale victo: aut poſteriorem Karthagine everſa? quem Tiberina diſſenſio, feſto illo die, tanto gaudio affecit, quanto L. Paullum, cum regem Perſen captum adduceret, eodem flumine invectum? Age nunc, Luci noſter, exſtrue animo altitudinem, excellentiamque virtutum: jam non dubitabis, quin earum compotes homines, magno animo, erectoque viventes, ſemper ſint beati: qui omnes motus fortunae, mutationeſque rerum, & temporum, leves, & imbecillos fore intelligant, ſi in virtutis certamen venerint. illa enim, quae ſunt a nobis bona corporis numerata, complent ea quidem beatiſſimam vitam, ſed ita, ut ſine illis poſſit beata vita exſiſtere. ita enim parvae, & exiguae ſunt iſtae acceſſiones bonorum, ut, quemadmodum ſtellae in radio ſolis, ſic iſtae in virtutum ſplendore ne cernantur quidem. Atque hoc, ut vere dicitur,

parva eſſe ad beate vivendum momenta iſta corporis commodorum; ſic nimis violentum eſt, nulla eſſe dicere. qui enim ſic diſputant, obliti mihi videntur, quae ipſi egerint principia naturae. tribuendum igitur eſt his aliquid, dummodo, quantum tribuendum ſit, intelligas. Eſt tamen philoſophi, non tam glorioſa, quam vera quaerentis, nec pro nihilo putare ea, quae ſecundum naturam illi ipſi glorioſi eſſe fatebantur, & videre tantam vim virtutis, tantamque, ut ita dicam, auctoritatem honeſtatis, ut reliqua non illa quidem nulla, ſed ita parva ſint, ut nulla eſſe videantur. Haec eſt nec omnia ſpernentis praeter virtutem, & virtutem ipſam ſuis laudibus amplificantis oratio. denique haec eſt undique completa, & perfecta explicatio ſummi boni. hinc ceteri particulas arripere conati, ſuam quiſque videri voluit afferre ſententiam.

XXV. Saepe ab Ariſtotele, a Theophraſto mirabiliter eſt laudata per ſe ipſa rerum ſcientia. hoc uno captus Herillus ſcientiam, ſummum bonum eſſe defendit, nec rem ullam aliam per ſe expetendam. Multa ſunt dicta ab antiquis de contemnendis, ac deſpiciendis rebus humanis. hoc unum Ariſto tenuit. praeter vitia, atque virtutes, negavit rem eſſe ullam aut fugiendam, aut expetendam. Poſitum eſt a noſtris in iis rebus, quae ſecundum naturam eſſent, non dolere. hoc Hieronymus ſummum bonum eſſe dixit. At vero Callipho, & poſt eum Diodorus, cum alter voluptatem adamaviſſet, alter vacuitatem doloris; neuter honeſtate carere potuit, quae eſt a noſtris laudata maxime. Quinetiam ipſi voluptarii diverticula quaerant, & virtutes habeant in ore totos dies, voluptatemque primo duntaxat expeti

expeti dicant: deinde conſuetudine, quaſi alteram naturam, effici, qua impulſi multa faciunt, nullam quaerentes voluptatem. Stoici reſtant. hi quidem non unam aliquam, aut alteram a nobis, ſed totam ad ſe noſtram philoſophiam tranſtulerunt. atque, ut reliqui fures, earum rerum, quas ceperunt, ſigna commutant: ſic illi, ut ſententiis noſtris pro ſuis uterentur, nomina, tamquam rerum notas, mutaverunt. Ita relinquitur ſola haec diſciplina digna ſtudioſis ingenuarum artium, digna eruditis, digna claris viris, digna principibus, digna regibus. Quae cum dixiſſet, paullumque inſtitiſſet, Quid eſt, inquit? ſatiſne vobis videor pro meo jure in veſtris auribus commentatus? Et ego; Tu vero, inquam, Piſo, ut ſaepe alias, ſic hodie ita iſta noſſe viſus es, ut, ſi tui copia nobis ſemper fieret, non multum Graecis ſupplicandum putarem. quod quidem eo probavi magis, quia memini, Staſeam Neapolitanum, doctorem illum tuum, nobilem ſane Peripateticum, aliquanto iſta ſecus dicere ſolitum, aſſentientem iis, qui multum in fortuna ſecunda, aut adverſa, multum in bonis, aut malis corporis ponerent. Eſt ut dicis, inquit: ſed haec ab Antiocho, noſtro familiari, dicuntur multo melius, & fortius, quam a Staſea dicebantur. quamquam ego non quaero, quid tibi a me probatum ſit, ſed huic Ciceroni noſtro, quem diſcipulum cupio a te abducere.

XXVI. Tum Lucius; Mihi vero iſta valde probata ſunt: quod item fratri puto. Tum mihi Piſo, Quid ergo? inquit, daſne adoleſcenti veniam? an eum diſcere ea mavis, quae cum praeclare didicerit, nihil ſciat? Ego vero iſti, inquam, permitto. ſed nonne meminiſti, mihi

licere probare iſta, quae ſunt a te dicta? quis enim poteſt ea, quae probabilia videantur ei, non probare? An vero, inquit, quiſquam poteſt probare, quod perceptum, quod comprehenſum, quod cognitum non habet? Non eſt iſta, inquam, Piſo, magna diſſenſio. nihil eſt enim aliud, quamobrem nihil percipi mihi poſſe videatur, niſi quod percipiendi vis ita definitur a Stoicis, ut negent quidquam poſſe percipi, niſi tale verum, quale falſum eſſe non poſſit. itaque haec cum illis eſt diſſenſio, cum Peripateticis nulla ſane. ſed haec omittamus; habent enim & bene longam, & ſatis litigioſam diſputationem. Illud mihi a te nimium feſtinanter dictum videtur, ſapientes omnes eſſe ſemper beatos. neſcio quo modo praetervolavit oratio. quod niſi ita efficitur: quae Theophraſtus de fortuna, de dolore, de cruciatu corporis dixit, cum quibus conjungi beatam vitam nullo modo poſſe putavit, vereor ne vera ſint. nam illud vehementer repugnat, eundem & beatum eſſe, & multis malis oppreſſum. haec quo modo conveniant non ſane intelligo. Utrum igitur tibi non placet, inquit, virtutis tantam vim eſſe, ut ad beate vivendum ſe ipſa contenta ſit? an, ſi id probas, ita fieri poſſe negas, ut ii, qui virtutis compotes ſint, etiam malis quibuſdam affecti, beati ſint? Ego vero volo in virtute vim eſſe quam maximam: ſed, quanta ſit, alias: nunc tantum, poſſitne eſſe tanta, ſi quidquam extra virtutem habeatur in bonis. Atqui, inquit, ſi Stoicis concedis, ut virtus ſola, ſi adſit, vitam efficiat beatam: concedis etiam Peripateticis. quae enim mala illi non audent appellare, aſpera autem, & incommoda, & rejicienda, & aliena naturae eſſe

concedunt,

concedunt, ea nos mala dicimus, ſed exigua, & porro minima. Quare ſi poteſt eſſe beatus is, qui eſt in aſperis, rejiciendiſque rebus, poteſt is quoque eſſe, qui eſt in parvis malis. Et ego, Piſo, inquam, ſi eſt quiſquam, qui acute in cauſis videre ſoleat, quae res agatur, is es profecto tu. quare attende, quaeſo. nam adhuc, meo fortaſſe vitio, quid ego quaeram non perſpicis. Iſtic ſum, inquit, exſpectoque quid ad id, quod quaeram reſpondeas.

XXVII. RESPONDEBO, me non quaerere, inquam, hoc tempore, quid virtus poſſit efficere, ſed quid conſtanter dicatur, quid ipſum a ſe diſſentiat. Quo igitur, inquit, modo? Quia cum a Zenone, inquam, hoc magnifice, tamquam ex oraculo, editur, Virtus ad beate vivendum ſe ipſa contenta eſt. Quare, inquit? Reſpondet: Quia niſi quod honeſtum eſt, nullum eſt aliud bonum. Non quaero jam, verumne ſit: illud dico, ea, quae dicat, praeclare inter ſe cohaerere. Dixerit hoc idem Epicurus, ſemper beatum eſſe ſapientem: quod quidem ſolet ebullire nonnumquam. quem quidem, cum ſummis doloribus conficiatur, ait dicturum, Quam ſuave eſt! quam nihil curo! non pugnem cum homine, cur tantum habeat in natura boni. illud urgeam, non intelligere eum, quid ſibi dicendum ſit, cum dolorem ſummum malum eſſe dixerit. Eadem nunc mea adverſum te oratio eſt. dicis eadem omnia & bona, & mala; quae quidem dicunt, qui numquam philoſophum pictum, ut dicitur, viderunt, valitudinem, vires, ſtaturam, formam, integritatem unguiculorum omnium: deformitatem, morbum, debilitatem, mala. Jam illa externa, parce tu quidem: ſed

haec, cum corporis bona ſint, eorum conſcientia certe in bonis numerabis, amicos, liberos, propinquos, divitias, honores, opes. contra haec attende me nihil dicere: ſi iſta mala ſunt, in quae poteſt incidere ſapiens, ſapientem eſſe, non eſſe ad beate vivendum ſatis. Immo vero, inquit, ad beatiſſime vivendum, parum eſt: ad beate vero, ſatis. Animadverti, inquam, te iſto modo paullo ante ponere: & ſcio ab Antiocho noſtro dici ſic ſolere. ſed quid minus probandum, quam eſſe aliquem beatum, nec ſatis beatum? Quod autem ſatis eſt, eo quidquid acceſſerit, nimium eſt: & nemo nimium beatus eſt: & nemo beato beatior. Ergo, inquit, tibi Q. Metellus, qui tres filios conſules vidit, e quibus unum etiam & cenſorem, & triumphantem, quartum autem praetorem, eoſque ſalvos reliquit, & tres filias nuptas, cum ipſe conſul, cenſor etiam augurque fuiſſet, & triumphaſſet: ut ſapiens fuerit, nonne beatior, quam, ut item ſapiens fuerit, qui in poteſtate hoſtium, vigiliis, & inedia necatus eſt, Regulus?

XXVIII. Quid me iſtud rogas, inquam? Stoicos roga. Quid igitur, inquit, eos reſponſuros putas? Nihilo beatiorem eſſe Metellum, quam Regulum. Inde igitur, inquit, audiendum eſt. Tamen a propoſito, inquam, aberravimus. non enim, inquam, quaero, quid verum, ſed quid cuique dicendum ſit. Utinam quidem dicerent alium alio beatiorem! jam ruinas videres. in virtute enim ſola, & in ipſo honeſto cum ſit bonum poſitum, cumque nec virtus, ut placet illis, nec honeſtum creſcat, idque bonum ſolum ſit, quo qui potiatur, neceſſe eſt beatus ſit, cum id augeri non poſſit, in quo uno poſitum eſt bea-

tum

tum eſſe: qui poteſt eſſe quiſquam alius alio beatior? videſne, ut haec concinant? Et Hercule (fatendum eſt enim, quod ſentio) mirabilis eſt apud illos contextus rerum. reſpondent extrema primis, media utriſque, omnia omnibus: quid ſequatur, quid repugnet, vident. in geometria prima ſi dederis, danda ſunt omnia. concede nihil eſt bonum, niſi quod honeſtum ſit: concedendum eſt, in virtute ſola poſitam eſſe beatam vitam. Vide rurſus retro. dato hoc, dandum erit illud. quod veſtri non item. Tria genera bonorum. proclivius currit oratio: venit ad extremum: haeret in ſalebra: cupit enim dicere, Nihil poſſe ad beatam vitam deeſſe ſapienti. Honeſta oratio: Socratica, Platonis etiam. Audeo dicere, inquit. Non poteſt, niſi retexueris illa: paupertas ſi malum eſt, mendicus beatus eſſe nemo poteſt, quamvis ſit ſapiens. At Zeno eum non beatum modo, ſed etiam divitem dicere auſus eſt. Dolere, malum: in crucem qui agitur, beatus eſſe non poteſt. Bonum, liberi: miſera orbitas. bonum, patria: miſerum exſilium. bonum, valitudo: miſerum, morbus. bonum, integritas corporis: miſera debilitas. bonum, incolumis acies: miſera caecitas. quae ſi poteſt ſingula conſolando levare, univerſa quo modo ſuſtinebit? ſit enim idem caecus, debilis, morbo graviſſimo affectus, exſul, orbus, egens, torqueatur eculeo: quem hunc appellas Zeno? Beatum, inquit. Etiam beatiſſimum? Quippe, inquiet, cum tam docuerim, gradus iſtam rem non habere, quam virtutem, in qua ſit etiam ipſum beatum. Tibi hoc incredibile, quia beatiſſimum. quid tuum? credibile? ſi enim ad populum me vocas: eum, quia ita ſit affectus, beatum num-

quam probabis. ſi ad prudentes: alterum fortaſſe dubitabunt, ſitne tantum in virtute, ut ea praediti, vel in Phalaridis tauro beati ſint: alterum non dubitabunt, quin & Stoici convenientia ſibi dicant, & vos repugnantia. Theophraſti igitur, inquit, tibi liber ille placet de beata vita? Tamen aberramus a propoſito: &, ne longius; prorſus, inquam, Piſo, ſi iſta mala ſunt, placet. Nonne igitur tibi videntur, inquit, mala? Id quaeres? inquam: in quo, utrum reſpondebo, verſes te huc, atque illuc neceſſe eſt. Quo tandem modo, inquit? Quia ſi mala ſunt, is, qui erit in his, beatus non erit. ſi mala non ſunt, jacet omnis ratio Peripateticorum. Et ille ridens, Video, inquit, quid agas. ne diſcipulum abducam, times. Tu vero, inquam, ducas licet, ſi ſequatur. erit enim mecum, ſi tecum erit.

XXIX. Audi igitur, inquit, Luci. tecum enim, ut ait Theophraſtus, mihi inſtituenda oratio eſt. Omnis auctoritas philoſophiae conſiſtit in beata vita comparanda. beate enim vivendi cupiditate incenſi omnes ſumus. Hoc mihi cum tuo fratre convenit. quare hoc videndum eſt, poſſitne nobis hoc ratio philoſophorum dare. pollicetur certe. niſi enim id faceret, cur Plato Aegyptum peragravit, ut a ſacerdotibus barbaris numeros, & caeleſtia acciperet? cur poſt Tarentum ad Archytam? cur ad ceteros Pythagoreos, Echecratem, Timaeum, Acrionem Locros, ut, cum Socratem expreſſiſſet, adjungeret Pythagoreorum diſciplinam, eaque, quae Socrates repudiabat, addiſceret? cur ipſe Pythagoras & Aegyptum luſtravit, & Perſarum magos adiit? cur tantas regiones barbarorum pedibus obiit? tot maria tranſmiſit? cur haec eadem Democritus?

qui

qui (vere, falſone, quaereremus) dicitur oculis ſe, privaſſe : certe ut quam minime animus a cogitationibus abduceretur, patrimonium neglexit : agros deſeruit incultos, quid quaerens aliud, niſi beatam vitam ? quam ſi etiam in rerum cognitione ponebat, tamen ex illa inveſtigatione naturae conſequi volebat, ut eſſet bono animo. id enim ille ſummum bonum, εὐθυμίαν, & ſaepe ἀθαμβίαν appellat, id eſt, animum terrore liberum. Sed haec etſi praeclare, nondum tamen & perpolita. pauca enim, neque ea ipſa enucleate ab hoc, de virtute quidem, dicta. poſt enim haec in hac urbe primum a Socrate quaeri coepta : deinde in hunc locum delata ſunt. nec dubitatum, quin in virtute omnis, ut bene, ſic etiam beate vivendi ſpes poneretur. quae cum Zeno didiciſſet a noſtris ; ut in actionibus praeſcribi ſolet, de re eadem fecit alio modo. Hoc tu nunc in illo probas. Scilicet vocabulis rerum mutatis, inconſtantiae crimen ille effugit, nos effugere non poſſumus ? Ille Metelli vitam negat beatiorem, quam Reguli : praeponendam tamen : nec magis expetendam, ſed magis ſumendam : &, ſi optio eſſet, eligendam Metelli, rejiciendam Reguli. Ego, quam ille praeponendam, & magis eligendam, beatiorem hanc appello : nec ullo minimo momento plus ei vitae tribuo, quam Stoici. Quid intereſt, niſi quod ego res notas notis verbis appello : illi nomina nova quaerunt, quibus idem dicant ? Ita quemadmodum in ſenatu ſemper eſt aliquis, qui interpretem poſtulet : ſic iſti nobis cum interprete audiendi ſunt. bonum appello, quidquid ſecundum naturam eſt : quod contra, malum : nec ego ſolus ; ſed tu etiam, Chryſippe, in foro, domi : in ſchola

ſchola definis. Quid ergo? aliter homines, aliter philoſophos loqui putes oportere, quanti quidque ſit? aliter doctos, & indoctos? ſed cum conſtiterit inter doctos, quanti res quaeque ſit, ſi homines eſſent, utilitate loquerentur. dum res maneant, verba fingant arbitratu ſuo.

XXX. Sed venio ad inconſtantiae crimen, ne ſaepius dicas, me aberrare: quam tu ponis in verbis; ego poſitam in re putabam. ſi ſatis erit hoc perceptum, in quo adjutores Stoicos optimos habemus, tantam vim eſſe virtutis, ut omnia, ſi ex altera parte ponantur, ne appareant quidem: cum omnia, quae illi commoda certe dicunt eſſe, & ſumenda, & eligenda, & praepoſita, quae ita definiunt, ut ſatis magno aeſtimanda ſint: haec igitur cum ego tot nominibus a Stoicis appellata, partim novis, & commenticiis, ut iſta producta & reducta, partim idem ſignificantibus: quid enim intereſt, expetas, an eligas? mihi quidem etiam lautius videtur, quod eligitur, & ad quod delectus adhibetur. ſed, cum ego iſta bona omnia dixero, tantum refert quam magna dicam: cum expetenda, quam valde. ſin autem nec expetenda ego magis, quam tu eligenda, nec illa pluris aeſtimanda ego, qui bona, quam tu, qui producta appellas: omnia iſta neceſſe eſt obſcurari, nec apparere, & in virtutes, tamquam in ſolis radios, incurrere. At enim, qua in vita eſt aliquid mali, ea eſſe beata non poteſt. Ne ſeges quidem igitur ſpicis uberibus, & crebris, ſi avenam ipſam videris: nec mercatura quaeſtuoſa, ſi in maximis lucris parum aliquid damni contraxerit. An hoc uſquequaque aliter in vita? & non ex maxima parte de tota judicabis? an dubium eſt, quin virtus ita maximam partem obtineat

tineat in rebus humanis, ut reliquas obruat? audebo igitur cetera, quae ſecundum naturam ſunt, bona appellare, nec fraudare ſuo veteri nomine, quam aliquid potius novum exquirere, virtutis autem amplitudinem quaſi in altera librae lance ponere. Terram, mihi crede, ea lanx, & maria deprimet, ſemper enim ex eo, quod maximas partes continet, latiſſimeque funditur, tota res appellatur. dicimus aliquem hilare vivere. igitur, ſi ſemel triſtior effectus eſt, hilara vita amiſſa eſt? At hoc in eo M. Craſſo, quem ſemel ait in vita riſiſſe Lucilius, non contigit, ut ea re minus ἀγέλαστος, ut ait idem, vocaretur. Polycratem Samium felicem appellant, nihil acciderat ei, quod nollet, niſi quod anulum, quo delectabatur, in mare abjecerat. Ergo infelix una moleſtia: felix rurſus, cum is ipſe anulus in praecordiis piſcis inventus eſt. Ille vero, ſi inſipiens: (quod certe, quoniam tyrannus:) numquam beatus. ſi ſapiens: ne tum quidem miſer, cum ab Oroete praetore Darei in crucem actus eſt.

XXXI. At multis malis affectus. Quis negat? ſed ea mala virtutis magnitudine obruebantur. An ne hoc quidem Peripateticis concedis, ut dicant, omnium virorum bonorum, id eſt, ſapientum, omnibuſque virtutibus ornatorum, vitam omnibus partibus plus habere ſemper boni, quam mali? quis hoc dicit? Stoicis licet. minime. ſed iſti ipſi, qui voluptate, & dolore omnia metiuntur, nonne clamant, ſapienti plus ſemper adeſſe, quod velit, quam quod nolit? Cum tantum igitur in virtute ponant ii, qui ſe fatentur virtutis cauſa, niſi ea voluptatem acciret, ne manum quidem verſuros fuiſſe: quid facere nos oportet, qui quamvis minimam animi praeſtan-

tiam omnibus bonis corporis anteire dicamus; ut ea ne in conſpectu quidem relinquantur? quis enim eſt, qui haec cadere in ſapientem dicere audeat, ut ſi fieri poſſit, virtutem in perpetuum abjiciat, ut dolore omni liberetur? quis noſtrum dixerit, quos non pudet ea, quae Stoici aſpera dicunt, mala dicere, melius eſſe, turpiter aliquid facere cum voluptate, quam honeſte cum dolore? Nobis Heracleotes ille Dionyſius flagitioſe deſciviſſe videtur a Stoicis propter oculorum dolorem. quis vero hoc didiciſſet a Zenone, non dolere, cum doleret? illud audierat, nec tamen didicerat, malum illud non eſſe, quia turpe non eſſet, & eſſet ferendum viro. Hic ſi Peripateticus fuiſſet, permanſiſſet, credo, in ſententia, quoniam dolorem dicunt malum eſſe. de aſperitate autem ejus fortiter ferenda praecipiunt eadem, quae Stoici, & quidem Arceſilas tuus, etſi fuit in diſſerendo pertinacior, tamen noſter fuit. erat enim Polemonis. is cum arderet podagrae doloribus, viſitaſſetque hominem Carneades, Epicuri perfamiliaris, & triſtis exiret: mane, quaeſo, inquit, Carneade noſter: nihil illinc huc pervenit. oſtendit pedes, & pectus. attamen hic mallet non dolere.

XXXII. Haec igitur eſt noſtra ratio, quae tibi videtur inconſtans: cum propter virtutis caeleſtem quandam, & divinam, tantamque praeſtantiam, ut, ubi virtus ſit, reſque magnae, ſummae, laudabileſque virtute geſtae, ibi eſſe miſeria, & aerumna non poſſit, tamen labor poſſit, & moleſtia: non dubitem dicere, omnes ſapientes ſemper beatos eſſe, ſed tamen fieri poſſe, ut ſit alius alio beatior. Atqui iſte locus eſt, Piſo, tibi etiam, atque etiam confirmandus, inquam. quem

quem ſi tenueris, non modo meum Ciceronem, ſed etiam me ipſum abducas licebit. Tum Quintus, Mihi quidem, inquit, ſatis hoc confirmatum videtur. laetor quidem, philoſophiam, cujus antea ſupellectilem pluris aeſtimabam, quam poſſeſſiones reliquorum, ita mihi dives videbatur, ut ab ea petere poſſem, quidquid in ſtudiis noſtris concupiſſem: hanc igitur laetor etiam acutiorem repertam, quam ceteras: quod quidam ei deeſſe dicebant. Non quam noſtram quidem, inquit Pomponius jocans. ſed mehercule pergrata mihi oratio tua. quae enim dici Latine poſſe non arbitrabar, ea dicta ſunt a te, nec minus plane, quam dicuntur a Graecis, verbis aptis. Sed tempus eſt, ſi videtur: & recta quidem ad me. Quod cum ille dixiſſet, & ſatis diſputatum videretur, in oppidum ad Pomponium perreximus omnes.

FINIS.

[illegible]

[illegible]